Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Het tusschenbestuur in het Leycestersche tijdvak

https://hdl.handle.net/1874/216426

1899;

HET TUSSCHENBESTUUR

IN HET

LEYCESTERSCHE TIJDVAK

NAAR OFFICIEELE BESCHEIDEN BEWERKT

DOOR

R. BROERSMA.

TE GOES BIJ J. J. VISSER, 1899.

A. qu.
192

HET TUSSCHENBESTUUR
IN HET
LEYCESTERSCHE TIJDVAK.

GEDRUKT BIJ G. M. KLEMKERK TE GOES.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT
0351 1270

HET TUSSCHENBESTUUR

IN HET

LEYCESTERSCHE TIJDVAK.

PROEFSCHRIFT

TER VERKRIJGING VAN DEN GRAAD VAN

DOCTOR IN DE NEDERLANDSCHE LETTEREN

AAN DE RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT,

NA MACHTIGING VAN DEN RECTOR MAGNIFICUS

Dr. H. WEFERS BETTINK,

HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE,

VOLGENS BESLUIT VAN DEN SENAAT DER UNIVERSITEIT

TEGEN DE BEDENKINGEN VAN

DE FACULTEIT DER LETTEREN

TE VERDEDIGEN

OP DINSDAG 12 DECEMBER 1899,

DES NAMIDDAGS TE 3 UREN,

DOOR

ROELOF BROERSMA.

GEBOREN TE LEEUWARDEN.

GOES — J. J. VISSER — 1899.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

AAN MIJN OUDERS
EN MIJN VROUW.

Bij de voltooïing van dit proefschrift voel ik mij genoopt te verklaren, dat het scheiden van de Academie, een scheiden tevens van het Vaderland, mij zwaar valt.

Dáár, waar wij vrij konden leeren en studeeren, zouden wij bijna vergeten, dat de Maatschappij en de eischen van het leven ons roepen.

Hooggeleerde Krämer, hooggeachte promotor! Gij waart het die mij tot de Historie bracht door Uwe colleges, door Uw voordracht. Het was U nooit te veel mij voort te helpen: ik gedenk de talrijke uren, in uw studeervertrek aan de ontcijfering van moeilijk schrift besteed; ik gedenk, wat Gij voor het stoffelijk belang van Uw leerling hebt willen doen.

En nu heb ik voor het laatst — mocht het niet zoo zijn — U te danken voor de belangstelling, die Gij toondet bij het schrijven van dit proefschrift, voor de wenken, die mij daarbij ten deel vielen.

Ik beveel mij in Uw vriendschap aan.

Hooggeleerde Gallee! De studie der Historie trok mij meer aan dan taalstudie. Maar ik verzeker U plechtig, dat er bij mij nooit geringschatting van de taalwetenschap was.

Uwe colleges waren evenals die van den te vroeg verscheiden leermeester, professor Moltzer, zeer zeker wel geschikt mij de schoonheid der taalstudie te doen gevoelen. Aanvaard mijn hartelijken dank voor de bewijzen van hulpvaardigheid, die ik in zoo ruime mate van U mocht ontvangen.

Hooggeleerde Kalff! Slechts korten tijd heb ik Uwe colleges kunnen volgen. Niettemin had ik gelegenheid genoeg de bewijzen Uwer welwillendheid te ontvangen. Houd U verzekerd, dat ik U daarvoor erkentelijk blijf. Eveneens is het mij een behoefte mijn dank te betuigen aan U, hooggeleerde Van der Vliet, voor het onderwijs, van U ontvangen.

Bij de langdurige onderzoekingen, waarvan dit proef-

schrift een gedeeltelijk resultaat is, heb ik de hulp ondervonden van velen.

Ik denk aan den Archivaris der Utrechtsche archieven Mr. S. Muller, die mij steeds op de aangenaamste wijze voorlichtte, wanneer de duisternis, die in de geschiedenis van Utrecht heerscht, al te dik werd.

Eveneens ben ik verplicht een woord van dank te richten aan Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk, Algemeen Rijksarchivaris, voor de hulp, mij bij onderzoekingen in het Rijksarchief in Den Haag betoond.

Ten slotte betuig ik mijn dank aan het Oud-Studentenfonds, dat mij door een subsidie in staat stelde een archiefonderzoek te Parijs aan te vangen.

INHOUDSOPGAVE.

Blz.

INLEIDING . . . . . 1—11.

HOOFDSTUK I. Leycesters vertrek. De Staten-Generaal herstellen den toestand . . . 12—41.

HOOFDSTUK II. De Geschillen te Utrecht, November 1586—Maart 1587 . . . . 42—86.

HOOFDSTUK III. Toenemende Oneenigheid. Zending van Buckhurst . . . . . 87—142.

BIJLAGEN . . . . . 144.

Opmerking. De uitgave van MOTLEY'S werk, door mij gebruikt, is de vertaling onder toezicht van DR. R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, uitgegeven bij W. P. VAN STOCKUM, Den Haag 1861.

INLEIDING.

„Voor ons Nederlanders, die onze geschiedenis in haar eigenaardigheid, in haar volle waarheid willen kennen, blijft ook na Motley's verhaal de geschiedenis van Leycester nog altijd te schrijven."

Met die woorden besloot professor Fruin zijn opstel in den „Gids" van 1862, waarin hij de eerste twee deelen van Motley's werk: „History of the United Netherlands" had aangekondigd.

De literatuur over het Leycestersche tijdvak is niet groot. De belangstelling, waarin zich het eerste tiental jaren van den opstand heeft mogen verheugen, viel aan het volgend tiental niet te beurt.

Geen enkele monographie behandelde de jaren 1585—1587, behalve een dissertatie, die in 1819 verscheen. De schrijver, de heer Bijleveld, putte zijn stof uit Bor, Kluit en anderen. Ware het boek geschreven in 't Nederlandsch, het zou minder onbekend zijn; het Latijn, niet meer het voertuig der wetenschap, trekt tot de lectuur van Bijlevelds boek niet aan.

Eerst in 1846 verscheen het boek, dat voor 't eerst een duidelijk beeld van Leycester's bestuur in de Nederlanden moest geven. Onder goede voorteekens had de schrijfster, mejuffrouw Toussaint, haar arbeid aangevangen. In 1843 toch verscheen van der Kemp's Maurits met tal van aanteekeningen; in 1844 gaf Bruce de Leycester-Correspondence over 1585 en 1586 uit. Wanneer mejuffrouw Toussaint zelf meedeelt, dat de roman „Leycester in Nederland" een studie van twee jaren heeft vereischt, dan mag wel worden aangenomen, dat zij de uitgaven van 1843 en 1844 niet ongebruikt heeft gelaten. Bovendien had zij, volgens eigen getuigenis, Bor en van Meteren bestudeerd.

Het kan niemand verwonderen, dat een zoo begaafde schrijfster met de stof, die haar ten dienste stond, werkelijk een kijk op het tijdvak van Leycester gaf, zooals te voren niet gegeven was. Wat de Utrechtsche aangelegenheden van 1585—87 betreft, een opstel in van der Monde's „Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht" (2e jaargang 1836) 1) had reeds de partijtwisten te Utrecht vrij uitvoerig behandeld en maakte het dus mej. Toussaint mogelijk zonder groote voorafgaande studie over dat onderdeel haar held te plaatsen te midden van zijn getrouwen.

Intusschen zou zonder de werking der phantasie haar boek geen roman zijn.

---

1) Het opstel is geteekend „W". In denzelfden jaargang heeft Ackersdijk nog eenige bijzonderheden meegedeeld tot aanvulling van W's opstel.

Hoezeer de schrijfster de Muze der Historie eert en getrouw blijft, zij heeft — en niemand zal het wraken — menig offer aan hare verbeelding gebracht, wat verhindert, dat haar werk als geschiedenis der jaren 1585 en 1586 wordt ter hand genomen. De romans „Vrouwen uit het Leycestersche tijdvak" en „Gideon Florisz.", tusschen 1849 en 1854 verschenen, behandelen de tweede en de derde episode van Leycester's verblijf in de Nederlanden.

Intusschen had de eerste van het drietal romans weer belangstelling voor de jaren 1585—1587 gewekt. Want Mr. Hugo Beijerman, gevoelende welk een grooten indruk mej. Toussaint's werk op de voorstelling der gebeurtenissen in 1585 en volgende jaren zou hebben, meende de verhouding van de Staten van Holland en Oldenbarnevelt tot den landvoogd in een ander licht te moeten stellen. Daaruit heeft zich een strijd ontsponnen tusschen den predikant Mensinga en den hoogleeraar Siegenbeek ter eene, en mr. Beijerman ter andere zijde. Voor de waardeering van verschillende punten zijn die geschriften van veel belang. [1])

Eindelijk, in 1860, verschenen deel I en II van Motley's History, loopende over het verblijf van Leycester hier te lande. Niet minder dan mej. Toussaint kunstenaar van het woord, stelde Motley zich niet tevreden met reeds bekende gegevens, doch verzamelde uit de Engelsche

---

1) Mr. Hugo Beijerman: Oldenbarneveld, de Staten van Holland en Leycester in 1585 en 1586. Dev. 1847. Hierin zijn ook opgenomen de „teregtwijzing" voor Mensinga en het antwoord aan Siegenbeek.

archieven tal van hoogst belangrijke stukken. Ook werd het Rijksarchief te Den Haag geraadpleegd. Tot waardeering van Motley's werk vindt men alles bijeengebracht in het uitvoerige Gidsartikel van de hand van prof. Fruin. Het is dat artikel, dat voor de ware kennis van het Leycestersche tijdvak niet ongelezen kan worden gelaten. Zeer beknopt heeft de schrijver alles meegedeeld wat Motley òf niet òf onjuist had verteld; het is een opstel, dat men, zonder eenige bekendheid met de feiten, niet met vrucht leest. De schrijver wees er op, hoe Motley menige eigenaardigheid niet had begrepen, hoe hij onbekend was gebleven met de weinige geschriften, die reeds hier te lande over het tijdvak 1585—1587 waren verschenen. Een en ander was voor een lateren bewerker overgelaten. Was de door Bruce uitgegeven Correspondence voor Motley reeds een rijke bron, hij beschikte bovendien over menigen brief uit de „State Paper Office" en het Britsch Museum. Daar vond hij ook enkele brieven van Hotman aan Leycester, geschreven in Januari en Februari 1587. Motley deelde tevens enkele bijzonderheden mede aangaande den persoon van Hotman [1]: hij noemde zich Otheman en schreef vloeiend Engelsch en Fransch; men zeide echter, dat zijn werkelijke naam Robert Dale was. Prof. Fruin heeft die mededeeling van Motley verbeterd: Otheman was inderdaad een Franschman, zooals hij zei, en mocht trotsch zijn op zijn naam. Zijn vader toch was de beroemde Franciscus Hottomannus,

1) Motley II: 288. — Gids 1862 p. 673.

geboren in 1524. Achttien jaren oud, was deze Franciscus reeds doctor in de rechten.

Toen hij den hervormden godsdienst had aangenomen, moest hij Parijs verlaten, in 1547. Sedert bekleedde hij aan meer dan eene academie het hoogleeraarsambt in de rechten. De prins van Oranje en de Staten-Generaal hebben getracht met schoone aanbiedingen hem te Leiden te krijgen, doch het lukte niet.

Hotman was op de hand van Hendrik van Navarre en heeft diens rechten in geschrifte verdedigd. [1]) Die bekendheid met koning Hendrik verklaart gemakkelijk, dat Franciscus' zoon, Jan Hotman, in dienst is geweest bij den lateren Hendrik IV. De zoon was, als zijn vader, rechtsgeleerde. Hij heeft met beroemde mannen als Lipsius en Hugo de Groot correspondentie gevoerd, welke met die zijns vaders ook is uitgegeven. In 1582 kwam hij in dienst van Leycester, doch heeft hem vrij spoedig voor korten tijd verlaten voor den dienst van Hendrik van Navarre. In de jaren van Leycesters verblijf in de Nederlanden was Hotman wederom diens secretaris. In dat ambt verzamelde hij tal van bescheiden, die voor de kennis van die jaren van groot gewicht zijn. Prof. Fruin wees er op, dat voor de maanden van 's graven afwezigheid het archief van Hotman zou kunnen opleveren, wat Bruce's Correspondence voor 1585 en 1586 heeft gegeven. Nu Motley het bestaan der brieven had aangetoond, doch

---

1) L. Moreri: Le grand Dictionaire historique, in voce „Hotman."

slechts enkele ervan had meegedeeld, was 't wenschelijk, dat het geheele archief voor den dag gehaald en uitgegeven werd. Intusschen was 't dan noodzakelijk te weten, waar zich Hotmans archief bevond.

Tot voor twee jaren was dat onbekend. Toen echter werd prof. Blok van regeeringswege naar Parijs gezonden om te onderzoeken welke belangrijke bescheiden voor onze geschiedenis in de archieven aanwezig waren. [1]) Het bleek dat Hotmans papieren zich bevonden in het Archief van het ministerie van Buitenlandsche Zaken.

In het voetspoor van prof. Blok's „Voorloopig Verslag" 1897, heeft de heer G. Busken Huet een nader onderzoek ingesteld en de resultaten daarvan in een „Verslag" van 1899 meegedeeld. [2])

De vraag rijst: Hoe zijn die papieren van Hotman te Parijs gekomen?

Na 1587 is Hotman wederom in dienst van Hendrik van Navarre gekomen. Hij heeft toen onder meer voor den koning onderhandelingen gevoerd met de protestantsche vorsten in Duitschland. Zijn papieren had hij evenwel ten gebruike gegeven aan Hugo de Groot voor zijn jaarboeken en historiën. De Groot heeft die papie-

---

1) Prof. Blok had de goedheid nog vóór de uitgave van zijn Verslag der Voorloopige Onderzoekingen mij met de aanwezigheid der Hotman-papieren te Parijs in kennis te stellen, waarvoor ik Z.Hgl. mijn dank betuig.

2) Later hoop ik, bij een volledige bespreking van bronnen en litteratuur, ook op het Verslag der heeren Huet en van Veen nader terug te komen.

ren tot zijn gevangenschap bewaard en later is de collectie verstrooid.

In het Teyler-Museum moeten zich drie deelen bevinden, die hoogstwaarschijnlijk tot de collectie van Hotman hebben behoord. Twee deelen er van bevatten brieven en minuten van Hotman aan de regeering van Frankrijk, hoofdzakelijk over de Gulik-Kleefsche zaken; de derde bundel is een verzameling van 81 origineele en op enkele na eigenhandige brieven, geschreven aan en gekomen uit het kabinet van Leycester. Zoo althans schrijft Dr. K. Sybrandi in zijn „Notice sur quelques lettres écrites au comte de Leycester par Guillaume de Nassau, 1867".

Op grond van deze mededeeling hebben de directeuren van Teylers Stichting een onderzoek naar die 81 brieven, op verzoek van schrijver dezes, ingesteld, doch zijn er alsnog niet in geslaagd, hen te vinden.

Vermoedelijk zullen die 81 brieven niet over de jaren 1586 en 1587 handelen, daar prof. Fruin wel het bestaan dier brieven kende, maar meende, dat er niets belangrijks voor onze geschiedenis in stond.

De deelen van Hotman nu, die zich in het archief van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Parijs bevinden, zijn drie in getal, waarvan echter één deel geen noemenswaardige papieren over 1586 en 1587 inhoudt. Vandaar dat het verslag van Huet en van Veen slechts de regesten bevat van stukken uit deel II en deel IV der „Correspondence politique (Hollande)". Men meene niet, dat alle stukken dier beide bundels onbekend of onuitgegeven zijn. Vooreerst zijn er stukken van

geen beteekenis, doch er zijn er ook — en soms van groot belang — die men geheel in Bor kan vinden. Enkele stukken zijn reeds door Motley in Engelsche archieven gevonden, terwijl bovendien Groen van Prinsterer verscheidene stukken over 1587 in zijn Archives heeft opgenomen.

In de volgende hoofdstukken is het resultaat neergelegd van onderzoekingen te Parijs, Utrecht en Den Haag. Het lag voor de hand te meenen, dat de archieven te Utrecht voor de Utrechtsche aangelegenheden 1585—1587 vele bijzonderheden moeten bevatten. Toch viel dat niet mede. Zoowel in Den Haag als te Utrecht ontdekt men gapingen, zoodra men de jaren 1586 en 1587 nadert. Hoe verder men zoekt, des te meer wint het vermoeden veld, dat verscheidene stukken over die beide jaren zijn vernietigd. Men voelt steeds, dat er nog iets moet zijn, wat een of andere zaak zou kunnen ophelderen, maar men vindt het niet.

Daar mij de tijd ontbrak om het geheele tijdvak van Leycester te behandelen, moest een keuze worden gedaan. Om verschillende redenen achtte ik dàt gedeelte het verkieselijkst, dat in den kortsten tijd en zonder het verder raadplegen van bibliotheek of archief kon worden behandeld. Zoo mogelijk zal ik het ontbrekende later bewerken. De keuze viel op het zoogenaamde tusschenbestuur, den tijd, dien Leycester in Engeland doorbracht als landvoogd der Nederlanden, het eerste halfjaar dus van 1587. Voor dièn tijd zijn Hotmans papieren vooral van belang. Men weet, dat Leycester hem hier

achterliet om als 't ware de tusschenpersoon te zijn voor den landvoogd en voorname personen in de Nederlandsche gewesten. Bovendien moest Hotman zijn meester steeds op de hoogte houden van wat er voorviel.

Voorwaar geen gemakkelijke taak en Leycester wist dat, toen hij haar aan Hotman gaf. „Niemand zal U met goede oogen aanzien," zoo zei hij. [1]) En toch heeft Hotman zich goed gekweten van zijn taak, al viel het soms moeilijk. Als man van kennis en wellicht van smaak, kon hij zich in alle kringen met gemak bewegen. Wanneer de Utrechtsche geschillen hevig worden, verschijnt Hotman in de vroedschap of treedt met mannen van aanzien op als middelaar; hij weet spoedig wie gevaarlijk is voor de rust van 't land, wie onbetrouwbaar, wie een drijver. Hij kiest geen partij voor 't oog van iedereen, maar in zijn binnenkamer geeft hij zijn meester de adviezen, die hij noodig heeft. Tot afwisseling brengt hij aan de aanzienlijke dames bezoeken en boeit haar met zijn verhalen over bekende personen of bekoort met zijn sonnetten. Vooral tusschen Marie de Brimeu en Hotman schijnt groote vriendschap te bestaan. Hij geeft zich moeite voor haar, als zij processen moet voeren voor de kanselarij van Gelderland. Hij doet haar een groot genoegen als hij, bij groote uitzondering, eens wat vertelt van de staatszaken. „Outre tout cela vous „me faictes encor ce plaisir que de m'escripre aucunes „fois ce qui se passe et comme Son Excellence se porte

---

1) Motley II: 289.

„et autres choses que nous autres femmes pouvons sca-„voir (car vous les excluez autrement hors de vos con-„seils.)" 1) Nog geen maand later — het is den 9en Juni 1586 – schrijft Marie hem weer allerlei aardigheden over bloemen en zij voegt er genegenheidsbetuigingen bij, die Hotman zeker alleraangenaamst hebben aangedaan. Marie weet wel, dat Hotman niet voor haar alleen galant is; als zij zich te Delft bevindt, verneemt zij dat Hotman voor de dames te Utrecht verzen heeft gemaakt en zij vraagt ze te lezen. Een week later is zij verrukt over de mooie sonnetten en zij voelt zich genoopt hem dat met allerlei woorden van groote genegenheid te betuigen. 2)

Hotman heeft het ondervonden, dat de conversatie met de hooge vrouwen in zijn omgeving niet altijd zonder gevaar was. Hij heeft het Leycester in een brief van 12 Januari haarfijn verteld, hoe hij, heel onschuldig, bij de princes van Chimay zat te praten over de lasterlijke praatjes, die bijna van elkeen werden rondgestrooid; er waren zelfs vertelsels van de koningin en mylord Leycester. En bij mevrouw Meetkerke spreekt hij over de princes en over gravin van Meurs. De gevolgen blijven niet uit. De dames komen er achter, dat Hotman over en weer vertelt en ten slotte zien zij in hem haar grooten lasteraar. Eenige heeren zullen hem afstraffen. De graaf

---

1) Arch. Paris, Marie de Brimeu—Ottoman, Utrecht 21 Mei 1586.

2) Arch. Paris id. id. 9 Juni, 27 Juni, 5 Juli 1586.

van Meurs, graaf Willem Lodewijk van Nassau en eenige anderen grijpen hem een paar dagen later te Delft aan en dwingen hem al zijn gepraat weer goed te maken. Nog is 't niet genoeg. Den volgenden dag zetten de heeren hem na van huis tot huis en jagen hem eindelijk in den kelder van zijn eigen woning. Gelukkig komt Wilkes hem uit zijn benarde positie verlossen. [1])

Hotman klaagt sedert niet meer; hij zal voorzichtiger geworden zijn.

Dat hij overigens een verstandig man was kan uit hetgeen hier en daar van hem zal worden aangehaald, voldoende blijken.

---

1) Motley II: 290, 291.

HOOFDSTUK I.

LEYCESTERS VERTREK. DE STATEN-GENERAAL HERSTELLEN DEN TOESTAND.

't Was juist een jaar geleden, dat graaf Leycester te Vlissingen voet aan wal zette, toen hij in December van 1586 ons land verliet. Hij was gekomen met de opdracht zijner koningin deze landen te ontrukken aan de Spaansche troepen. Groote ijver had hem bezield, schoone plannen had hij gekoesterd en nu, December 1586, ging hij heen, teleurgesteld. Hij had 't geheele jaar geleefd in geschillen en verschillen, vooral met de Staten van Holland.

En toch: „om 't gemeene best te vorderen, en niet om 't selve te verlaten" ondernam hij de reis naar En-

geland. De Staten-Generaal moesten niet denken, dat hij „door eenige swarigheyt der saken, of door particuliere afflictie, uyt de dood van (sijnen) welbeminden neve Sidney, een afkeer soude hebben" van zijn opdracht. Veeleer zou zijn tegenwoordigheid bij de koningin de zaak dezer landen niet weinig bevorderen. Daarbij kwam, dat juist het Parlement bijeen was, „in 't welke gemeenlik hoogwichtige saken" werden besloten en dus moesten de Staten hem nu maar meedeelen, wat zij aan H. Majesteit van hunne zijde wenschten voorgesteld te zien. [1])

De Staten meenden echter, dat Z.Exc. vertrok uit ontevredenheid over hen, misschien wel om 't vertoog, dat door Holland, Zeeland en Friesland den 11en November Leycester was aangeboden en dat 15 punten inhield, waarop verbetering werd gewenscht [2])

Hoezeer de Staten aandrongen, dat Leycester althans zijn vertrek nog zou uitstellen, hij bleef bij zijn voornemen.

De vraag rijst, wat hem tot vertrek bewogen heeft.

Motley [3]) wijst op de samenzwering van Babington, die ook Leycester bedreigde. De schrijver herinnert vervolgens aan het bewind van den graaf, dat niet voorspoedig was geweest.

---

1) Res. St. Gen. 1 Nov. Bor II : 753.

2) Bor II : 778. 't Is onmogelijk, dat juist het vertoog van 11 Nov. Leycester tot vertrek heeft genoopt. Leycester schreef den brief, waarin hij zijn aanst. vertrek meedeelde, den 20en Oct. Intusschen had hij reeds vóór 20 Oct. meer dan één vertoog van de Staten ontvangen.

3) Motley : Opkomst etc. II p. 253, 254.

Of deed genegenheid voor zijne koningin hem besluiten tot een keer naar Engeland? Voorzeker moest 't hem na aan 't hart liggen ook persoonlijk zijn meesteres te verteederen, wier gramschap hij enkele maanden geleden had gaande gemaakt door grooter gezag te aanvaarden dan zij hem had toegedacht. Elisabeth verheugde zich reeds in het vooruitzicht den „sweet Robin" weer te zien en zij vreesde, dat een ziekte hem gedurende den winter zou aantasten. Maar toch mocht hij niet vertrekken uit de Nederlanden, zonder eerst in het bestuur te hebben voorzien. [1])

Allerlei redenen hebben hem bewogen, persoonlijke redenen en redenen van staatsbelang, vooral de laatste. Wel betuigde Leycester, dat hij geenszins heenging „ter oorsake van eenig miscontentement over de Staten", maar hij voegde niettemin er aanstonds bij, dat hij „hem vonde gepicqueert uyt redenen, die hij de Staten vrijmoedig wilde openbaren": hem werd het maken van plakaten op de navigatie aangewreven, schoon hij toch het advies van den Raad van State had ingewonnen; men klaagde over „de promotie" van Reyngout en Burchgrave, waarmede hij alleen 't belang van 't land op 't oog had gehad. [2]) Ook hadden de Staten van Holland over hem geklaagd bij H. Majesteit. Reeds genoeg dus. Maar het is bekend, dat er in het afgeloopen

---

1) Bruce p. 449: Burghley—Leycester. 4 Nov. Deze Burghley is de bekende William Cecil, lord Burleigh.

2) Bor II : 778.

jaar bijna geen dag was geweest, dat er niet eenig geschil, meer of minder ernstig, tusschen Leycester en de Staten hangende was.

Door meer gezag aan te nemen dan hem geoorloofd was, had hij de achterdocht der Staten opgewekt. De kooplieden zagen in hem den verwoester hunner goudmijn, sedert de landvoogd, het oor leenende aan verdachte vreemdelingen, den handel met Spanje, direct en indirect, had verboden. Plotseling had hij eigenmachtig een Kamer van Financiën opgericht en zoodoende het aanzien van den Raad van State nog verminderd. Te Utrecht waren de democraten, op zijne aansporing en met zijn goedvinden, overgegaan tot buitensporigheden en met schending der stadsrechten en gebruiken had Leycester Utrecht tot zijn sterkste punt gemaakt. Bekwame, geachte en eerbiedwaardige mannen waren op hondsche wijze de stad uitgejaagd en Leycester deed niets tot hun herstel.

De plotselinge gevangenneming van Paulus Buys (Juli 1586) vervulde de Hollandsche partij met verontwaardiging. Men kan deze opsomming nog aanvullen met tal van feiten, die de verhouding van Leycester tot de Staten ongunstig teekenen.

En wat had de Engelsche hulp tegen den vijand uitgewerkt? Na het verlies van Grave in 't voorjaar van 1586, dacht Leycester zich schadeloos te kunnen stellen door een tocht in de Betuwe. Een schans tegenover Nijmegen werd bezet, de Schenckenschans werd gebouwd. Maar kort daarop viel Venloo in handen van Parma,

eveneens Neuss; Rijnberk werd belegerd. Inmiddels twistten Leycester en zijn onderbevelhebbers onder elkander en stond het noorden des lands bloot aan de plunderingen van Verdugo's troepen. Het eenige lichtpunt in de krijgsgeschiedenis van 1586 is de tocht, dien Leycester naar den Gelderschen Achterhoek ondernam. Doesburg werd veroverd en na een vrij lang beleg ook de schans voor Zutfen; Deventer werd versterkt.

De slag bij Warnsveld, hoe roemrijk ook voor de Engelsche troepen, was voor hen tevens een nederlaag. De landvoogd had reeds lang ingezien, dat hij over te weinig troepen kon beschikken. Ook de Staten waren van meening, dat de Engelsche hulptroepen vermeerderd moesten worden en dat nogmaals Elisabeth de souvereiniteit moest worden aangeboden. De Staten-Generaal besloten een gezantschap te zenden; den 30en Oct. werd de instructie voor het gezantschap vastgesteld [1]). Leycester's tegenwoordigheid zou dus de pogingen der gezanten bij H. Majesteit kunnen bevorderen.

Uit een brief van Leycester aan Hotman dd. 7 October [2]) blijkt duidelijk wat den landvoogd er toe gebracht heeft naar Engeland terug te keeren. Hij verklaarde aan zijn secretaris, dat hij wel inzag de gemeene zaak niet te kunnen dienen, zooals zijne toewijding dat wel wilde. Hij bekende te weinig takt te bezitten om de opgedragen taak te vervullen. Wel zou hij steeds met alle

---

1) Res. St. Gen. 15, 22, 31 Oct. '86.
2) Arch. Paris.

kracht en middelen de zaak der Staten voorstaan, maar de Koningin moest een ander kiezen om zijne waardigheid in deze landen op zich te nemen. [1])

Intusschen was zijn vertrek in de gegeven omstandigheden een onverstandige daad. De verdeeldheid, die reeds in hooge mate bestond, zou zich nog kunnen uitbreiden, nu men een krachtige leiding miste.

Ook aan zijn eigene belangen zou de landvoogd schade doen door zijn vertrek. Hotman bracht hem dat onder 't oog. [2])

Vooreerst zou het volk in een toestand van wanhoop worden gebracht, wanneer het zich van zijn eenigen redder uit de rampen zag verlaten. De Utrechtsche predikanten waren reeds van plan Z.Exc. te verzoeken, toch vooral alles te regelen vóór het vertrek en eenige vertrouwbare mannen aan te wijzen. Ter wille van Gods glorie smeekte Hotman zijn meester het aangevangen werk niet onvoltooid te laten.

De Staten hadden niet voldoende meegewerkt om bevrijd te worden. Maar — evenals de geneesheer, ondanks de razernij en onwilligheid van zijn patient, hem toch helpt, het mes er inzet, hem het geneesmiddel toedient — zoo moest ook hij, de landvoogd, meer op het welzijn van het volk, dan op zijn onvolmaaktheid letten. En — dat alles nog buiten rekening gelaten: zoo de Koningin eens

---

[1]) Arch. Paris.

[2]) Arch. Paris. Hotman—Leycester 12 Oct. 1586 (Zie bijlage).

kwam te sterven, zoodat de toestand van Engeland onzeker werd? *) Dan zou Leycester hier te lande steeds een veilig onderkomen hebben, waar 't volk hem lief had, meer dan het den Prins van Oranje had lief gehad. Zoo daarentegen door zijn vertrek het land dieper in gevaar kwam, dan zou 's graven reputatie lijden, hij zou de schuld moeten dragen, Gods toorn zou hem treffen. Eenmaal in Engeland, zouden velen hem willen overhalen niet meer naar de Nederlanden terug te keeren: zij, die op hem afgunstig waren, om den loop zijner glorie te stuiten; zijn gemalin wegens de groote kosten, die hij voor het bestuur dezer landen gemaakt had en nog maken zou; zijn dienaren en vrienden. Hotman verzekerde, dat die allen reeds hadden overlegd om den Graaf te smeeken voortaan in Engeland te blijven. Ten slotte kon Leycester zich verzekerd houden, dat, met de opgedane ervaringen, het gemakkelijk zou vallen aan de dwalingen van zijn eerste jaar te ontkomen.

De landvoogd heeft naar dien raad niet geluisterd.

Het was een gebiedende eisch, dat vooraf zou worden bepaald in wiens handen de regeering zou berusten tijdens 's graven afwezigheid. De Koningin en hare raadslieden hadden daarover gesproken. Sommigen noemden graaf Maurits om Leycester te vervangen; anderen wilden het bestuur opgedragen zien aan Maurits en lord Gray, dien Elisabeth reeds had aangewezen om aan 't hoofd der Engelsche troepen te staan. De Koningin zelf wilde

---

*) Het is bekend, dat Leycester in Engeland vele vijanden had.

't liefst, dat de Staten de teugels van het bestuur in handen zouden nemen.

Burghley, een der aanzienlijke raadslieden der Koningin, vreesde voor een regeling in dien zin, want het volk en de krijgslieden hadden een slechten dunk van de Staten. Doch Leycester had immers groote ervaring opgedaan en zou dus zelf wel weten, wat gedaan moest worden[1]).

Het was wel zeker, dat de landvoogd zijn gezag nooit zou overdragen aan de Staten: dan toch zou in duigen worden geworpen wat hij zelf had tot stand gebracht.

Den 24en Nov. stelden de Staten hem als hun besluit voor, dat het bestuur zoowel van krijgs- als staatszaken zou zijn in handen van den Raad van State, die alles zou afdoen op naam van Leycester; „dat alle gouverneurs der provintiën, generale en particuliere Hoofden, Colonels, Ritmeesters, Capiteynen en krijgsvolk expresselijk bij sijne Excellentie sullen werden gecommandeert, de bevelen, die hen door den Raed van State gedurende sijn afwesen onder sijnen name, getekent als boven *), te gehoorsamen", en dat de garnizoenen door den Raad van State zouden worden verlegd of veranderd [2]).

Leycester keurde dat voorstel goed en gaf dienzelfden dag nog eene acte, waarbij de Raad van State met het bestuur werd belast.

Doch de landvoogd begreep, dat hij daardoor den

---

1) Bruce p. 450: Burghley-Leycester 4 Nov.

*) Blijkbaar zijn hier een paar woorden uitgelaten, als: zullen worden toegezonden.

2) Res. St. Gen. 12, 24 Nov. Bor II : 784.

Staten den vrijen teugel had gelaten; de Raad van State zou aan hun leiband loopen, gelijk de Raad te voren gedaan had aan den zijnen.

Hij kon dus niet beter doen dan met de eene hand terugnemen, wat hij met de andere gegeven had en in zijn trouweloosheid stelde hij dienzelfden 24en Nov. een geheime acte op, die den Raad van State verlamde. Ondanks de gegeven „Commissie en generale macht" zou de Raad niets mogen veranderen „in de saken van de Gouvernementen en Superintendenten der plaetsen by Sijne Excellentie alrede gegeven; ook niet in de bewaringe van eenige sterkten en kasteelen, noch ook in de sulcke van de hoge Officieren des Legers, ten ware met kennisse en voorgaende last van Sijn Excellentie."[1])

Zoo bond Leycester den Raad, die hem vervangen zou, de handen; een daad, die groote nadeelen na zich sleepen zou.

Norrits kreeg het opperbevel over de Engelsche troepen.

„Sedert uw vertrek hebben de Hollandsche graven niets anders gedaan dan gedanst en gedronken; graaf Hohenlo is bijna 14 dagen achtereen dronken geweest", schreef Hotman 7 Jan. 1587 aan Leycester. [2])

Het is zeker, dat menigeen zich vrijer en vroolijker gevoelde, nu de landvoogd vertrokken was. Vrij voelden zich ook de Staten-Generaal, doch bij hen was het vrijheid zonder vreugde. Tal van zaken drongen zich aan hen op, die verbetering ernstig behoefden; tal van personen strekten

1) Bor II : 786.
2) Motley: Opkomst enz. II 285.

de handen uit om van hen herstel te krijgen van het onrecht, door Leycester aangedaan.

Een groot deel van het krijgsvolk was onbetaald gebleven en als gevolg daarvan zag men hen muitend rondtrekken, brandschattend het platte land. Zelfs hadden sommige vendelen er op gepocht, dat zij hun soldij in Den Haag zouden gaan halen. [1]) De Staten-Generaal moesten raad schaffen. De Raad van State kwam klagen, dat hij zonder geld en crediet de regeering niet kon staande houden: er moesten gereede penningen zijn en de gemeene middelen behoorden voortdurend te worden opgebracht. Vooral Friesland was nalatig gebleven. Als er niet aanstonds drie honderd duizend pond werd opgebracht, zou de Raad zich genoodzaakt zien zijn taak neer te leggen. [2])

Nog in December 1586 werden 65 vendelen ontslagen, terwijl aan de in dienst gebleven benden een maand soldij werd betaald. [3]) Een maand later besloten de Staten-Generaal de door den Raad gevorderde som op te brengen.

Daarmede was een groot kwaad weggenomen; maar er was meer te doen. Paulus Buys, de man, wiens naam de Staten altijd verbonden aan den opstand tegen Spanje, zuchtte nog altijd in de gevangenis te Utrecht. Hij was reeds den 19en Juli gevat. Redenen waren niet opgege-

---

1) Bor II : 887.

2) Res. St. Gen. 25 en 26 Jan. 1587.

3) Gedenkschrift van Joris de Bije in Bijdr. en Meded. Hist. Gen. dl. XI. p. 423.

ven, doch het is duidelijk, dat Leycester zich wilde ontslaan van den man, die hem in alles nauwkeurig gade sloeg en die de Staten aanstonds wees op elken inbreuk, dien de landvoogd op hun rechten maakte. Sedert den dag der gevangenneming was geen aanklager tegen Buys opgetreden. Ondanks verzoeken van verwanten en vrienden, van steden en Staten, moest Buys wachten — in de gevangenis. Doch de Staten-Generaal achtten zich verplicht den verdienstelijken man te helpen en met voorbijgang van den Raad van State, die door de geheime acte van 24 November toch niets vermocht, haalden zij den onderschout te Utrecht over, Buys los te laten. Den 24en Januari begaf hij zich over Woerden naar Leiden, waar zijn vrienden hem met open armen ontvingen. [1]) Van der Kemp [2]) noemt deze daad van de Staten-Generaal onwettig. Het bezoek bij den Raad van State om van hun handelwijze kennis te geven en de reden op te geven, waarom zij den Raad van State in deze niet hadden gekend, haalt hij aan als een bewijs, dat zij zelf de onwettigheid hunner handeling gevoelden. Wanneer men echter bedenkt, dat noch Leycester noch de magistraat van Utrecht erkende last tot de gevangenneming te hebben gegeven, dan behoort het niet alleen verklaarbaar, maar ook rechtmatig genoemd te worden, dat de Staten-Generaal Buys in vrijheid stelden.

Hadden de Staten-Generaal daarmede een grooten

---

1) Bor. II : 888 vlg. van Everdingen : Leven van P. Buys.

2) Maurits van Nassau I : 30.

wensch van Holland vervuld, zij gaven vooral aan Holland reden tot grootere vreugde door de opheffing van het plakkaat van 4 April 1586, dat den uitvoer zoo goed als vernietigde.

Het verbod van uitvoer stopte de bronnen, waaruit de noodige gelden voor den oorlog vloeiden, het fnuikte den landbouw, de scheepvaart, de visscherij, sommige takken van nijverheid. Het noopte andere natiën zelf de voortbrengselen van het Zuiden te halen en dus de zeewegen te zoeken en te vinden, waarlangs voorheen slechts Nederlandsche schepen stevenden. Het verbod was velen een doorn in 't oog. Vandaar de remonstranties, het verzet, de „lorrendraeierij".

Maar tergender werd het plakaat nog, toen de Engelschen zelf met den handel op Spanje voortgingen. En ziet! den 21en September 1586 reeds schreef Ortell, gezant der Staten in Engeland, aan Oldenbarnevelt: „de „zeevaert en handelinge van deze quartiers op Vrankrijck, „Spanien, Portugall en diergelijcke verboden plaetsen „werden noch dagelijck geuseert soowel by Engelsche „als andere coopluyden mitsgaders oock wel van onse „eygen natie. Boven dat gaen noch dagelijck so Engel„sche als andere schepen, onder pretext te gaen nae „Barbarijen ende Levanten, geladen met allerhande coopmanschappen, op Spanien en Portugall. Dwelck met „kennisse van alle de werelt notoir en waerachtich is." [1]

Was het wonder dat de Staten-Generaal zich na Ley-

---

1) van Deventer: Gedenkstukken I: 136 en 137.

cesters vertrek haastten onzen handel te redden? In Januari 1587 werd een nieuw plakaat ontworpen. Zij konden zich niet storen aan de bezwaren van den Raad van State, die wel toegaf, dat het plakaat van 4 April bij den vijand slechts duurte, geen gebrek had veroorzaakt, maar er op wees, dat de gemeente in alle gewesten nu eenmaal de vaste overtuiging had, dat door het verbod van uitvoer de vijand „versmacht" werd. Het toelaten van den uitvoer zou derhalve bij die gemeente geroep van verraad, van heimelijke verstandhouding met den vijand veroorzaken. Het veiligst was dus, dat men eerst Leycester met de verandering in kennis stelde. [1])

Den 30en Januari ging het nieuwe plakaat op naam van Leycester uit, volgens 't welk alle goederen, die uit vreemde landen in havens der Vereenigde gewesten zouden worden binnengebracht, mochten worden uitgevoerd tegen betaling der convooigelden naar alle plaatsen, die niet onder het gezag van den Spaanschen Koning stonden. Oorlogsammunitie was echter uitgezonderd.

De woorden „alle plaatsen, niet onder het gezag van den Spaanschen Koning" waren wel duidelijk, maar drukten blijkbaar de ware bedoeling niet uit. [2]) Immers zouden zij, letterlijk opgevat, den uitvoer naar Spanje, Portugal enz. verboden hebben. Maar dat was niet zoo. De Staten-Generaal verklaarden zelf, dat het plakaat den uitvoer

1) Res. St. Gen. 29 Jan. 1587. Bor. II: 887.

2) De woorden luidden: „alle naburen Rijken, Landen, Steden, Havenen, niet staende onder de gehoorsaemheyd van den Coninck van Spangien."

naar Spanje en Portugal niet uitsloot en dat onder „plaatsen, den koning van Spanje toebehoorende", alleen moesten worden verstaan zoodanige plaatsen in de Nederlandsche gewesten. [1])

Nog waren de Staten-Generaal bezig met het nieuwe plakaat, toen vier heeren uit Utrecht hun hulp kwamen inroepen. Het waren bekende mannen, Thin, Heermale, van Drunen en Aelbert Foeck, die mede namens hun lotgenoot Nicolaas van Zuylen, herstel van het onrecht kwamen vragen, dat reeds een half jaar geleden hun was aangedaan.

In de Julimaand van het vorige jaar waren wel zestig personen uit de stad gezet, verdacht van papisme en van „quade offitien onder de gemeente".

Daaronder behoorden de genoemde mannen, wier eerlijkheid en trouw aan de vrijheid des lands niet verdacht mochten worden. Doch zij behoorden tot de Hollandsche partij en waren daarom gehaat bij de Utrechtsche democraten. Wij kennen de redenen, die zij opgaven voor hunne onrechtmatige handelwijze, uit een brief waarschijnlijk op last van den magistraat aan Leycester den 20sten Juli geschreven. Er waren lieden, zoo heette het, die veinsden van de hervormde religie te zijn „frequentans les presches et ce neantmoins faisants baptiser en cachette leur enfans aux prestres papistiques". Zij waren geneigd tot verzoening met den Spaanschen Koning. Het was zeker, dat „sans les garnisons anglois

---

1) Res. St. Gen. 11 Febr. 1587.

ils se fussent disposes a un massacre plustotst que d'endurer la reduction de leur magistrat perpetuel en un magistrat annuel". 1)

Thans kwamen Thin en zijn metgezellen er de Staten op wijzen, dat Leycester, kort voor zijn vertrek, op hun gedurig aanhouden aan de Staten had opgedragen eene minnelijke schikking tot stand te brengen. Maar was daarop wel ooit kans? Was het te verwachten dat degenen, die hunne uitzetting hadden doorgedreven, te vinden zouden zijn voor een schikking, die de eens verjaagden weer terugvoerde? Wanneer dus de poging tot een schikking mislukte, mocht het den Staten behagen den weg der justitie voor de uitgezetten te openen en hun brieven van „sauvegarde" te verleenen, waarmede zij zich althans in andere plaatsen van het gewest Utrecht konden vestigen. Zij zouden zich wel tot den Raad van State hebben gewend, maar volgens het zeggen van sommigen had Leycester in deze zaak de hand van den Raad van State gesloten door zekere acte. 2)

Het was op denzelfden dag, waarop de Staten-Generaal het bezoek der Utrechtsche heeren ontvingen, dat Deventer aan de Spaansche troepen werd overgegeven. Na Leycester's vertrek was het vertrouwen in de vreemde bezettingstroepen langzamerhand verzwakt. Men zag het

---

1) Stedel. Arch. Utrecht, Bundel „Importante stukken". In een volgend hoofdstuk zal worden aangewezen, wat die „réduction" beteekent.

2) Res. St Gen. 28 Jan. 1587.

verlies van sommige door hen bezette sterkten tegemoet.

Den 14en Januari schreef de Raad van State twee brieven aan den landvoogd. [1]) De een gold het kasteel te Wouw, waar kapitein Marchand bevel voerde. Deze Marchand stond als muitziek bekend en men had slechte vermoedens tegen hem. De Raad zond daarom Hohenlo tot hem, doch het baatte niets. Men stuitte hier wederom op de acte van restrictie, de acte, die den Raad van State alle gezag over legeroversten enz. ontnam. Marchand gaf zijn sterkte den 17en Januari over. [2])

De andere brief liep over Deventer. De magistraat dier stad had herhaaldelijk over den gouverneur, kolonel Stanley, geklaagd. De Raad had tot toegevendheid aangemaand, maar het kwam hem nu voor, dat er verandering in den toestand moest worden gebracht, weshalve hij Leycester verzocht Stanley terug te roepen. Stanley was evenals York een creatuur van den landvoogd. De Staten hadden hem in 1586 reeds voor beide personen gewaarschuwd; beiden hadden een ongunstig verleden. Leycester bekreunde zich daarom niet. Hij had, eenigszins misnoegd, geantwoord, dat hij voor Stanley en York instond als voor zijn eigen persoon. Niettemin, nu het gevaar zeer duidelijk was, meende de Raad van State eenige maatregelen te moeten nemen. De acte van restrictie was hem nog niet bekend en hij zond dus bevelen aan Stanley en York. Aan Leycester werd meegedeeld, dat

---

1) Arch. Paris, R. v. St. — Leyc. 14 Jan. 1587.
2) Bor II : 878.

het met Deventer hachelijk gesteld was, dat Stanley op zeer onbescheiden wijze sprak over den Raad, dat Zijne Excellentie wel spoedig bevelen mocht zenden om de stad in een beteren toestand te brengen. — [1]) Het was te laat. Beide oversten brachten nu den Raad op de hoogte: Zijne Excellentie had hun uitdrukkelijk gelast alleen bevelen van hem op te volgen en van niemand anders. De Raad van State en de Staten-Generaal verwonderden zich om het zeerst. Toen werd de geheime acte van Leycester voor den dag gebracht.[2]) Het is een eenigszins vreemd voorval; men begrijpt niet goed hoe het den landvoogd mogelijk is geweest de acte zoo onder de papieren van den Raad te verbergen, dat zij nu eerst gevonden werd, tenzij een of meer leden van den Raad hem behulpzaam zijn geweest en dus de acte gekend hebben. Men zou dat kunnen verwachten van Meetkercken, van van Brakel, of van Gilpin, die zeer op 's graven hand waren.

Op het verraad van Stanley volgde terstond dat van York, die de schans vóór Zutfen overleverde. Enkele dagen later liep te Zwolle een vendel Engelsche soldaten over. Voegt men nog daarbij, dat de magistraat van Arnhem reeds den 22[en] Jan. kwade vermoedens had geuit ten opzichte van het garnizoen aldaar, waarom de hulp van den Raad van State begeerd werd, dan wordt het duidelijk, dat velen de angst om het hart sloeg en dat

---

1) Arch. Paris. R. v. St. — Leyc. 28 Jan. 1587.
2) Bor II : 879.

zij, die toch al niet veel genegenheid voor Leycester en de Engelsche hulp koesterden, thans openlijk verklaarden den Graaf te wantrouwen.

Zoodra het verraad van Stanley hun bekend werd, begaven de Staten-Generaal zich den 1en Febr. naar den Raad van State. Het was wel Zondag, maar de hooge belangen van het land, de hachelijkheid van den toestand, deden hen voorbijzien, dat het rustdag was. Zij troffen den Raad aan in beraadslagingen over de te nemen maatregelen teneinde oproerige bewegingen, uit het verraad voortvloeiende, te voorkomen. Wat er voorviel, is ons bekend uit een verslag, dat onder Hotmans papieren voorkomt.[1])

Van weerszijden werd gesproken en tegengesproken, beschuldigd en verontschuldigd. Oldenbarnevelt kon zich niet langer inhouden; hij moest de reeds lang verkropte ergernis lucht geven: „Is dàt het land dienen?" Brederode, een lid van den Raad, dat met Leycester zeer was ingenomen, antwoordde: „Als ge niet tevreden zijt met onzen dienst, ontneemt hem ons; wij moeten altijd berispingen afwachten, alsof we onderdanen en slaven zijn. Kiest anderen, die u willen dienen, en zich bukken onder uw laster en geschreeuw" („assubjectir a leur calumnies et exclamations perpetuelles"). Voorts werd gevraagd in welk opzicht de Raad slecht bestuurd had en welke de reden daarvan waren.

---

1) Arch. Paris. Verslag van 't gesprokene in R. v. St. op 1 Febr. 1587.

Oldenbarnevelt geraakte buiten zich zelf van drift. Luidkeels riep hij uit, dat het de Kabinetsraad was, waarin verscheidene zaken werden afgehandeld, die niemand kende buiten de leden van dien raad. Nog onlangs was het gebleken door de geheime acte, die gemaakt was door enkele particulieren buiten weten van de leden van den Staatsraad, door welke geheime acte het gezag van den Raad tijdens de afwezigheid van den landvoogd in alles was beperkt. Hier was de Raad, in Engeland het gezag. Al heel weinig scheen men zich in dit gouvernement te herinneren van de wijze van regeeren, welke prins Willem, hooger nagedachtenis, had gevolgd. Hij had nooit in grensplaatsen garnizoen van ééne enkele natie gelegd. Zoo was ook in het Tractaat, met de Koningin gesloten, volstrekt niet bepaald, dat in alle grensplaatsen Engelschen moesten bevelen. Dat zulks toch gebeurd was, had slechte gevolgen gehad ; het was niet te dulden, door lieden nog wel van de Engelsche natie zoo slecht behandeld te worden. Hier merkte Loozen, lid van den Raad van State, op, dat men het vergrijp van een enkele niet de geheele natie mocht aanwrijven en dat onder Prins Willem ook wel onheilen waren voorgekomen, vooral van Fransche zijde. „Nooit zijn we door de Franschen zóó bedrogen", riep Barnevelt, „als door de Engelschen". Loozen zeide nog, niet te weten, waarin dat bedrog bestond, doch Gilpin, Secretaris van den Raad, voegde Oldenbarnevelt toe, dat het hem niet paste zoo te schreeuwen over de Engelsche natie, dat hij op die wijze Hare Majesteit en Zijne Excellentie on-

recht deed. Barnevelt ontkende dit en kwam nog eens op de geheime acte terug, „comme si cela en fut esté la cause qui le mouvoit, ne scachant aultrement et voulant par la excuser ses parolles non convenables", zoo verhaalt de verslaggever. Gilpin repliceerde en nu mengde ook Wilkes zich in het getwist: het bedroefde hem te moeten hooren, dat alle gunsten van de Koningin zoo goed als vergeten waren, blijkens den geringen eerbied voor Haar en Leycester. Ten slotte kwam het gesprek weer op de geheime acte; men wilde den auteur kennen en daar Gilpin haar geteekend had, werd hem gelast te zeggen wat hij ervan wist.

Hier staakt de berichtgever zijn verhaal. Gilpin zal, hoe ook bemanteld, hebben moeten erkennen, dat de landvoogd zelf de auteur der acte was geweest.

Doch niet alleen Oldenbarnevelt en de Staten-Generaal waren verontwaardigd en gegriefd; ieder, die deze gewesten vrij wilde zien, was ontsteld door de tijding van het verraad. Uit een brief, onder de stukken van Hotman voorkomende, blijkt welk een indruk het verraad maakte. De brief is door een Duitsch edelman, zekeren Warmond van Stöchelen, den 15^{en} Februari geschreven en waarschijnlijk aan Hotman zelf gericht. 1) De edelman vreesde zelfs, dat er een opstand zou komen, gelijk aan

---

1) Arch. Paris, Lettre de Warmond de Stöchelen a un sien amy en Angleterre. Arnhem 15 Febr. Motley (II: 265) haalt denzelfden brief aan, gevonden in het State Paper Office Hij noemt den schrijver Raymond Stöckeler. In den brief te Parijs staat echter duidelijk: Warmond de Stöchelen.

dien tegen de Franschen te Antwerpen. Tot nog toe had men zich bepaald tot het blameeren der Engelsche natie. Deze ooggetuige scheen niet onpartijdig te zijn: „Wijze lieden zijn de auteurs niet van dit rumoer, maar de papisten en spionnen, de loontrekkers van Spanje." Hij vindt het vreemd, dat men nu het heele land verloren acht: zelfs leent men het oor aan nieuwe plannen om het land te beveiligen zonder Engelschen en wil men zich vooral van Leycester ontdoen. Dan somt hij al het verraad op, sedert 1572 gepleegd. Elisabeth roemt hij hoog, Leycester is voortreffelijk, het Engelsche leger bezit veel moed en goede tucht, maar de Nederlanders zijn ondankbaar.

De stemming was zoo ongunstig, dat Van Prouninck, burgemeester van Utrecht, het noodig achtte een „waarschuwing" in 't licht te zenden, er op wijzende, dat het laakbaar gedrag van enkelen niet mag worden verweten aan het heele volk; dat het schimpen op Engeland ondankbaar zou zijn tegenover een vorstin, die hielp, waar andere vorsten weigerden, die als gouverneur een man had gezonden „des wij genen meerderen in Godvresentheid, vromigheid, oprechtigheid, vriendelijkheid, mildigheid, goedertierenheid, groothertigheid herwaers over gesien hebben." [1]) Den 9en Februari gaf de Raad van State een plakkaat uit tegen het schimpen op de Engelschen.

---

1) Bor II : 883.

Het was zaak nieuw verraad zooveel mogelijk te keeren. De Staten van Holland ontwikkelden een buitengewonen ijver. Zij wilden zelf voorzien in de verdediging hunner provincie: waardgelders werden in dienst genomen; [1]) bezettingen, die men niet ten volle vertrouwde, werd aangezegd te vertrekken, o.a. Bax met zijn compagnie uit Muiden, Cleerhagen, vriend van Van Prouninck, uit Gorkum. Door het overlijden van Philip Sidney in 1586 miste het regiment in Zeeland zijn bevelhebber. Holland en Zeeland deden het thans geven aan den graaf van Solms, baron van Hohensaxen, die, met goedvinden van den graaf van Nieuwenaer als stadhouder van Utrecht, Gelderland en Overijsel, tevens het commando verkreeg in eenige grensplaatsen in het Oosten. De Staten kenden in die dagen geen hooger belangen dan die van hun gewest. De koningin en Leycester hadden zoo pas verzocht tienduizend last rogge te laten overzenden. De Staten gingen overwegen, dat de rogge verre van overvloedig was, dat duurte der levensmiddelen ontevredenheid en oproerigheid wekken zou, dat de vijand daaruit steeds voordeelen trachtte te halen, en schoon de Raad van State, vooral Wilkes, er zeer voor was, werd besloten allerbeleefdst te schrijven, dat uitvoer van rogge in dezen tijd niet kon worden toegestaan. [2])

Uit alles bleek, dat de Staten van Holland zich niet langer konden regelen naar een Staatsraad, die machte-

---

1) Res. Stat. v. Holland 31 Jan. 1587.
2) Bor II: 893.

loos was. De veiligheid des lands ging boven alles. Het is waar, wat Mr. van der Kemp op meer dan eene bladzijde opmerkt, dat de Staten in menig opzicht hunne bevoegdheid te buiten gingen, het wettig gezag voorbijgingen, doch die schrijver heeft geen oog voor de eischen dier dagen, de eischen der defensie tegen den vijand buiten en het verraad binnen de grenzen; hij vergeet, dat ook hier gold: Nood breekt wet. [1])

De voornaamste maatregel der Staten van Holland en Zeeland was de opdracht van het gouverneur- en kapiteingeneraalschap der beide gewesten aan prins Maurits. Hohenlo werd hem als luitenant-generaal toegevoegd.

Voortaan zou de prins het beleid van den oorlog, het bezetten van alle steden en sterkten in Holland en Zeeland regelen; alle oversten, kolonels enz. zouden van hem hunne commissie ontvangen. [2])

Te eerder gingen de Staten daartoe over, omdat de commissie van den Raad van State bijna verstreken was. Bij wien zou dan de landsregeering berusten? Bij den afwezigen landvoogd?

De Staten-Generaal besloten den Raad van State voorloopig voor drie maanden te continueeren en wel naast de gouverneurs der provincien en de Engelsche leden van den Raad: Leoninus voor Gelderland, jonkheer van Brederode, Mr. van Loozen en Mr. Bardes voor

---

1) Fruin in Gids 1862.
2) Bor II: 894.

Holland, Mr. Valcke en Teelinck voor Zeeland; voor Utrecht Mr. Buys of een ander, door de Staten-Generaal te kiezen uit eene nominatie der Staten van Utrecht van twee personen; voor Friesland twee leden, uit eene nominatie van vier personen; voor Overijsel Dr. Dorri of een ander, eveneens uit eene nominatie van twee te kiezen. Buiten hen zou niemand dan de tresorier-generaal in den Raad zitting hebben. Vanwege de Staten-Generaal zou aan de genoemde heeren een commissie worden gegeven. 1)

Op die wijze waren uit den Raad geweerd enkele mannen, die door hun vroeger gedrag verdacht waren. Reeds den 28en Januari was besloten Hessel Aysma niet in den Raad toe te laten, zoo hij niet kon aantoonen dat de Staten van Friesland hem hadden genomineerd. De andere leden van den Raad verwonderden zich: het was immers reeds vroeger aan den landvoogd gebleken, dat Aysma behoorlijk genomineerd was. Meetkercken, vroeger lid voor Vlaanderen werd niet meer toegelaten, omdat dat gewest niet meer tot de Unie behoorde. Ook van Brakel werd niet meer genoemd. Als reden gaf de Raad van State aan Leycester op „que ceulx de Gueldre estoient apres pour faire nouvelle nomination". 2)

Er rezen nog groote bezwaren ten opzichte van Buys' toelating als lid. Vooral de magistraat van Utrecht stond

---

1) Res. St. Gen. 4 Febr. 1587.
2) Arch Paris 6 Febr. 1587.

geheel verbaasd, toen de Staten-Generaal dienzelfden Buys, die op listige wijze uit de gevangenis losgelaten was met schending van de rechten der stad, voor het Sticht zitting gaven in den Raad. Zij schreven aanstonds een nijdig briefje. [1]) Maar het was ook een zaak van de Staten van Utrecht en zij werd op hunne vergadering besproken. [2]) Buys was dan niet, zoo zei men, genomineerd door de Staten, doch wat beteekende dat? Er was immers geen nominatie noodig? De Raad mocht geen ontslag vragen zonder advies van den landvoogd en de Staten-Generaal mochten zoo'n ontslag ook volstrekt niet aanvaarden. Op die wijze werd het gezag van Leycester „hoochgelyck vercort".

Volgens die redeneering zou Buys dus zitting hebben.

Maar neen; sommigen beweerden wel dat Buys, volgens de verklaring van Leycester zelf, gecommitteerd was in den Raad van State op een aanbeveling van de gedeputeerden der Utrechtsche Staten, maar dat was niet waar. Die gedeputeerden hadden zelf getuigd, dat zij Buys volstrekt niet genoemd hadden, daartoe geen last gehad hebbende van hunne principalen. Zijne Excellentie had Buys benoemd op bijzondere aanbeveling van Hare Majesteit, omdat hij de zaak der Nederlanden in Engeland zoo uitstekend had voorgestaan.

Het was om het even. Genomineerd of niet, Buys

---

1) Bor II: 892.

2) Res. St. v. Utrecht 4 Febr. 1587.

mocht niet langer zitting hebben ; in zooverre waren de leden der Staten het eens en men zou daarvan bericht geven.

In de Staten-Generaal verklaarde Buys zelf bovendien, dat hij wegens beleediging niet langer zitting in den Raad wilde hebben.

Reeds waren enkele Staatsraden in de Staten-Generaal gekomen met de klacht, dat zij door het ontbreken van enkele leden tegering in aantal waren, maar nu ook Buys voortaan niet meer een der hunnen zou zijn, werd het onmogelijk de landszaken te behandelen. Voor ordonnantiën van financieelen aard was de onderteekening noodig van leden van drie verschillende gewesten en thans waren slechts leden van twee gewesten aanwezig. 1)

Het is duidelijk, hoe groot de verwarring van die dagen was; hoe moeielijk het was, daarin orde te brengen. En toch is het gelukt. De Raad is ten slotte aangebleven, telkens weer aangezocht om zijn taak te blijven verrichten, totdat Leycester zou zijn teruggekeerd. Een maand na de eerste continuatie van den Raad, verzochten de Staten-Generaal wederom, dat de Raad althans nog twee maanden zou aanblijven. Maar tevens werd toen verklaard, dat de Raad zich niet zou behoeven te houden aan eenige acte, bevel of depeche, door Leycester gegeven of nog te geven, zonder voorweten der Staten-Generaal. 2)

---

1) Res. St. Gen. 6 Febr.; id. 9 Febr. 1587.
2) Res. St. Gen. 4 Maart 1587.

Toen werd dus de geheime acte feitelijk vernietigd, die zooveel onheil over deze landen had gebracht.

Zoo hadden de Staten dus met groote moeite de verbeteringen aangebracht, die voor de veiligheid des lands noodig waren. Hun restte nog, aan den landvoogd de gevolgen mee te deelen van zijn slechte maatregelen. Het is de gewichtige brief van den 4en Februari, [1]) waarin zij zich van dien plicht kweten.

Waardig van toon, krachtig van inhoud, doet hij het den landvoogd gevoelen, hoe de Staten terecht groote verwachtingen van hem hadden gehad ; hoe hij, in stede van zich te houden aan degenen, die geschikt waren hem ten beste te raden, het oor had geleend aan de inblazingen van „geveinsde hypocriten en gespanioliseerde geesten", zijn achterraad. De gevolgen zijner heillooze acte van restrictie werden Leycester voor oogen gehouden en hij vernam, dat de Staten de maatregelen hadden genomen, die zij ten dienste van het land noodig hadden geacht.

Dat schrijven moet Leycester wel in toorn hebben doen ontsteken. Hij kon zich niet voorstellen, dat men op zijn bestuur aannmerkingen had. Bitter griefde hem elk woord, dat niet in zijn voordeel was. Reeds meermalen waren hem berichten ter oore gekomen, dat men ongunstig over hem sprak. „Ik heb gemerkt", zoo schreef hij aan zijn secretaris Hotman, [2]) „how badly the State have

---

1) Bor II : 943.

2) Arch. Paris, Leyc. — Hotman 21 Jan. 1587.

dealt with me since my departure thence in giving out such reporte of my returning home with so great riches from them as they themselves cannot but know to be most untrue". Hotman moest het overal vertellen, hoe ondankbaar de landvoogd werd gelasterd. En in een anderen brief luidt het : „Hit is strange which should induce those men there to deall thus with me that ys here lyke there father for them all." 1)

De brief van 4 Februari overtrof evenwel alles, wat er tot nog toe over Leycester gezegd of geschreven was. Wilkes had nog getracht de afzending ervan te beletten, doch tevergeefs. 2)

Op een ongunstig oogenblik kwam de brief in Engeland aan.

Nog vóór Leycesters vertrek hadden de Staten reeds besloten een gezantschap naar Engeland te zenden, doch eerst in Januari vertrokken de gezanten: Willem van Zuylen van Nyevelt, Joost de Menin, Nicasius Sille, Jacob Valcke en Vitus Cammingha. Hun opdracht was de aanbieding der souvereiniteit aan Koningin Elisabeth. Leycester, thans bekend met den toestand dezer landen, kon nu immers zijn meesteres raad geven, die zeker wel zou strekken tot aanneming der souvereiniteit en tot vermeerdering der hulptroepen. Het verslag der legatie berust in het archief in Den Haag; het is uitvoerig

---

1) Arch. Paris, Leyc. — Hotman 20 Febr. 1587.
2) Motley II : 331.

meegedeeld door Motley; bovendien heeft Bor het nauwkeurig weergegeven. [1])

Gemakkelijk was de taak der gezanten niet en men bewondert hun goeden moed, hun volharding en vastberadenheid, naarmate Leycester zich meer gegriefd toonde. Nu eens uitte hij zich door scherpe verwijtingen, dan weer liep hij driftig weg, alsof hij zich verder niet meer met de Nederlanders en hunne gezanten zou inlaten, om een anderen dag terug te keeren tot hetzelfde woordenspel. En de Koningin? Manhaftig als steeds, keurde zij het gedrag der Staten in krasse termen af. Na een maand lang te hebben onderhandeld, konden de gezanten niet meer verkrijgen dan eenvoudig het voortzetten derzelfde hulp: geen vermeerdering van troepen of van geld. Moeilijker werd de toestand der gezanten, naarmate de berichten kwamen van wat er aan de overzijde geschied was. Elke verandering, door de Staten aangebracht, was een prikkel te meer voor Leycesters toorn.

In die stemming werd de brief van 4 Februari uit de Nederlanden ontvangen. Wat de reeds hevig gekrenkte trots van den landvoogd nog meer ergerde, was de toezending van een afschrift aan de Koningin. Het is waar dat zij in het bijzijn van Leycester den gezanten de groote ondankbaarheid der Staten verweet; dat zij hun voorhield, dat de toezending van dien brief zijn terugkeer onmogelijk maakte, daar hij, zóó belasterd, niet meer te midden van dat volk zou willen verkeeren,

---

1) Motley III : 7 vlg. Bor. II : 872 vlg. en 929 vlg.

doch — en dit is een groot voordeel voor de Staten geweest — Elisabeth besloot een onderzoek naar den toestand te doen instellen. Intusschen was het reeds Maart geworden en de gezanten verlangden nu het antwoord der Koningin op hun verzoek schriftelijk te mogen meenemen. Zij verlangden dat te meer, nu er zoo pas hooge woorden waren gevallen over het loslaten van Buys. Leycester beweerde bij die gelegenheid, dat hij wel degelijk een rechtbank had aangewezen om over Buys te oordeelen, nl. den Raad van State; er was ook zeer zeker een beschuldiging: [1]) Buys had schuld aan het request, dat indertijd namens eenige kolonels en kapiteins door den graaf van Hohenlo was aangeboden, het verzoek inhoudende, dat zij niet met het krijksvolk eener andere natie (dus ook niet van de Engelsche) zouden worden vermengd. Leycester ontkende alles, wat de gezanten zeiden de waarheid te zijn. Het liep zoo hoog, dat zij ten slotte moesten verklaren, niet tegen hun Gouverneur-generaal te willen pleiten. Deze gaf echter volkomen vrijheid om te zeggen, wat zij te zeggen hadden; gelukkig kwam toen de tresorier der Koningin tusschen beide. Bij het uiteengaan wilde Leycester alles weer goedmaken en noodigde de gezanten aan zijn tafel. Maar zij bedankten: hun eetlust was dien middag bedorven.

Den 23en Maart vertrokken de gezanten, den 31en deden zij verslag aan aan de Staten-Generaal.

---

1) Voor andere punten van beschuldiging, zie v. Everdingen: Leven van Buys, pag. 140 vlg.

HOOFDSTUK II.

De Geschillen te Utrecht.

november 1586—maart 1587.

Nog vóór Leicesters vertrek waren de partijtwisten te Utrecht met vernieuwde hevigheid begonnen. Zoolang de landvoogd in het land was geweest, had Utrecht geen rust gekend. Prof. Fruin heeft er op gewezen [1]) dat Motley een fout begaat, wanneer hij het laat voorkomen, alsof de partijtwisten ontstonden in den tijd van Leycester. De Utrechtsche democraten hebben van zijn invloed partij willen trekken om zóó hun zin te krijgen. Ongelukkig genoeg, sloegen zij juist hun grooten slag, toen de landvoogd reeds besloten had te vertrekken en zelfs op het punt stond heen te gaan.

---

1) Gids 1862, pag. 537.

Tot het recht begrip van hetgeen te Utrecht in December 1586 en in het voorjaar van 1587 voorviel, is het noodig in het kort de verhouding der partijen weer te geven. Een uitvoerig verhaal daarvan zal later bij de behandeling van het eerste gedeelte van Leycesters bestuur moeten worden gegeven.

Utrecht had steeds geijverd voor het behoud van eens verworven rechten. Men kan teruggaan tot den tijd van Karel V om de bewijzen te zoeken: eerst in 1528 mocht het gelukken het gewest aan het oude bisschoppelijke gezag te ontrukken en het te voegen onder de macht, die ook in het meerendeel der andere gewesten gold.

Karel V bracht dadelijk een ingrijpende verandering in het bestuur der hoofdstad. De invloed, dien de gilden bijna twee eeuwen op de samenstelling van het stadsbestuur hadden bezeten, werd hun door den Keizer ontnomen. De keuze der raadsleden zou niet meer door de oudermannen der gilden, doch door den Stadhouder geschieden. Deze plaatsvervanger van den landsheer zou bovendien den schout, de schepenen en de burgemeesters benoemen.

Zoo bleef het tot 1577, toen Utrecht de zijde van den Prins koos. Onder de punten der satisfactie, die de Prins volgens afspraak zou verleenen, was er een, dat de benoeming der raadsleden betrof. De Stadhouder zou jaarlijks de benoeming doen uit een voordracht, waarop moesten voorkomen 1° de veertig aftredende raadsleden, 2° veertig personen, door den raad aangewezen, 3° twintig personen, door den stadhouder aangewezen.

De aristocraten waren met die bepaling, vooral met het laatste gedeelte ervan, niet zeer ingenomen; noode stemden zij toe, daartoe aangespoord door de hoplieden.

De burgerhoplieden waren belangrijke personen. Zij stonden aan het hoofd der schutterij. Acht in getal, commandeerden zij elk één vendel. Doch zij vervulden nog een andere betrekking: de hoplieden stonden aan het hoofd der wijken. Door dit ambt waren zij met de behoeften en wenschen der burgerij beter dan eenig college bekend, en door hun bevel over de schutterij hadden zij altijd het middel bij de hand om aan de adviezen, waarvan zij het stadsbestuur gevraagd en ongevraagd dienden, de noodige kracht bij te zetten.

Het was te verwachten, dat de aristocraten zoo spoedig mogelijk zouden beproeven in de regeling van 1577 verandering te brengen. De gelegenheid deed zich voor, toen na den moord op Prins Willem gepleegd, een nieuwe Stadhouder moest worden benoemd. De keuze viel op Jan de Soete, heer van Villers, die zich gedurende den krijg tegen Spanje een goeden naam had verworven. In October 1584 werd hij beëedigd en reeds in November werd een nieuwe regeling getroffen voor het stadsbebestuur. Men gaf voor, dat met het oog op de onderhandelingen met den Koning van Frankrijk over de aanvaarding der souvereiniteit voorzorgsmaatregelen moesten worden genomen om vreemdelingen uit het bestuur te weren. De Stadhouder benoemde derhalve veertig raadsleden uit een voordracht des Raads van tachtig perneu; zij werden voor het leven benoemd: de erfraad

was ingesteld. Jaarlijks zou de stadhouder twee burgemeesters benoemen en twaalf schepenen uit dubbeltallen, door de vroedschap opgemaakt.

Zoo hadden de aristocraten hun doel bereikt.

De keuze van den heer van Villers tot stadhouder had echter nog een andere beteekenis. Zoolang de gewesten Holland en Utrecht bestonden, was er rivaliteit tusschen hen geweest.

Utrecht wilde zoo goed mogelijk zijn zelfstandigheid bewaren; zijn eerzucht duldde niet, dat het gewest door Holland op sleeptouw genomen werd. Toen Holland dus Prins Maurits tot stadhouder koos, volgde Utrecht dat voorbeeld niet, trots alle pogingen, daartoe in 't werk gesteld. In zooverre had een deel der aristocraten, namelijk de Hollandschgezinden, de nederlaag geleden.

Uit hetgeen hier is meegedeeld, blijkt dat men eigenlijk drie partijen heeft te onderscheiden:

1° de democraten, tevens afkeerig van Holland;

2° de aristocraten, eveneens afkeerig van Holland;

3° de aristocraten, tevens Hollandsch gezind.

Deze verdeeling der aristocraten is van voorbijgaanden aard geweest; men bespeurt er in 1586 en in 1587 niets meer van, omdat de aristocraten zich vereenigden tegen de democraten.

Alsof de partijschap niet groot genoeg was, had de hervorming in Utrecht haar nog uitgebreid. Na de pacificatie van Gent waren enkele predikers weer begonnen de nieuwe leer te prediken, die door Alva zoo goed als geheel onderdrukt was. In 1577 verklaarde de pastoor

der St. Jacobskerk, dat hij voortaan de nieuwe leer zou verkondigen. Nu begon de hervorming meer veld te winnen in de stad, wat door den magistraat niet werd tegengewerkt.

De gereformeerden, die niet tot de parochie van St. Jacob behoorden en hier en daar nog in 't geheim naar hunne predikers kwamen luisteren, verkregen eindelijk de Minrebroederskerk. Daar traden in het vervolg bekende predikanten op als Dathenus en Modet. Zij waren echte volgelingen van Calvijn en konden het niet met goede oogen aanzien, dat Duyfhuis eenvoudig predikte volgens de gereformeerde leer, doch in enkele punten, hoofdzakelijk doop en avondmaal betreffende, met hen verschilde en geen catechismus leerde, geen ouderlingen of diakenen er op na hield en geen consistorie oprichtte. Dat was ongebonden, libertijnsch in hunne oogen.

Het trof, dat de aristocraten zich, voor zooverre zij protestanten waren, bij Duyfhuis voegden, terwijl de democraten zich meer tot de Consistorie-kerk aangetrokken gevoelden. Op die wijze ontstond de calvinistische volkspartij, die in 1586 en 1587 te Utrecht meester was en diende als blind werktuig voor den landvoogd, toen hij op elke wijze zich wilde ontslaan van de gehate libertijnsche, Hollandschgezinde regenten.

In Juni 1585 werd de heer van Villers in den slag bij Amerongen krijgsgevangen gemaakt, en daar hij niet aanstonds werd losgelaten, moest er voorloopig in het stadhouderschap van Utrecht worden voorzien. Sommige burgers boden daarom den magistraat een verzoek aan om

den Gelderschen Stadhouder, den graaf van Meurs en Nieuwenaer, in de plaats van den heer van Villers te benoemen.

Doch de aristocratische magistraat had daarin weinig lust en antwoordde, dat een dergelijke benoeming niet aan hem (den magistraat) stond. Daarop nam de burgerij een dreigende houding aan, waarvan het gevolg was, dat de graaf van Nieuwenaer door de Staten van Utrecht tot stadhouder benoemd werd. Zijne instructie bepaalde ten opzichte van het stadsbestuur dat hij jaarlijks de wet zou verzetten.

Derhalve werd de erfraad weer afgeschaft en leden de aristocraten daardoor groot nadeel. Dat bleek ongeveer een maand later, toen de stadhouder de wet verzette en met den burgemeester menig aristocratischgezinde zijn zetel moest ruimen voor een tegenstander.

Doch een volkomen zegepraal was voor de democraten weggelegd. Nauwelijks was Leycester te Utrecht gekomen (Maart 1586), of er werden artikelen ontworpen, rakende de vereeniging der St. Jacobskerk met de Consistoriekerk. Hoe de nog overgebleven aristocraten in de vroedschap zich ook verzetten, het baatte niet. De Libertijnen werden als het ware ingelijfd bij de Calvinistische gemeente. De nieuwe landvoogd had haar die overwinning verschaft.

Maar de wederzijdsche genegenheid werd nog versterkt: de burgerhoplieden zetten een beweging op touw om namens het gewest Utrecht en, zoo mogelijk, ook namens de andere gewesten de Koningin nogmaals de souverei-

niteit aan te bieden; het lukte evenwel niet. Nog waren dus de aristocraten niet geheel vernietigd. Eene nieuwe poging om hen te verzwakken gelukte maar al te zeer.

De Libertijnen golden bij de thans bovendrijvende partij niet meer dan de „papisten". In beiden had men vijanden der Kerk, vijanden des lands te zien. Men kon niet beter doen dan hen buiten de stad te zetten, ja zelfs buiten het land. Vandaar, dat in Juli 1586 aan den Raad der stad een lijst werd aangeboden van personen, wier aanwezigheid in de stad den landvoogd verdacht was. De Raad was dadelijk bereid den wensch van Leycester te vervullen; de hoplieden voegden eenige namen er aan toe en ten slotte gaf de Raad zelf ook een aantal verdachten op: zestig personen werden uitgezet. Onder hen werden er aangetroffen, wier naam reeds een waarborg was voor hun trouw aan de vrijheid des lands.

De landvoogd kon voortaan zeker zijn van de gehechtheid der stad. De burgerij stelde in hem haar volste vertrouwen. Haar aanvoerders, de hoplieden, waren bereid hem te volgen in alles; zij wilden zelfs zijn werktuigen zijn voor een zoo onedele daad als de gevangenneming van Paulus Buys.

Door de uitzetting van zoovele aanzienlijke burgers waren eenige ambten opengevallen en nu zag men het gebeuren, dat zij, die Leycester bij de jongste gebeurtenissen het meest hadden gediend, met de opengevallen posten werden begiftigd. Onder hen bevond zich meer dan één vreemdeling. Vlamingen en Brabanders kregen ambten, die zij naar de privilegiën der stad niet mochten

bekleeden. Zelfs het aanzienlijk Schoutambt werd gegeven aan een Brabander, van Trillo. Al wat er nog aan mannen van moed was overgebleven onder de aristocratische minderheid in den Raad der stad, kwam in verzet; vertoogen werden ingediend. Doch wat zou het baten?

Men naderde den 1en October, den dag, waarop de wet placht verzet te worden. Wel was de stadhouder, die krachtens zijn ambt de verzetting moest doen, afwezig, maar Leycester stond daardoor niet verlegen. Hij zond twee commissarissen, die op den bestemden dag alle leden, die nog uit den ouden Raad van 1584 overig waren, afzetten en democraten in hunne plaats stelden. Het gevolg was, dat Trillo door den nieuwen Raad in het bezit van zijn Schoutambt werd gesteld. Tevens was het den landvoogd gelukt een zijner beste aanhangers, Gerard Van Prouninck, gezegd Deventer, een post te bezorgen, waarop hij zijn meester van grooten dienst zou kunnen zijn: Van Prouninck was tweede burgemeester geworden.

Weldra zou blijken, dat de democratische partij in Van Prouninck een grooten steun had gekregen. Men wist, dat hij een hartstochtelijk man was, moedig en welsprekend; gaven, die met het oog op de groote plannen der volkspartij zeer van pas kwamen. Immers waren de Staten-Generaal bezig een deputatie naar Engeland te zenden om met Elisabeth te spreken over vermeerdering der Engelsche hulptroepen en, zoo zij dat mocht wenschen, over de aanvaarding der souvereiniteit. Dit laatste was het,

wat Utrecht bijzonder had getroffen. Niets was meer de wensch der Utrechtsche democraten dan de souvereiniteit aan te bieden aan de Engelsche Koningin. Maar dan moest men ook den gedeputeerden vollen last geven en niet, gelijk Holland en Friesland wilden, een voorloopige opdracht. [1]) Zoo oordeelden de steden op de vergadering der Utrechtsche Staten. De andere leden, adel en geestelijkheid, waren het eens met Holland en Friesland. Blijkbaar wilden zij voorzichtiger te werk gaan en in een zoo gewichtige zaak niet overijld handelen. Wel keurden de twee leden het echter goed, dat aan de deputatie naar Engeland nog iemand van wege Utrecht zou worden toegevoegd, namelijk Van Prouninck. Hij moest tevens de andere gewesten, vooral Holland, gaan overhalen inzake de aanbieding der souvereiniteit met Utrecht één lijn te trekken. [2])

Den 11[en] November verscheen Van Prouninck in de Staten-Generaal. Hij begon dadelijk zijn merkwaardigen lastbrief te vertoonen : hij zou de Utrechtsche gedeputeerden bijstaan en vooral de gewesten trachten te winnen voor een aanbieding der souvereiniteit in den geest van Utrecht. Doch men vindt nog een punt genoemd : hij kwam bevorderen, dat de Raad van State gedurende Leycesters afwezigheid zetelen zou te Deventer, Arnhem, Amersfoort of Utrecht. [3])

---

1) Res. St. Gen. 21 Oct. 1586.

2) Res. Stat. v. Utr. 27 Oct. 1586.

3) Rijksarch. Den Haag, Ordinaris Depechenboek 1586 : procuratie voor V. Prouninck.

De bedoeling is duidelijk. Utrecht had ingezien, dat de Raad van State, die den landvoogd zou vervangen, in Holland direct onder den invloed der Hollandsche Staten zou staan. Het heette nu, dat de Raad in het centrum des lands behoorde te zetelen, natuurlijk met de niet uitgesproken overweging, dat dan de Raad zich in anti-Hollandsche omgeving zou bevinden. Is de onderstelling gewaagd, dat juist omdat men hierin zijn doel niet bereikte, de landvoogd op andere wijze den Raad van State onschadelijk heeft gemaakt, namelijk met de acte van restrictie?

De Utrechtsche burgemeester kwam te vergeefs. De Hollandsche gedeputeerden begonnen met er op te wijzen, dat de Staten-Generaal de privilegien moesten handhaven en zij dus Van Prouninck niet mochten toelaten in hunne vergadering, alvorens de wettigheid zijner benoeming tot burgemeester was gebleken. Zeeland was het daarmede eens; zóó ook Friesland. Hoe moesten zich nu de vier gedeputeerden van Utrecht in deze zaak houden?

Hendrik Buth en Bartholomeüs Van der Wael, heer van Moersbergen, behoorende tot het lid der Edelen en gedeputeerden van het gewest Utrecht, beweerden, dat Van Prouninck volgens zijne commissie wel behoorde te worden toegelaten, maar dat zij, ingeval de vergadering er anders over dacht, toch geen last hadden om uit haar midden te vertrekken.

Hoe moet dat worden opgevat? Wanneer de Staten-Generaal werkelijk een afgevaardigde van Utrecht niet wilden toelaten, dan zou men kunnen verwachten, dat

de andere afgevaardigden die handelwijze opvatten als een smaad, hun gewest aangedaan, en dat zij derhalve vertrokken. Doch dit doen de beide heeren niet. Zij willen niets zeggen ten nadeele van 's burgemeesters commissie, maar als men hem niet toelaat, welnu, zij zullen afwachten of de Staten van Utrecht ook hen terugroepen.

Anders doen de beide afgevaardigden der steden, de schepenen Lantscroon en Dompselaer. Zij vragen, waarom de andere gewesten zich met Utrecht's zaken inlaten, daar er toch niets tegen de privilegiën is gedaan. Zoo Van Prouninck niet wordt toegelaten wenschen zij ook de vergadering te verlaten.

De burgemeester was ziedend van toorn. Na een lang vertoog beet hij den heeren toe, dat al hadden zij zooveel verstand als haren op het hoofd, zij nog niet konden begrijpen, welke groote ellende voor het land uit hunne weigering zou voortvloeien. Hij vroeg den Utrechtsche gedeputeerden, Buth en Moersbergen af, of zij nu nog wel in deze vergadering konden en mochten blijven; hij vermaande hen de drie gewesten aan hun lot over te laten. Niemand sloeg er acht op en toen van Prouninck vroeg, wat hij zijn principalen zou meedeelen, lieten de drie gewesten dat eenvoudig aan hem over. „Deze dag en deze ure zijn het, die de landen zullen beklagen en beschreien"; met die woorden scheidde de man, die voortaan zou trachten de vergadering te verlammen, welke hem had afgewezen. [1])

---

1) Res. St. Gen. 11 November 1586.

Van Prouninck had zich aanstonds bij Leycester vervoegd in den Raad van State en hem zijn wedervaren meegedeeld. De landvoogd zond terstond twee Raadsleden, Leoninus en Bardes, om te verzoeken, dat men toch zou trachten „het onweer te verhoeden" en men den volgenden morgen eenige leden der Staten-Generaal zou zenden. [1]) Dat gebeurde; de Staten-Generaal lieten openlijk aan den landvoogd verklaren, dat zij de benoeming van Van Prouninck in strijd achtten met de privilegiën van Utrecht, en hem daarom niet in hunne vergadering konden toelaten. Nu werd Van Prouninck ontboden om zich te verdedigen, maar hij was niet te vinden en men ging uiteen zonder iets te hebben bereikt. [2])

Van Prouninck had terstond zijn bevindingen aan den Raad der stad meegedeeld en deze besloot nu zich tot de Staten-Generaal te wenden. [3])

Zijn aanstelling was niet tegen de privilegiën der stad geweest, meende de Raad, daar verscheiden personen uit Brabant, Gelderland en Overijssel in de vroegere magistraten gekozen en gebruikt waren. Burger der stad was hij ook, want zij hadden hem gedurende den tijd van zijn tresorierschap als inwoner gerekend. [4])

Men bespeurt dat de Raad alle zeilen bijzette om de toelating van zijn burgemeester te verkrijgen.

---

1) Res. St. Gen. 11 Nov. 1586.
2) Res. St. Gen. 12 Nov. 1586.
3) Stedel. Arch. Utrecht, Raadsnotulen 3/13 Nov. 1586.
4) Rijksarch. Den Haag, Loopende Lias 1586/1587. Reg. v. Utr. — St. Gen. 3/13 Nov. 1586.

De Gedeputeerde Staten waren het geheel met de stad eens en besloten aan de Utrechtsche afgevaardigden in Den Haag te schrijven, dat men zich tot Leycester zou wenden. Slechts van één der leden van de Gedeputeerde Staten, den heer Van Berck, wordt vermeld, dat hij het afkeurde zich in deze zaak te vereenigen met de stad Utrecht. [1])

Toen de beide brieven in Den Haag ontvangen waren, meenden de Staten-Generaal niet beter te kunnen doen dan de heeren Buth en Moersbergen te hooren. Buth verklaarde, dat de Staten van Utrecht hadden besloten de privilegiën te handhaven, en wanneer nu de Gedeputeerde Staten in strijd met dat besluit wilden handelen door de toelating van Van Prouninck te vragen, gingen zij hunne bevoegdheid te buiten. Men kan moeilijk de juistheid dezer opmerking ontkennen. De afgevaardigden der stad wierpen echter tegen, dat Buth en Moersbergen die verklaring hadden afgelegd op eigen gezag en niet „ex mandato", maar zij antwoordden, dat zij gesproken hadden als leden van de Staten van Utrecht. [2])

Dien 17en November was er weifeling gekomen in de Staten-Generaal. „Het was wel soo verre dat zij begonden „te swichten, bijsonder die van Hollant, die welke haere „resolutie tot gisteren toe (als op de wedercompste van „H. But) opgehouden, nochtans niet soo hert als voorhin „geantwordt hebben, genoch (soo mij bedunckt) versekert

---

1) Res. Ged. Staten v. Utrecht 3/13, 4/14 Nov. 1586.
2) Res. St. Gen. 17 Nov. 1586.

„dat ons eygen volk van Utrecht die caerte voor haer „wel ondersteken souden", zoo schreef Van Prouninck aan den magistraat van Utrecht den 18en November.

De Statenvergadering was ten slotte bij haar weigering gebleven zonder veel acht te slaan op het schrijven der stad en dat der Gedeputeerde Staten, want Buth en Moersbergen hadden gezegd, dat die brieven, slechts door één lid der Staten en door Gedeputeerden geschreven, geen waarde hadden.

Hoe moest Leycester daarover denken? Privilegiën handhaven was heel mooi, maar zij moesten niet dienen als „deckmantel van allen wederstrijdinge, utstellingen, misverstant ende oneenicheyt." Hoe menig voorbeeld kon hij niet aanhalen van personen, die, vreemdeling in een gewest, er toch pensionaris eener stad waren en dat was een ambt voor het leven. Daarentegen was een burgemeester van Utrecht niet voor het leven aangesteld en kreeg geen loon; hij was slechts „een eenjarige slaeve van de geheele gemeynte." [1])

Intusschen was Dompselaer naar Leycester gegaan en had nogmaals zijn tusschenkomst gevraagd. De landvoogd had tegen 22 November Oldenbarnevelt en vijf leden der Staten-Generaal bij zich ontboden ter behandeling van verschillende zaken met het oog op zijn aanstaand vertrek. Op die bijeenkomst kwam de toelating

---

1) Stedel. Arch. Utrecht, no. 60 v. Prouninck — Reg. v. Utrecht 8/18 Nov. 1586, uitgegev. in Kroniek H. G. dl. 11 p. 234 vlg.

van Van Prouninck weer ter sprake. Deze was zelf ook aanwezig om zich te verdedigen.

Vooreerst wezen de heeren er op, dat Van Prouninck burgemeester was geworden tegen de privilegiën der stad in, want hij was een Brabander en vroeger was reeds vastgesteld in Utrecht, dat Brabanders geen ambten konden krijgen, omdat hun gewest evenzoo de vreemdelingen daarvan uitsloot. Van Prouninck was geen burger der stad en kon dus niet burgemeester zijn. Zelfs had hij te Utrecht niet eens vaste goederen. Maar er kwamen nog andere redenen bij. Van Prouninck was aan de Staten-Generaal nog altijd rekenplichtig, omdat hij tresorier van den Landraad was geweest en ten slotte: volgens de gedeputeerden van Utrecht had hij verklaard, „dat uyt sake dat eenige so seer wilden voorstaen de privilegiën noch bloedige koppen souden worden gedragen." Dat laatste alléén was den Staten-Generaal genoeg. [1])

Van Prouninck was het natuurlijk niet met hen eens. Zijn burgemeesterschap was niet in strijd met de stadsprivilegiën; hij woonde reeds vijf jaren te Utrecht en was er dus burger; in 't gewest Utrecht had hij weliswaar geen vaste goederen, doch zooveel te meer in Holland; het was niet zijn schuld, dat hij zijn rekening met de Staten Generaal nog niet had verevend, doch hun eigen schuld; opruiende woorden had hij niet gesproken.

Ten slotte zei hij nog, dat zonder zijne tegenwoordigheid vanwege het gewest Utrecht niet zou mogen wor-

---

1) Bor. II : 773.

den gebesogneerd in de Staten-Generaal. Wilkes wees hem er toen op, dat het misschien beter zou zijn dat laatste besluit te doen herroepen.

Zonder iets bereikt te hebben ging men uiteen. [1])

Afgezien van het al of niet rechtmatige van het besluit der Staten-Generaal, kan niet worden ontkend, dat zij in de gegeven omstandigheden verstandig deden, wanneer zij, zoo het eenigszins mogelijk was, een gevaarlijk man, gelijk Van Prouninck ontegenzeggelijk was, uitsloten. Hij zou hun in Utrecht reeds genoeg kwaad kunnen brouwen; is het dan niet verklaarbaar, dat zij hem uit hun midden weerden en op die wijze tevens de Utrechtsche aristocraten steunden tegenover de niets meer ontziende democraten? En bovendien was hun besluit een verwijt te meer, aan den landvoogd gericht, die met terzijdestelling der oude rechten zijn eigen gunstelingen de voorname posten te Utrecht had bezorgd.

Bor verhaalt nog dat Van Prouninck na zijn afwijzing met Leycester is vertrokken naar Dordrecht, en dat deze hem daar een brief mede gaf voor de Staten van Utrecht. De brief was van den 27en November en Bor deelt mede dat uit de minuut van den brief blijkt, dat Van Prouninck zelf hem had gecorrigeerd. „Ik ben besloten" zoo schreef dan de landvoogd, „hem in zijn autoriteit te handhaven en zal niet nalaten te gedenken hoe trouw gij U getoond hebt aan mij en de mijnen." [2])

---

[1]) Bor. II : 773.
[2]) Bor. II : 774.

Van Prouninck en de Utrechtsche democraten hadden de nederlaag geleden. Zelfs met inroeping van den steun des landvoogds hadden zij hun leider niet in de Staten-Generaal kunnen brengen. Aan wie de schuld? Aan de Staten-Generaal voorzeker, maar het was duidelijk, dat deze niet met zooveel kracht hadden kunnen weigeren, indien zij niet de medewerking hadden gehad van de Staten van Utrecht zelf. Dat begrepen Van Prouninck en de zijnen ook. Wel kon men Buth en Moersbergen treffen door hen tehuis te roepen, maar daarmede zouden de Staten niet bedwongen zijn. Utrecht had voorgesteld de beide heeren terug te roepen, Amersfoort steunde het voorstel. Maar de beide andere leden zeiden, dat zulks tweedracht en bitterheid zou veroorzaken; men zou *alle* gedeputeerden kunnen terugroepen, dus ook Lantscroon en Dompselaer. [1]) Dat laatste is besloten, maar de beide leden hadden eerst het verwijt moeten hooren, dat zij meer om de vriendschap voor twee personen gaven dan om de rust en de welvaart der stad. [2])

Daarbij bleef het echter niet; men kwam tot een besluit, dat een groote beweging tengevolge heeft gehad.

De democraten waren in hun jongste streven wederom gedwarsboomd door het eerste lid der Staten, de geëligeerden, en het tweede lid, den adel.

---

1) Rijksarch. Den Haag, Ordinaris Depechenboek 1586. Lantscroon — St. Gen 21 Nov.

2) Res. Stat. v. Utr. 14 Nov. 1586.

Het was reeds een oude wensch de macht dier beide leden te verbreken. Een goede reden was reeds jaren lang voorhanden : de hervorming had een toestand, vroeger in alle opzichten billijk, tot een misstand gemaakt. De geestelijkheid namelijk was niet meer een geprivilegiëerde stand en behoorde dus ook niet meer zitting te hebben in het Staten-college.

Dit meenden ook de burgerhoplieden, die in 1582 bij den Raad het verzoek deden om „de facto" het lid der geestelijkheid te casseeren. De Raad gaf toe : immers was in Holland, Friesland en Brabant hetzelfde gebeurd. Men verbood daarom degenen, die als eerste lid in de Staten zitting hadden in het college te verschijnen, en stelde vervolgens den prins van Oranje met het voorgevallene in kennis. De prins droeg de regeling der heele zaak op aan den Landraad, die nu een uitspraak deed, volgens welke uit het getal kanunniken der vijf kapittelkerken *) door den Raad der stad Utrecht tien of twaalf personen zouden worden gekozen, van gereformeerde religie en goede patriotten, uit welk tien- of twaalftal de Ridderschap en de steden (behalve Utrecht)

---

*) De vijf ecclesiën waren : St. Maarten (Domkerk), St. Salvator (die niet meer bestaat), St. Pieter, St. Jan en St. Maria. Elke ecclesie of kerk had een kapittel d.w.z. de vereeniging van geestelijken, die aan de kerk verbonden waren ; zij leefden van de goederen der kerk, die allengs verdeeld werden in zoovele stukken als er geestelijken waren, elk deel heette praebende.

zes of acht personen zouden eligeeren om het derde lid der Staten te vormen (Geëligeerden). 1)

Die regeling zou de Utrechtsche burgerij op den duur niet kunnen voldoen. Men had nu wel geen bepaalde geestelijkheid in de Staten, doch de Geëligeerden waren bijna altijd verbonden met het lid der Edelen en verschaften dat in den regel de overmacht.

Vandaar dat de hoplieden in December 1585 wederom verzochten, dat de Raad bij gelegenheid verandering zou aanbrengen; in het voorjaar van 1586 hadden zij Leycester op de wanverhouding gewezen.

Zoo wordt het verklaarbaar, dat zij, na het gebeurde met Van Prouninck, den 21en November (1 December nieuwe stijl) wederom in den Raad kwamen om de cassatie van het lid der Geëligeerden te verzoeken. Hun verzoekschrift berust in het stedelijk archief te Utrecht. De hoplieden vonden het „ongefundeert ende onredelicken dat vijff ofte zes persoonen souden representeeren een derde lith van de Staten, jae die eerste ende zoeveell stems hebbende als vijff haerlicke †) steeden deser provintie". Die menschen moesten altijd stemmen volgens het advies „van heure principale capitulare vergaderingen inde welcke compareren persoonen openbaere

---

1) Uitspraak van den Landraad in Kroniek H. G. dl. 22 p. 137 vlg.

†) „haerlicke" beteekent niet heerlijk, maar die haar eigen heer zijn, d. i. niet tot een adellijke bezitting behooren. Ook komt voor 't woord „gehaerd". De Vries en Verdam geven het woord niet op.

vianden van de gereformeerde religie". Daarin lag groot gevaar, want die heeren konden wel geheimen aan den vijand verklappen. [1]) De Raad keurde het verzoek dadelijk goed en beval den Geëligeerden die in de stad woonden, niet meer in de Statenvergaderingen te verschijnen op verbeurte van hunne „proven ofte beneficien" (= praebenden). De Ridderschap en de andere steden zouden hiervan kennis krijgen opdat in een bijeenkomst een andere wijze van stemmen in het Statencollege in overweging zou overwogen worden. [2])

Twee dagen later keerde Van Prouninck terug, in wiens afwezigheid het gewichtige besluit was genomen. Men zou vermoeden dat hij het stellig goedgekeurd had, en toch — hij gaf zijn verwondering te kennen, dat men tot zoo iets gekomen was zonder in te zien dat „dselve interdictie mochte geacht werden qualick over te commen mit deser tyden gelegentheyt, daer de saken allesins tegen die van Utrecht genoch verbittert waeren, Sine Excie. na Engelant om onsen wille vertrokken was ende hare Mat. horende sodanige veranderinge des te weyniger gehoor geven mochte an tgene haer van dese landen souvereiniteyt soude voirgedragen werden". De heeren hadden moeten wachten op zijn rapport. De landvoogd, zoo ging hij voort, had hem nog in 't bijzonder gelast toe te zien, dat er in deze stad geen alteratie voorviel

---

1) Stedel. Arch. Utrecht, Bundel „Importante stukken".

2) Stedel. Arch. Utrecht, Raadsnotulen 21 Nov. (1 Dec.) 1586.

tijdens zijne afwezigheid. Men behoorde te bedenken, „hoe die generale Staten andersins genoch tegen dese stadtsregieringe vervreempt, hier met souden ontsticht zijn, jae by aventuren bewegen worden ten versouck van de geïntaresseerden tegen die van Utrecht represaliën te verlenen, sulcx gevallende, ende de *gemeynte na ouder gewoente nyet altoos even stantastich* (lees standvastig) *blivende* byzonder in tegenspoet ende merckelycke schade, alles op dei regenten schouderen geleyt soude worden". Allicht zou men denken, dat het alles zijn drijven was geweest om zich te wreken over hetgeen in Den Haag met hem gebeurd was.

De Raad bedankte hem voor zijn „trouwe waarschuwing" en verklaarde zich bereid hem een acte te geven, waaruit duidelijk bleek, dat de Raad zonder dezen tweeden burgemeester het besluit tot cassatie had genomen. [1])

Van Prouninck was dus volstrekt niet ingenomen met het besluit van den Raad? Men heeft er aan getwijfeld en het doen voorkomen, dat hij gematigd wilde schijnen om zijn positie te handhaven en „wetende dat het Hof van Justitie de zaak der afschaffing zich zoude aantrekken zich niet wilde wagen om die daad te verdedigen". [2]) Volkomen ingelicht over de ware gedachte van Van Prouninck wordt men niet. Er is geen vertrouwelijke uitlating van hem voorhanden. Van belang is het daarom te ver-

---

1) Stedel. Arch. Utrecht, Raadsnotulen 23 Nov. (3 Dec. 1586).

2) V. d. Monde: Tijdschrift enz. 1836 p. 30 vlg.

nemen dat Wilkes zelf, die als lid van den Raad van State het wel weten kon, de houding van den burgemeester niet vertrouwde. Want deze had ook hem zijn onschuld betuigd. „J'ay receu une lettre", zoo deelt Wilkes mede aan Hotman, „que m'a esté escripte de par Monsieur Deventer par laquelle il se meet en devoir de s'excuser de n'estre de la partie de ceulx qui ont commencé la remuement à Utrecht et toutesfois gaigné de raisons. Comme il dict, il ne peult que trouver bon l'action de ses combourgeois, *par ou il est bon avoir* (scavoir ?) *que le tout provient de luy*". Wilkes had hem onder het oog gebracht, dat de cassatie een gevaarlijke daad was, ja zelfs tegen het gezag des landvoogds en dat iedereen hem voor den bewerker hield. [1])

Of dat laatste waar is, valt nog altijd te betwijfelen. Reeds is opgemerkt, dat in 1582 de *hoplieden* om cassatie van het lid der geestelijkheid hadden verzocht en in 1585 wederom wilden tornen aan de regeling van 1582.

Volgens de raadsnotulen waren het ook ditmaal de hoplieden, die het verzoek kwamen doen. De mogelijkheid bestaat, dat Van Prouninck hen heeft aangezet, doch bewezen is het niet.

Hoe het zij, men had nog geen gewonnen spel. Want, toen Deventer *) verslag van zijn zending naar Den Haag wilde doen aan Ridderschap en steden, zeiden de aanwezige Edelen, dat zij het niet wilden hooren, omdat de

---

[1]) Arch. Paris, Wilkes—Hotman 28 Nov./8 Dec. 1586.

*) Gemakshalve zal Van Prouninck voortaan zoo worden genoemd.

stad Utrecht het recht der Staten had geschonden; in afwezigheid der Geëligeerden begeerden zij niets te vernemen. De gedeputeerden der stad verdedigden nogmaals de cassatie: andere gewesten hadden vroeger reeds de geestelijkheid uit de Staten gezet, maar er was nog een andere reden: „behalven verscheyden practycken, listen, ontdeckingen van 't gene in de vergaderinge van de Staten mach gehandelt werden, hadden zy wel ingesien, dat die gheene die tot noch toe deerste lit van Staten dezer provincie hadden gehouden, zij daertoe gebruict waeren geweest omdat zij gheestelijcke beneficien waeren besittende, die welkee hem quytgemaeckt, zij gheene litmaten van voorz. Staten wesen en conden." [1])

Dat laatste motief is zeker geldend. Na de hervorming had het lid der geestelijkheid geen reden meer van bestaan, doch was dat *werkelijk* de reden? Het is wederom Wilkes die wantrouwen wekt. „Het bannen van het Pausdom", zoo schrijft hij aan Walsingham, „is een dekmantel en dient tot het bereiken hunner eigene bedoelingen. Zij hebben het niet op de personen der geestelijken gemunt, omdat zij er mede genoegen nemen, dat de personen hunne vergaderingen blijven bijwonen, maar op de *inkomsten*, waaraan zij een andere bestemming denken te geven." [2])

Blijkbaar vonden de steden het toch te gewaagd na de weigering der Edelen alléén het Statencollege te vor-

---

1) Res. Ged. Staten v. Utrecht, 23 Nov./3 Dec. 1586.
2) Wilkes — Walsingham 24 Dec. 1586 bij Motley II : 272.

men. Daarom werd besloten enkele gedeputeerden naar hun stadhouder, die in Den Haag vertoefde, te zenden met verzoek, dat hij de manier zou aangeven, waarop de leden der Staten zouden besogneeren. De Ridderschap verzocht van haar kant hetzelfde.

De graaf van Nieuwenaer bemoeide zich terstond met de zaak. Het kan niet meer verwonderen, dat hij zich op de hand der Ridderschap toonde. Zeker was hij stadhouder geworden volgens den wensch der democraten en had de roep van zijn sympathie voor Engeland daartoe veel bijgedragen. Maar die sympathie voor de Engelsche natie en Leycester was voorbij. Hotman schrijft het zijn meester nog geen twee maanden later: „Ik hield graaf Moers en zijn vrouw voor beter vrienden van Uwe Excellentie dan ik merk, dat het geval is." [1]) Redenen gaf hij niet op, doch één ligt er voor de hand: had Leycester den 1en October niet de wet doen verzetten, toen de stadhouder afwezig was? Daarmede had de landvoogd het terrein van den stadhouder betreden en deze zal stellig de krenking van zijn gezag hebben gevoeld.

De stadhouder verscheen den 28 November (8 December nieuwe stijl) in de Gedeputeerde Staten. Hij kwam bemiddelen en vroeg daarom afschrift van de verklaringen zoowel der Steden als der Edelen. Dienzelfden avond zou hij met sommige personen de zaak overwegen. [2]) Nieuwenaer had namelijk den Raad van State te hulp geroe-

---

1) Hotman — Leycester 16 Jan. 1587 bij Motley II : 292.
2) Res. Ged. Staten v. Utrecht, 28 Nov./8 Dec. 1586.

pen en deze had Meetkercke aangewezen om den stadhouder bij te staan. Bovendien had Wilkes last gegeven aan Hotman om mede te werken tot wegneming van het geschil. In allerijl moest hij zich naar Utrecht begeven, zoo luidde Hotmans instructie, en zich aanmelden bij den stadhouder. Daarna: „Vous vous adresserez incontinent aux Burgemaistres et Capitaines et remonstrerez les dangers esquels ils se vont plonger." Voorts moest hij trachten hen tot rust te brengen en in elk geval mocht geen geweld worden gebruikt. Kon men niet tot een vergelijk komen, dan zou alles door bemiddeling van de Koningin en Leycester in orde komen. [1])

Hotman was terstond vertrokken. Reeds den volgenden dag, 28 November, schreef Wilkes hem over den brief van Deventer (zie boven). Wilkes gaf aan de instructie van den vorigen dag nog eenige uitbreiding, nu hij zoo pas een brief van Deventer had gekregen. „Vous scavés que de changer l'estat du gouvernement d'une republique appartient en premier au Prince"; dat moest hij den magistraat meedeelen en er op wijzen dat „toucher à l'autorité de son Exce luy viendroict fort mal à propos et tous autres que seroient de sa partye." [2])

Ook de Staten-Generaal trokken zich het geschil aan. Op ontvangst van het eerste bericht, was de Stadhouder in hunne vergadering komen vragen, of eenige gedeputeerden hem naar Utrecht mochten vergezellen. De Sta-

---

1) Arch. Paris, Instruction pour le sieur Hotman 27 Nov. 1586.
2) Arch. Paris, Wilkes — Hotman 28 Nov. 1586.

ten hadden het evenwel geweigerd, en Nieuwenaer had zich dus eerst moeten tevreden stellen met de medewerking van den Raad van State. Toch besloten de Staten enkele dagen later hun medelid Roorda naar Utrecht te zenden. [1])

Dat de onderhandeling hoogst moeilijk zou zijn, was vooraf te zien. De democraten zouden zich niet licht laten ontnemen, wat zij eindelijk na jaren lang streven hadden verkregen. Om de kans van slagen te verhoogen had Wilkes den 27en November (7 December) nog aan de hoplieden geschreven, opdat zij zich voor een goede regeling zouden laten vinden. [2])

Den 30en November kwam Hotman in den Raad om zijn opdracht mee te deelen. Men was hem en Wilkes hoogst dankbaar voor hunne tusschenkomst, doch een bevredigend antwoord gaven zij niet: aan den stadhouder hadden zij een geschrift overhandigd, hun antwoord bevattend op hetgeen hij had betoogd, en wel dat zij zich zouden houden aan de beschikking van Leycester. [3])

De democraten bleven op hun stuk staan, ondanks den arbeid van Wilkes, Hotman, Nieuwenaar. Zij moeten zich toch ergens gesteund hebben gevoeld om zoo te blijven volhouden. Dien steun vonden zij, althans meenden zij te vinden bij Leycester zelf. Één woord van hem

---

1) Res. St. Gen. 5 en 11 Dec. 1586.
2) Bor II: 857.
3) Stedel. Arch. Utrecht, Bundel „Import. Stukken".

vermocht bij de Utrechtsche burgerij meer dan alle onderhandelingen van den stadhouder. Maar Leycester sprak dat woord niet. „In het begin der beroerte", schreef Wilkes aan Walsingham, „dacht het dezen Raad goed den graaf van Meurs, den heer van Meetkerke en Doctor Hotman, zeer verstandige personen, af te vaardigen om van het geschil kennis te nemen — en terwijl zij arbeiddén om een schikking tot stand te brengen, kwam er een brief aan de kapiteins der schutterij van de stad Utrecht (die de voornaamste bewerkers dezer verdeeldheid zijn), geschreven door Mr. Herle, waardoor zij moed geschept hebben om hardnekkig bij hun opzet te volharden, zich diets makende, dat hunne handelwijs door Hare Majesteit zal worden goedgekeurd. En hoewel deze brief niet rechtstreeks op de zaak betrekking heeft, hebben toch de rijkelijke geloften, die hij doet uit naam van Hare Majesteit, te weten dat zij bepaaldelijk voorgenomen heeft hunne zaak te omhelzen, avec la pleine main, zooals hij het noemt, aanleiding gegeven, dat zij zich in het openbaar hebben laten verluiden, dat de brieven van Hare Majesteits afgezant Herle hun genoegzame hoop hadden gegeven, dat Hare Majesteit hun doen niet zal afkeuren". [1])

Wat er in Utrecht is verhandeld naar aanleiding der cassatie, is in de desbetreffende bescheiden der Utrechtsche archieven wel te vinden. Alleen de rol, die Hotman in

---

1) - Wilkes — Walsingham 24 Dec. 1586 bij Motley II : 272.

deze heeft gespeeld, leert men daaruit niet kennen; slechts zijn eigen correspondentie levert de gegevens. Maar van veel meer belang is het verslag, dat Hotman den 1en Januari 1587 aan zijn meester zond, een verslag van zijn onderhandelingen, dat hier en daar eigenaardige opmerkingen en bijzonderheden geeft. Hij ging bij het verslag geven te werk alsof Leycester van de geheele quaestie niets wist en daarin zal hij geen ongelijk hebben gehad, want de Utrechtsche geschillen waren wel zoo ingewikkeld, dat de landvoogd er geen juiste voorstelling van gehad heeft.

Hotman begon daarom met te vertellen, dat er een geschil was ontstaan en waarover het liep. Hij zelf was in den Raad der stad geweest en daar was hem gezegd: dat terstond na Leycesters vertrek Deventer in de Staten-Generaal was geweest, maar niet toegelaten was en *dat die weigering hoofdzakelijk geschied was op aandringen en door de „mauvais offices" van de Geëligeerden,* wier gedeputeerden in Den Haag op dit punt en vele anderen hun instructie hadden overschreden.

De Ridderschap had (terecht) opgemerkt, dat daarom nog niet het geheele lid behoefde gecasseerd te worden. De Edelen haalden de woorden aan, die Xenophon Cyrus laat zeggen: dat het kleed van een grooten man niet behoort gegeven te worden aan een kleinen noch omgekeerd; zij pasten ze toe op de geestelijke goederen, die, grootendeels buiten het gewest gelegen, door de stad en steden, het derde lid der Staten, niet konden worden bemachtigd. En dàt was toch haar doel. De drie

leden te zamen hadden Koningin Elisabeth de souvereiniteit aangeboden. Was daarmede niet het recht van bestaan ook van het lid der Geëligeerden erkend? „Car nemo dat qui non habet." Tegenover den eisch der steden hebben wij voorgesteld, zoo ging Hotman voort, de afdoening van het geschil uit te stellen, totdat de Koningin en Uwe Excellentie op de hoogte zouden zijn. De stadhouder is wel zesmalen in den Raad geweest, maar tevergeefs. Zij hielden vol, zeggende, dat zij brieven hadden van de Koningin om voort te gaan met de bevordering van de hervormde religie. „Mesmes il fut entendu de l'un d'eux une parolle a la quelle beaucoup de plus *) ont depuis pensé bien avant: Que les princes et gouverneurs sont bien contens quand les choses sont executeés, ores qu'ils n'aiment pas a s'y trouver eux-mesmes."

Een belangwekkende opmerking, voorwaar, van een der raadsleden. Men ziet, welk een vertrouwen, welk een zekerheid de democraten hadden, dat in Engeland alles zou worden goedgevonden.

Er waren schepenen geweest, vervolgt de verslaggever die den stadhouder hadden verzocht hen liever af te zetten dan hen te dwingen tot iets, dat met hun geweten in botsing kwam (het voortbestaan van het lid der Geëligeerden), waarop de stadhouder vrij ruw had geantwoord, dat hij zich daaraan zou houden en hen liever afzetten dan het geheele land in beroering te brengen.

---

*) Is hier misschien het woord „personnes" weggelaten?

Meenende dat het goed zou zijn „de laisser passer cette chaleur pour quelques jours", was men uiteengegaan. Goed ingelichte lieden hadden den stadhouder en den anderen bemiddelaars verteld, dat men al zes jaren er op loerde de Geëligeerden te casseeren om daarna ook hunne goederen hun te ontnemen; anderen zeiden dat de afwijzing van Deventer de oorzaak was.

Die meeningen zijn reeds bekend, maar er volgt weer een opmerking van meer waarde: „nog anderen zeiden dat het meerendeel van hen, die de cassatie ondernamen, gedacht hadden, dat het gemakkelijk gaan zou, maar nu het bleek niet zoo te zijn, wilden zij zich niet dadelijk terugtrekken uit vrees van bespot te worden en hun gezag bij het volk te verliezen".

In die lieden herkent men de *hoplieden*, al zegt Hotman niet, dat zij het zijn. Sedert hun verzoek om cassatie, aan den Raad gedaan, kwamen zij niet meer op den voorgrond en bovendien bevestigt hetgeen Hotman laat volgen dat vermoeden: Toen wij van eenige kapiteins hadden gehoord dat zij van hun eisch afstand wilden doen, heeft de Graaf van Nieuwenaer hen allen met hunne luitenants ontboden en hen afgevraagd, of zij in die zaak wilden handelen buiten het gezag van Leycester om. Zij zeiden toen „qu'ils avoient de fraische datte receu une lettre de Mr. Herle soy disant ambassadeur de la Royne d' Angleterre en laquelle il leur promettoit de la part de sa Majesté toute faveur et bienveillance". Ten slotte gaven zij een geschrift over, waarin zij den stadhouder verzochten met den magistraat te handelen, belovende te

gehoorzamen aan elk hooger gezag. Daarop wendde de stadhouder zich wederom tot den Raad, die, nog altijd voor den dag komende met het bezwaard geweten, antwoordde, dat de predikanten zouden gehoord worden.

Men ziet dus, dat de hoplieden verwezen naar den Raad en deze op zijn beurt de zaak schoof op de predikanten. En van hen was niet veel te verwachten, want de stadhouder had hen, zoo verhaalt Hotman, voor het volgend dilemma gesteld: „Que si son serment (eed als stadhouder) estoit bon, il le luy faut garder; s'il est mal, ils avoient grand tort de le luy avoir du commencement conseillé, l'ayant eu trois jours entiers entre leurs mains pour luy en faire rapport et en donner leur advis". Modet had daarop gezegd: „qu' en plusieurs cas un serment mal fait ne doit estre gardé". Den volgenden Zondag had hij er over gepreekt en zijn advies openlijk verkondigd.

Tot zoover loopt Hotman's verslag over de pogingen tot bemiddeling, vóór den 14en December (24 Dec. n. s.) aangewend. [1])

Nieuwenaer moest echter voor krijgszaken op reis en wilde daarom het geschil tot een einde brengen. Dat deed hij den 14en December. Hij liet zijn raadsman, Dr. Elbertus van der Burch aan den Raad der stad de redenen nogmaals meedeelen, waarom hij de cassatie niet kon goedkeuren: Vooreerst moest nog bewezen worden, meende de stadhouder, dat de Geëligeerden zulke

---

1) Arch. Paris, Hotman—Leycester 1 Jan. 1587.

booze lieden waren en dan was het nog de vraag, of men, omdat zij slecht waren, niet met hen zoude mogen samenwerken in staatkundige zaken. „Wanneer wij met genige godlose souden besogneren willen, souden wij na de leere Pauli, uit de wereld moeten gaen". Kon wel de eene staat den anderen casseeren buiten de hooge Overheid om? Was de cassatie niet met de Unie in strijd? Welnu, als dan op die vragen geen bevredigend antwoord te geven was, zooals de stadhouder meende, dan had hij hier een regeling, volgens welke de steden weer met de ridderschap en de Geëligeerden zouden vergaderen conform het accoord van 1582, met dien verstande, dat, misbruiken of verkeerdheden zich in den staat der geëligeerden of in hunne personen bevindende, zouden worden weggenomen door den stadhouder. Mochten de steden of enkelen er van blijven weigeren, dan zouden de Staten vergaderen zonder hen. Die regeling zou gelden, totdat de landvoogd met den Raad van State anders zouden hebben beslist. [1]) De magistraat van Utrecht was nog niet overtuigd; althans haalden zij verscheidene redenen bij, die de cassatie moesten wettigen: de kerkelijke goederen waren oorspronkelijk bestemd voor godsdienstoefeningen, onderwijs en armenzorg; degenen, die nu die kerkelijke goederen bezaten, dachten de opbrengst daarvan voor zich zelf alleen te mogen genieten. Het heette, dat zij gereformeerden waren, zoo voer de magistraat voort, maar dat toonden zij al heel weinig. Men mocht

---

[1]) Bor II : 858.

wel vragen „hoe het sonder quetsinge van consciëntie mogelijk soude wesen, met sulke personen op een so godlosen en verdoemelijk fondament buiten haer ampt, langer te konnen of mogen besoigneren, selfs daartoe niet bedwongen sijnde door eenige onredelijke overigheid". Men kon niet zeggen, dat het eene lid van Staten het andere gecasseerd had; immers was slechts geweigerd met de Geëligeerden te besogneeren?

De stadhouder behoefde niet eens te letten op het betoog, dat de magistraat had gehouden. Wat meer gold, de bijbel zelf wees er duidelijk op, dat kerkelijke personen geen regeerders mochten zijn. Meer dan tien bijbelplaatsen werden opgesomd. [1])

En wat meldde Hotman van het voorgevallene na 14 December in zijn verslag?

Na Leycester de regeling des stadhouders van 14 December te hebben meegedeeld, gaf hij de redenen op, waardoor de stad verbitterd was tegen den Graaf van Nieuwenaer: Vooreerst had hij in deze zaak personen gebruikt, die de stad onaangenaam waren o. a. Carel Roorda [*]) en van Brakel „qui tient la party de la noblesse". Dan had hij in tegenwoordigheid van de Edelen den magistraat, de predikanten en de kapiteinen beleedigd, wier tegenpartij hij scheen in stede van onzijdig

---

[1]) Bor II : 865. De teksten zijn: Matth. 22 : 21, 1 Cor. 7 : 20, Luc. 12 : 14, Joh. 6 : 15, Luc. 22 : 25, Hebr. 13 : 17, 1 Petr. 4 : 16, 2 Cor. 10 : 4, Rom. 12 : 3 en Luc. 18 : 29.

[*]) Roorda was afgevaardigde ter Staten-Generaal voor Friesland.

te zijn; en eindelijk de regeling zelf, die den staat der geëligeerden handhaafde.

Na het vertrek van den stadhouder had Hotman nogmaals aangemaand, geen bitterheid tegenover elkander te toonen. Ten slotte had de Raad beloofd gedeputeerden naar Leycester te zenden om hem volledige inlichtingen te geven. „Voilà, Monseigneur, le vray discours de ce qui s'est géré et négocié en cet affaire d'Utrecht", zoo besloot Hotman zijn verslag.

Hij voegde er nog aan toe, dat de stad voornemens was Modet als afgevaardigde te zenden om den landvoogd de beweegredenen en handelingen te doen goedvinden, die door de Staten-Generaal, den Raad van State en de Hollandsche predikanten waren afgekeurd, als „bien mal fondées en raison, équité naturelle, en bien-séance et en la parole de Dieu." [1])

De bemiddeling was dus vruchteloos gebleven; Utrecht bleef volharden. Anders deden de Ridderschap en de Geëligeerden; zij namen het voorstel van den Stadhouder zonder eenig voorbehoud aan. [2])

Over dat verschil van houding tegenover Nieuwenaers regeling viel nog menige twist. In de vergadering der Gedeputeerde Staten was goedgevonden, dat de Geëligeerden enkele dagen niet zouden verschijnen, opdat de beide andere leden met elkaar konden beraadslagen. De stad

---

1) Arch. Paris, Hotman — Leycester 1 Jan. 1587.

2) Stedel. Arch. Utrecht, Bundel „Import. stukken", Acte 16,26 Dec. 1586.

beklaagde zich hevig: „duer persuasie" van sommige lieden had de stadhouder zijn ordonnantie van 14 December (24 Dec. n. s.) gegeven. Zij hadden het geschil aan den stadhouder zelfs niet onderworpen; maar wat erger was: zij hadden hem met de gewoonten, met het wereldlijk recht en met den bijbel bewezen, dat de cassatie billijk was en goed, en toch had hij zich er tegen verklaard. [1]) Ook daar leidden alle overleggingen tot niets.

Ware de stad niet overtuigd geweest, dat haar gedrag aan het Engelsche hof zou worden goedgevonden, zij zou zich niet zoo krachtig hebben verzet. Reeds den 19en December (29 Dec. n. s.) had de Raad besloten iemand naar de Koningin en Leycester te zenden; voor die zending werd aangewezen Mr. Philip Rataller, griffier van het Hof van Utrecht sedert zijn voorganger enkele maanden geleden uit de stad was gezet. Men behoeft niet te vragen wat hij in Engeland te doen had: het gedrag der stad verdedigen en haar gehechtheid aan de Koningin toonen. Rataller ging evenwel niet alleen. De predikant Modet, bekend als ultra-Calvinist en zeer anti-Hollandschgezind zou hem vergezellen. Zij kregen, behalve elks bijzondere instructie, nog een gemeenschappelijke (21 Dec.) loopende over het niet toelaten van Deventer in de Staten-Generaal en over de cassatie. De bijzondere instructie van Modet was gegeven door de predikanten en ouderlingen van Utrecht: hij moest de Koningin verzoeken, dat zij niet zou ophouden deze landen te helpen en dat zij de

---

1) Res. Ged. Staten v. Utrecht 5/15 Dec. 1586.

kerk van Christus, thans in groot gevaar, zou staande houden. Deze instructie schijnt hem evenwel later gegeven te zijn; Bor geeft als datum 22 Januari 1587, terwijl de andere instructies reeds meer dan een maand eerder waren gegeven. [1])

Dat de predikanten ingenomen waren met de cassatie van het lid der Geëligeerden, ligt voor de hand. Ook door hun toedoen waren de pogingen van den stadhouder en van Hotman mislukt. Wie anders dan de predikanten hadden de „redenen uit Gods Woord" opgesteld, die de aanwezigheid der Geëligeerden als ongeoorloofd veroordeelden? Vooral Herman Modet schijnt zich zeer beijverd te hebben; zijn zending naar Engeland getuigt er van.

Ondanks alle teleurstelling, in deze zaak ondervonden, gaf Wilkes de hoop nog niet op. Ik kan niet anders dan uw ijver prijzen, zoo schreef hij aan Hotman, „etiamsi nihil promoveas". Zeg mij vooral uw meening: zouden de „mutins" hun „revolution" willen laten varen? Want als er geen hoop meer is, dat wij hen met woorden tot reden brengen, dan moet een ander middel worden bedacht. Wat Modet betreft, ik reken weinig op hem. Ware ik de stadhouder, ik zou hem buiten de stad zetten, als ik zag dat hij de de oproerstoker („boutefeu") is. [†])

---

[1]) Bor II: 860 vlg.

[†]) In Wilkes' brief aan Walsingham dd. 24 Dec. 1586 geeft de schrijver deze proeve van Modets karakter: Ik verneem dat de overheid van Utrecht aan Mylord en Hare Majesteit zekeren Herman Modet, hun voornaamsten predikant, heeft

Zoo hebben wij heimelijk den Graaf van Culemburg *) weggezonden, totdat de rust hersteld is.

Wij hebben het laten voorkomen, dat hij een gewichtigen dienst moest doen, om te beletten, dat hij de zaken in verwarring bracht. Houd dat geheim. Als ge ziet, dat het geschil niet uit den weg te ruimen is, zult ge er wel aan doen hierheen te komen. 1)

Er is geen reden om aan te nemen, dat Hotman in de Utrechtsche aangelegenheden had partij gekozen. Hij was door Wilkes gezonden om naar recht en billijkheid te oordeelen en advies te geven. Meer had hij niet gedaan.

„Ouir, entendre, peser et considérer le différent" — dat was zijn taak geweest.

En toch werd van hem in Utrecht verteld, dat hij

---

afgevaardigd. Gezegde Modet wordt voor den grootsten onruststoker gehouden in al deze landen; en volgens hunne verzekering en die van andere achtenswaardige personen, zou hij de eenigste oorzaak zijn, dat Gent voor de goede zaak is verloren gegaan, toen hij in die stad dezelfde rol ging spelen. De Prins van Oranje kon in zijn tijd Modet volstrekt niet dulden, en zooals graaf Maurits mij zegt, verzette hij zich steeds tegen de raadslagen en ontwerpen van den Prins, zijn vader.

*) De Graaf van Culemborg was een aanhanger van Leycester. Blijkens de Raadsnotulen 1 Oct. 1586 werd hij door den landvoogd gezonden met twee Engelsche heeren om de wet te verzetten volgens opgave van den landvoogd. Wellicht is hij Floris van Pallant, die onder Alva vervolgd werd, in 1574 tot de Ridderschap van Holland behoorde en in 1579 meewerkte aan de Unie v. Utrecht (zie Scheltema: Staatkundig Nederland, i. v. Pallant.)

1) Arch. Paris, Wilkes — Hotman 13/23 Dec. 1586.

partijdig was geweest. Hotman zuiverde zich van die aantijging in een brief aan de predikanten. „Ce n'est donc point à moy d'espouser un party contre l'autre et m' arrester aux raisons de l'un plus que de l'autre". Als hij de stad niet had begunstigd tegen de Geëligeerden, welnu, dan had hij dat niet kunnen doen als oprecht en onzijdig man. De burgemeesters, de kapiteinen en allen, die hem hadden gehoord, konden het getuigen, dat hij eenvoudig had aangeraden de beslissing uit te stellen, tot Leycester geheel in kennis was gesteld met den toestand. [1])

Wel mocht Leycester schrijven: „Touching the matter of Utrecht, I am sory for it." Over de houding van den stadhouder scheen de landvoogd geen goede berichten te hebben vernomen. Hij was „sory for the inconstancie of the count and countisse of Muers, whoes case God will not blesse, seing they grow colde towarde him." [2])

Zorgelijk was de toestand inderdaad. Na het vertrek van den stadhouder, wiens regeling door de stad niet was goedgekeurd en aanvaard, waren de drie leden van de Staten van Utrecht aan elkander overgeleverd. Hotman was vertrokken en de democraten waren overtuigd, dat zij met voort te gaan op den ingeslagen weg een werk deden, der Koningin en den landvoogd welgevallig.

De twee leden, die niet ingenomen waren met de ordonnantie des stadhouders, wilden een vergadering der

---

1) Arch. Paris, Hotman — Utrechtsche predikanten 15/25 Dec. 1586.

2) Arch. Paris, Leycester — Hotman 21 Jan. 1587.

Staten beleggen tegen 4/14 Januari 1587. Volgens gewoonte maakte het hoofd der Geëligeerden, de Domdeken, de beschrijving op. Belangrijke zaken zouden aan de orde komen. De heer van Moersbergen zou voorstellen komen doen en besluit vragen inzake de hervormingen, die de Staten-Generaal na het vertrek van Leycester hadden noodig geoordeeld. Die voorstellen betroffen de betaling der consenten van het verloopen jaar en het geven van nieuwe consenten. Voorts moesten de Staten hun besluit nemen over de wijze, waarop de Koningin de souvereiniteit zou worden aangeboden, over een nominatie voor den Raad van State, over het plan tot herstel van wat, tegen het tractaat met Engeland in, gedaan was. Een heel gewichtig punt van bespreking zou de commissie uitmaken, die Leycester aan den stadhouder had gegeven en waarin stond, dat deze de rechten van het gewest moest voorstaan, den magistraat vernieuwen, de justitie en politie besturen en *dat alles met advies van den president en de raden van het Hof*. Streden die woorden niet met de instructie van den Stadhouder? Was dat niet de weg, waarlangs het Hof weer tot heerschappij over de Staten zou willen komen, gelijk onder Alva? [1])

Om de beteekenis van dat laatste punt te begrijpen, herinnere men zich, dat het Hof een instelling was van Karel V. Het had veel invloed en had feitelijk het da-

---

1) Stedel. Arch. Utrecht, Bundel, „Import. stukken"; Beschrijving van 30 Dec. 1586.

gelijksch bestuur. Door den opstand kregen de Staten meer gewicht en verloor het Hof een groot deel van zijn invloed; het werd meer en meer teruggebracht tot een rechtscollege. [1]) En nu zou het Hof weer de oude macht herkrijgen en behalve rechtscollege ook regeegeeringscollege worden? Dat zou den Utrechtschen democraten niet onaangenaam zijn, nu enkele maanden geleden door den landvoogd aan mannen van hunne partij, schoon meerendeels vreemdelingen van afkomst, in het Hof zitting was gegeven. Des te gehater was die toeleg bij de Geëligeerden en de Edelen. De resoluties der beide leden zouden in deze zaak zeker hemelsbreed van die der stad verschillen. Maar .... zou de stad wel willen verschijnen? Immers zij zou voortaan met Geëligeerden niet meer samenkomen? „Nochtans om de gewichtigheid van de materie welke den geheelen stand der gemene zaken betreft, ten eynde dat om de simulteyten gevallen inde forme vande beschrijvinge, syn Excellentie genen ondienst ende de landen genen schade en lijden", heeft de Raad besloten voor ditmaal te verschijnen, mits Buth en Moersbergen zouden worden teruggeroepen. [2])

De beide heeren waren reeds vroeger teruggeroepen, maar toen gebleken was dat de stadhouder den twee leden de hand boven het hoofd hield, waren zij in den Haag

---

1) S. Muller: De Oprichting van het college van Gedeputeerde Staten van Utrecht. Bijdr. en Meded. H. G. X: 337 vlg.

2) Stedel. Arch. Utrecht, Raadsnotulen 3, 4 en 5 Jan. 1587.

gebleven met goedvinden hunner committenten. [1]) Op de gestelde voorwaarde en op het protest, dat de Raad aan zijn antwoord op de beschrijving had doen voorafgaan, werd door de twee leden niet gelet; zij vergaderden en de Raad kon zijn besluiten afzonderlijk nemen. Buth en Moersbergen moesten blijven in de Staten-Generaal, zoo besloten de twee leden nogmaals op hunne vergadering den 4en (14en) Januari; zij waren er wel mede tevreden, dat de Staten-Generaal gingen herstellen wat in strijd met het tractaat met Engeland was gedaan en zij zouden spoedig een lijst van overtredingen zenden.

En wat oordeelde de Raad van Utrecht? Men wist niet, zoo heet het in zijn besluit, dat er iets tegen het tractaat was gedaan, *ten minste niet in dit gewest.* Men behoorde niet lichtvaardig of subtiel te oordeelen, hetgeen Leycester ten nutte van het land had gedaan, daar hij, geroepen om de twisten te beëindigen, zonder souvereine macht zulks niet had kunnen doen.

Ten aanzien van Nieuwenaer's commissie vonden de twee leden goed. dat zij zou worden ingericht volgens de commissie, die in 1584 aan den heer van Villers (zie blz. 44) was gegeven door de Staten-Generaal. De Raad daarentegen keurde goed, dat de stadhouder in zaken van justitie advies vroeg aan het Hof, en wat de „politie" betrof, daarop zou nog overweging moeten plaats hebben. [2])

---

1) Res. Ged. Staten v. Utrecht, 24 Dec. 1586.

2) Stedel. Arch. Utrecht, Bundel „Import. stukken".

De Raad, wetende, dat de twee leden vergaderd en besluiten genomen hadden, wenschte die besluiten te kennen. Doch de leden hadden hun secretaris verboden visie of copie van hunne resoluties te geven. Dat waren „Saicken van seer quader consequentie", meende de Raad, waarom besloten werd naar de Statenkamer te gaan en van de Gedeputeerden, aldaar vergaderd, lectuur der resoluties te vragen.

Mochten zij weigeren, dan zou de secretaris der Staten worden geroepen en wanneer ook deze weigerde opening te doen van het resolutieboek, dan zou men dat boek „anveerdigen ende doen lesen".

Zooals de Raad blijkbaar verwacht had, geschiedde. Goedschiks werd het resolutieboek niet geopend. Daarop ging burgemeester Deventer met eenige hoplieden en den stadsslotenmaker naar het vertrek, waar het boek was opgeborgen. Men overweldigde dus den toegang. De besluiten der twee leden werden gelezen, daarna werden de raadsbesluiten er bij gevoegd en eindelijk werd alles in één pakket verzegeld met het Statenzegel. [1]) Reeds den volgenden dag besloot de Raad kennis en opheldering van het gebeurde te geven aan den Raad van State. Daarentegen wilden de twee leden voor het vervolg een dergelijke handelwijze onmogelijk maken door zich bij wederzijdsche belofte te verbinden niets buiten elkander om te doen, „bij malcanderen (te) blijven ende malcanderen (te) mainteneren in alle resolutiën bij hemluyden

---

1) Stedel. Arch. Utrecht, Raadsnotulen 8 Jan. 1587.

genomen ofte alsnoch te nemen ende dselve (te) doen effectueren ende executeren ende malcanderen daerinne te assisteren"; desnoods zouden zij daartoe de hooge Overheid aanroepen. Voortaan wenschten zij bijeen te komen „op den huise van Duersteden". [1]) Tegen dat besluit kwam de Raad op. Wanneer de heeren op „buitenplaitsen" gingen besogneeren, behoefden zij niet te beproeven weer in de stad te komen. Den secretaris werd uitdrukkelijk verboden het zegel uit Utrecht te brengen. [2])

De wanorde scheen niet te zullen eindigen ondanks de regeling, reeds een maand geleden door den stadhouder opgesteld. Toch verzochten de twee leden hem nogmaals te willen bemiddelen [3]). Zooals het nu stond, kon het niet blijven. Dat was zóó duidelijk, dat de Raad van Utrecht het ook inzag.

De stadhouder, weer teruggekeerd, wilde gaarne zijne bemiddeling verleenen en de stad sloeg haar niet af. Want schoon zij haar gedrag bij den Raad van State en bij anderen had verdedigd, had zij nergens goedkeuring gevonden.

Zoo waren den 6en Januari twee afgevaardigden naar den stadhouder en de Gedeputeerde Staten van Friesland gezonden om onder meer de cassatie van het lid der geestelijkheid te verdedigen en daarop een goedkeurend oordeel te erlangen. Maar het antwoord luidde, dat

---

1) Res. Ged. Staten v. Utrecht, 9 Jan 1587.
2) Stedel. Arch. Utrecht, Raadsnotulen 11 Jan. 1587.
3) Res. Ged. Staten v. Utrecht, 12 Jan. 1587.

Friesland zich daarin schikte naar de Staten-Generaal [1])

Onder betere voorteekens dan vroeger begon nu de onderhandeling. Zonder geven en nemen zou men niet tot een resultaat komen, gelijk de stadhouder waarschuwde. Doch daartoe heeft hij de stad zoowel als de twee leden weten te brengen. Den 8en Februari was het accoord gereed en den 13en (23en n. s.) aangenomen. Het college der Geëligeerden zou door den stadhouder gebracht worden op vijf personen van gereformeerde religie; de twee leden zouden zich niet bemoeien met het stellen van den magistraat der stad; de instructie des stadhouders zou veranderd worden in zooverre het noodig was; bij „solempnele ewichdurende resolutie" zou verklaard worden, dat Utrecht nooit met Holland en Zeeland onder één stadhouder mocht komen; de beschrijving der Staten zou voortaan gedaan worden door de Gedeputeerde Staten [2]).

Het geschil was dus eindelijk uit den weg geruimd. Het doel, waarvoor de stadhouder, de Raad van State, de leden der Staten zelf zich hadden ingespannen, was voorloopig bereikt: weer vergaderden de drie leden. Om het te bereiken hadden de twee leden een groot offer moeten brengen. De stad had als voorwaarde voor een nieuwe onderhandeling de terugroeping van Buth en van Moersbergen gesteld en die voorwaarde was ook aange-

---

1) Stedel. Arch. Utrecht, Bundel „Import. stukken."
2) Res. Stat. v. Utrecht 4, 8 Febr. 1587.

nomen. 1) Buth die tot nu toe nu toe een der Geëligeerden geweest was, werd zelfs niet meer onder de vijf gevonden en met hem verdween uit het college de heer Berck, die in de Gedeputeerde Staten partij had getrokken tegen de stad. De heer van Moersbergen bleef nog wel lid der Staten voor de Ridderschap, doch werd niet meer als afgevaardigde naar Den Haag gezonden. 2)

Daarmede was het Utrecht gelukt aan de aristocratische partij een gevoeligen knak te geven, want sedert toonde het lid der Geëligeerden op de hand der stad te zijn. De Edelen konden op den duur daarmede niet tevreden zijn; ruim een half jaar later herleefde de twist.

---

1) Res. Stat. v. Utrecht 4 Febr. 1587.

2) Kroniek H. G. 14e jaarg. p. 156 vlg. Het handschrift dat de heer Grothe daar beschreef, berust onder de handschriften der Universiteitsbibliotheek te Utrecht.

HOOFDSTUK III.

Toenemende Oneenigheid. Zending van Buckhurst.

De Staten-Generaal hadden na het vertrek van den landvoogd niets anders gedaan, zooals reeds is aangetoond, dan verbeteren en opheffen wat hij ten onrechte had ingesteld of besloten. Maar de kwade gevolgen van Leycesters slecht beheer waren telkens weer aan den dag gekomen en ten slotte had zich de verontwaardiging der Staten in den beruchten brief van den 4en Februari geuit.

Men weet dat het een veelbeteekenend besluit van Holland was om aan Maurits als gouverneur en kapiteingeneraal uitsluitend de regeling der garnizoenen in Holland op te dragen. Men zorgde dat dáár niet zou kunnen voorvallen wat zooeven in Deventer en bij Zutfen gebeurd was: verraad door Leycesters schuld.

Maar die maatregelen èn van de Staten-Generaal èn der Staten van Holland vonden geen onverdeelden bijval. Want toen zij ook van Sonoy, bevelhebber in het Noorderkwartier, eischten, dat hij aan Maurits den eed van trouw en gehoorzaamheid zou doen en van hem commissie ontvangen, verklaarde de bevelhebber, dat hij gaarne den stadhouder wilde eerbiedigen, doch aan hem geen eed kon doen, zoolang Leycester hem niet van zijn vroegeren eed aan den landvoogd had ontslagen.

Hier treft men wederom een der slechte gevolgen aan van Leycesters beheer. Hij immers had den ouden trek tot zelfstandigheid in het Noorderkwartier aangewakkerd door het beheer van het zeewezen in Holland en West-Friesland te splitsen en aan Sonoy, die sedert 1572 bevelhebber der troepen in het Noorderkwartier was, een afzonderlijke commissie te geven, waardoor hij regelrecht onder den landvoogd kwam te staan. [1])

De Staten hadden het onwettige van die daad wel opgemerkt, maar er zich niet ernstig tegen verzet. Zoo was Sonoy er toe gekomen zich langzamerhand als stadhouder te gaan beschouwen en toen nu de Staten hem zijne afhankelijkheid van Maurits wilden doen erkennen, weigerde hij, zich beroepende op Leycester.

Na het verraad van Stanley en York begaf Sonoy zich naar Kampen om de verdedigingswerken na te zien. Van die gelegenheid dachten de Staten van Holland gebruik te maken en zonden een vendel soldaten naar

---

1) Fruin in Gids 1862 p. 658.

Medemblik om er de plaats in te nemen van een van Sonoy's compagnieën. Doch het gelukte niet; de luitenant der compagnie weigerde te vertrekken. Toen Sonoy teruggekeerd was, werd hem een nieuwe commissie gezonden, die hem geheel en al in zijn positie liet blijven, zoo hij slechts den eed deed aan Maurits. 1)

De zaak van Sonoy wordt door *Bor* met bijzondere uitvoerigheid behandeld en toch zoekt men te vergeefs bij hem naar bewijzen, dat Leycester van den beginne aan zich met deze aangelegenheid heeft bemoeid. Wel geeft Bor een brief van den landvoogd, doch deze is eerst einde Maart geschreven (noot 1 p. 90). De papieren van Hotman komen hier wederom te hulp.

Na een klacht over de lasteringen der Staten, droeg de landvoogd Hotman op aan alle vrienden groeten van hem te doen, ook aan „Coronell Snoye. I wyll not doubt him; lett him take which commission he will and I wish yt so rather than he should be putt from his office." 2) Hoe gemakkelijk had Sonoy zich dus van allen last kunnen ontdoen. Leycester gaf hem immers volle vrijheid! En toch heeft hij vol gehouden. Wel een bewijs, dat Sonoy geen slaafsch dienaar des landvoogds is geweest, toen hij zich tegen de Staten verzette. Derhalve stijfde òf zijn eerzucht hem in het verzet òf zijn rechtsgevoel. 3) Moeilijk was Sonoy's positie en daarom werd

---

1) Bor II : 895.

2) Arch. Paris, Leycester — Hotman 20 Febr. 1587.

3) Dit laatste meent v. d. Kemp natuurlijk (Maurits dl. I p. 33). Deze schrijver heeft steeds een open oog voor alle

ook Hotmans advies gevraagd. Er is een brief van Sonoy's commissaris Mostart *), een Brabander, aan Hotman, waarin hij de commissie, die Maurits aan Sonoy zou geven, „restrainte" noemde in vergelijking met die van den landvoogd; het was een „commission vulgaire pour colonel sur la gendarmerie au quartier de la Northollande et superintendence d'icelle, déroguante entierement le gouvernement et *n'en faisant aulcun mot ny de Sa Majesté ny de Son Excellence.*" Hij deelde dat mede opdat Hotman kon „advertir à Son Excellence pour entendre son advis et commandement." Intusschen werd Hotman verzocht voorloopig raad te geven in afwachting van Leycesters antwoord. [1]

Hoe Hotmans raad geweest is en zelfs of hij raad gegeven heeft, is niet bekend. Wel is in Bor te lezen, dat Sonoy van Hotman verzekering kreeg van Elisabeth's en Leycesters genegenheid en dat hij bleef volharden en zich niet door deputaties van de Staten van zijn stuk liet brengen, dat hij hierin gesteund werd door eenige

---

onrechtmatige handelingen der Staten. Ook hier werd het gezag van Leycester te kort gedaan. v. d. Kemp kan nooit het gedrag der Staten billijken en toont zich voortdurend partijdig. Het is wellicht beter geen oordeel te vellen.

*) Mostart was door Leycester het vorig jaar belast geworden met het beheer der geestelijke goederen in het Noorderkwartier. De magistraten van sommige steden en ook de Staten van Holland verzetten zich daartegen, omdat Mostart een Brabander was. Sonoy wilde hem met geweld handhaven. Ten slotte is de opdracht aan Mostart uitgesteld en uitgebleven.

1) Arch. Paris, Mostart — Hotman, Alkmaar 26 Febr. 1587.

predikanten en dat den 25en Maart een brief van Leycester hem gewerd, waarin zijn volhouden geprezen werd en de genegenheid der Koningin hem verzekerd. [1]) Zoo bleef het geschil bestaan, dat met de wapenen scheen beëindigd te moeten worden.

De houding van Sonoy moest te meer bezorgdheid baren, nu zich in Utrecht eveneens een beweging openbaarde, die den indruk maken moest van afscheiding der Unie. De Raad der stad had den Graaf van Nieuwenaer er toe gebracht gedeputeerden van zijn andere gewesten, Gelderland en Overijssel, naar Utrecht op te roepen om samen te beraadslagen over de defensie. Schoon de Raad van State hem onder het oog gebracht had, dat dergelijke afzonderlijke vergaderingen scheuring in de Unie zouden veroorzaken, en hij haar dus behoorde te beletten, had de bijeenkomst der drie gewesten toch plaats. [2])

De stadhouder scheen weer onder den invloed der anti-Hollandsche partij te zijn geraakt; zijn houding bij het beëindigen der Utrechtsche geschillen had daaraan ook doen denken. Wat mocht het doel dier bijeenkomst zijn? De defensie alléén toch zeker niet! Men wilde meer: althans werd besloten een verzoek te zenden aan de Koningin, dat zij den landvoogd toch wilde terugzenden; burgemeester Deventer zou met twee andere heeren den brief opstellen. De afgezanten der andere gewesten

---

1) Bor II : 902 vlg.
2) Bor II : 907.

konden dan meedoen aan 't verzoek. [1]) Drie dagen later werden de Staten van Holland en Zeeland verzocht ook gedeputeerden naar Utrecht te zenden. Men behoorde samen er over te spreken, dat deze landen, op zichzelf staande, verloren zouden gaan ; dat de Koningin van Engeland onze redster uit den nood kon zijn en niemand anders ; dat voor het voortzetten harer hulp niets anders noodig was dan eendrachtig die hulp te vragen en alle misverstand weg te nemen.

Doch zóó zouden eigenlijk de Staten-Generaal naar Utrecht worden verlegd en dat beteekende wel niets, daar het college meermalen in andere plaatsen dan Den Haag vergaderde maar hier gold het een bijeenkomst van afgevaardigden der gewesten tegenover de gewone vergadering in Den Haag. Het zou wel mogelijk zijn, dat sommigen te Utrecht daarnaar streefden. Wellicht was het een opzet van Deventer. Had hij in October ll. nietgedreigd, dat de dag, waarop de Staten-Generaal hem afwezen, hun zou heugen ?

De brieven, waarmede Utrecht de gewesten Holland en Zeeland had uitgenoodigd waren spoedig bekend geworden. De Staten-Generaal lieten niemand toe op hun terrein. Overwegende, dat voor behoud van het land de handhaving van ieders rechten vereischt werd en eenige oproerige en ambitieuse geesten te Utrecht, alleen op eigen voordeel bedacht, die rechten met voeten traden, besloten zij den heer van Weresteyn, pensionaris van

---

1) Res. Stat. v. Utrecht 21 Febr./3 Maart 1587.

Gorcum, en Karel Roorda naar den stadhouder van Utrecht te zenden, om hem zorg te doen dragen, dat Utrecht bij de Unie bleef. De stadhouders der andere gewesten en graaf Hohenlo werden uitgenoodigd Nieuwenaer daarin te ondersteunen. [1]) Tevens werd aan de Staten van Utrecht geschreven, dat de Staten-Generaal inderdaad alle belangen des lands ter harte namen; dat zij van misverstand tusschen de gewesten niets anders wisten dan dat eenige vreemdelingen te Utrecht poogden de verhouding van dat gewest met Holland te bederven, doch dat om scheuring te voorkomen afzonderlijke bijeenkomsten van enkele gewesten niet moesten plaats hebben. [2])

De Staten-Generaal vreesden het ergste. Kon achter het zonderlinge gedrag van Utrecht wellicht verraad schuilen? Zij zonden een der hunnen er heen om het te onderzoeken. Gelukkig had hij niets ervan bespeurd; van handelingen met den vijand had hij niets vernomen. [3]).

Wellicht had Utrecht iets van het vermoeden der Staten-Generaal vernomen; althans werd terstond een brief in druk rondgezonden, waarin zij onderhandeling met den vijand verre van zich wierpen. Dientengevolge gaven de Staten van Holland eveneens een antwoord daarop in druk, waarin zij, om verdachtmaking te voor-

---

1) Res. St. Gen. 7 Maart 1587.
2) Bor II : 908 brief dd. 8 Maart.
3) Res. St. Gen. 17 Maart 1587.

komen, nog eens duidelijk hun gedrag in de laatst verloopen maanden uiteenzetten. 1)

Voorzeker is het verklaarbaar, dat Holland aan verraad begon te denken. Immers was het wel meer voorgekomen, dat steden in de handen des vijands vielen door partijschap, waarop verraad dan volgde? En toch, al is het vermoeden van Holland begrijpelijk, niets was minder waar dan dat Utrecht zou willen onderhandelen of heulen met den vijand. Wat de Engelsche hulp later te Utrecht in discrediet heeft gebracht, was juist de poging der Koningin om tot vrede te komen met Spanje.

Evenwel — er bestond nu eenmaal vrees, dat Utrecht wilde afvallen. De stadhouder had den 18en Maart aan de Staten-Generaal om bijstand gevraagd tot het wegnemen van alle redenen tot oneenigheid. Hij vroeg dat met het oog op zijn aanstaand vertrek. 2) Eenige dagen later ziet men Wilkes in den Raad van Utrecht verschijnen: hij vermaande tot eendracht; alle verleden zaken moesten worden vergeten; eerstdaags behoorden gedeputeerden gezonden te worden naar Den Haag om er met die van de andere gewesten te beraadslagen. 3)

Dubbel gevaarlijk werden de practijken der Utrechtsche democraten geacht, omdat men in Friesland iets dergelijks zag. In elk gewest zochten zij een steunpunt, liefst een ontevreden partij. Met Gelderland en Overijssel werd

---

1) Bor II : 909 vlg.
2) Res. St. Gen. 18 Maart 1587.
3) Stedel. Arch. Utrecht, Raadsnotulen 21/31 Maart 1587.

samengewerkt, maar ook met Friesland. Het Hof, dat eertijds evenals in Utrecht èn politieke èn rechtsmacht had gehad, was een tiental jaren geleden van de politieke macht beroofd ten behoeve van stadhouder en Gedeputeerde Staten. De leden van het Hof schenen zeer Engelschgezind te zijn ; diezelfde gezindheid bestond in Oostergoo, de grootste der drie gouwen. Vandaar het verzoekschrift, dat den 1en November 1586 door Oostergoo aan den stadhouder werd gezonden om goed te keuren, dat zij, volmachten van Oostergoo, een gezant naar Leycester hadden gezonden om de bescherming der Koningin te behouden. De stadhouder was niet gezind die zucht tot zelfstandig optreden van slechts een deel van zijn gewest goed te keuren en wees er op, dat de Staten-Generaal ijverig doende waren om de Koningin de souvereiniteit aan te bieden en althans haar hulp te verkrijgen. Doch drie weken geleden — het was in Januari — had het Hof zijn goedkeuring wel gegeven. [1])

De Staten-Generaal waren op hun hoede. Men herinnere zich, dat zij den 28en Januari den heer Aysma, president van het Hof van Friesland, niet wilden toegelaten zien in den Raad van State, zoo hij niet zijn nominatie kon toonen, nominatie van het heele gewest dus, niet van een gedeelte (zie blz.35) En had Utrecht niet getracht steun in Friesland te verwerven voor zijn bedoelingen ? De stadhouder had de stad een onbeteekenend antwoord gegeven (zie blz.84) en betreffende aanbieding

---

1) Bor II : 884.

der souvereiniteit gewezen op de Staten-Generaal. Maar zoo gemakkelijk liet Utrecht noch Oostergoo zich uit het veld slaan. Evenals Modet en Rataller uit Utrecht naar Engeland werden gezonden, reisden Wybrant Aylva en Dr. Richeus di Postella, advocaat van het Hof van Friesland, voor Oostergoo naar Elisabeth om haar namens Oostergoo de souvereiniteit aan te bieden en, zoo zij die niet begeerde, haar bescherming te vragen. Doch de instructie der heeren hield ook in, dat Harer Majesteits gouverneur-generaal tot zijn Raad mocht kiezen degenen, die eertijds dien Raad vormden (het Hof), en alle collegiën van Gedeputeerden zou ontbinden. [1])

Dat die particuliere gezanten over het algemeen niet kiesch te werk gingen, blijkt uit een brief, dien de gewone gezant Ortel schreef aan Oldenbarnevelt. „De Vriesche gezanten van Ostergo hebben over 6 dagen bij Haer Majesteit audientie gehad, maer als mij dunkt weinich uytgericht; gelyck oock alle degenen te wenschen die hen van de Generaliteyt afsnyden ende yet particulier voornemen." Doch Modet! Hij had zich niet ontzien met leugens zijn doel te bevorderen. „Mede blijft Hermanus Modet noch alhier, volgens de rapporten aen ons gedaen; die hem sal hebben laten vernemen, dat de Grave van Muers de stat Utrecht aen de Staten van Hollant verkocht, en alle middelen besorcht zoude hebben

---

[1]) Instructie dd. 5 Jan. 1587 bij Bor II: 968.

waerby Graef Maurits, vóór de wedercompste van Zyn Extie den Grave van Leycester, in 't selve gouvernement ontfangen worde. [1])

Duidelijk is na te gaan welke macht de Friesche en Utrechtsche democraten den landvoogd wenschten te geven. Hessel Aysma heeft een brief gericht aan Deventer, die zeker niet bestemd is geweest om algemeen bekend te worden. Aysma is het met Deventer geheel eens. „Ik zie geen kans op behoud, zoo niet òf de souvereiniteit wordt opgedragen, òf aan het recht om de souvereiniteit te verdedigen de macht daartoe wordt verbonden. De Romeinen wisten het wel; daarom gaven zij aan hun *dictator* de macht. Niets toch richt de Nederlanders zoo zeer ten gronde als het gebrek aan een autoriteit. God weet waartoe die nieuwe oneenigheid leiden zal; ik beken eerlijk, dat ik het niet inzie. Och mocht duidelijk worden, in wier winkel dàt is vervaardigd." [2])

Juist in die dagen kwamen Rataller en Modet in Utrecht terug. Zij brachten een brief mede van de Koningin zelf.

Zij betuigde dankbaarheid voor de standvastigheid der Utrechtsche burgerij en zij wilde dat toonen. Leycester had zich zeer gunstig over de stad uitgelaten. Deze brief werd den 19en Maart van het stadhuis afgelezen. [3])

Hoe Deventer met zijn partijgenooten in Utrecht of

---

1) Ortell — Oldenbarnevelt 10 Maart 1587 bij v. Deventer: Gedenkstukken dl. I p. 152.

2) Aysma — V. Prouninck 8 Maart 1587, bij v. Deventer: Gedenkstukken dl. 1 p. 150.

3) Bor II: 954.

Friesland zich ook inspanden, de Staten-Generaal hielden zich staande. Doch zij hadden meer dan één pijl op hun boog. Er waren andere middelen om de Staten ten val te brengen. Aan wie ontleenden zij het gezag? Aan het volk. De wettige vorst was immers afgezworen en een nieuwe landsheer niet gevonden! Welnu, dan was de souvereiniteit bij het volk zelf teruggekeerd en de Staten — zij waren slechts zijn vertegenwoordigers. Die leer is hoogstwaarschijnlijk het eerst door Deventer uitgedacht en door Wilkes het eerst verkondigd in de Staten-Generaal, toen hij in hunne vergadering kwam klagen over de maatregelen, door hen en vooral door de Staten van Holland in de laatste maanden genomen, maatregelen namelijk, die strekten tot vermindering van Leycesters macht. Het lag nu op den weg der Staten voor hun practijk ook een theorie uit te denken. Een opdracht aan den pensionaris van Gouda, François Franken, bracht diens bekende deductie voort. Hij zoekt zijn kracht in de Historie: Reeds acht eeuwen geleden berustte de souvereiniteit bij de Staten en zij hebben haar aan de graven overgedragen. De onjuistheid dier leer is duidelijk en toch heeft zij sedert de eerste verkondiging lang gegolden. [1])

---

1) Bor. II: 918—929; Fruin in Gids 1862 p. 684; Motley III p 31 vlg.; P. L. Muller: De Staat der Vereenigde Nederlanden p. 431 vlg.

Het is onnoodig hier uitvoeriger over de democratische en aristocratische theorieën te spreken. Deventer heeft zijn ideeën aan Leycester medegedeeld in een brief van 22 Mei, dien Motley

In dezelfde dagen werd nog iets anders beproefd om het gezag der Staten te ondermijnen.

Het was van algemeene bekendheid, dat naar Leycesters terugkeer door zeer velen verlangd werd. En toch had men nog volstrekt geen zekerheid, dat aan dat verlangen spoedig zou worden voldaan. Wanneer nu kon worden aangetoond, dat het gedrag der Staten den terugkeer des landvoogds vertraagde, dan zou het volk wellicht overal tegen die gehate Staten in het harnas kunnen worden gejaagd en zou de val dier aristocratische regenten nabij zijn.

Hoe was nu de gezindheid van Leycester jegens de Staten? De verslagen van het gezantschap in Engeland hebben soms eenige inlichting gegeven. Overigens vindt men noch bij Bor noch bij Motley daarover voldoende bescheiden. Ook hier vult Hotmans archief het ontbrekende aan. Al zijn het niet alle brieven van Leycester zelf, waarin hij aan zijn toorn lucht geeft, de stukken, vallende in Maart 1587, bewijzen, dat door Hotman zelf of door hem als tusschenpersoon de houding der Staten sterk werd beoordeeld.

Nu het uit Motley bekend is, dat Leycester, wel verre van afkeerig te zijn van zijn ambt, vurig wenschte naar de Nederlanden terug te keeren, moet zijn vrij langdurig verblijf een andere oorzaak hebben gehad. „A tali officio libera nos, Domine!" riep hij eens tegen de gezanten

---

gebruikt en hier en daar geciteerd heeft. Onder Hotmans papieren bevindt zich ook een afschrift van dien brief.

uit en later wil hij het aan anderen laten voorkomen, alsof „niets dieper in zijn ingewand zat dan liefde voor het arme bedrukte (Nederlandsche) volk", maar zonder schroom kan men het omkeeren en zeggen dat Leycester het volk niet kon uitstaan, doch het ambt, de landvoogdij, innig begeerde.

Alleen de karigheid der Koningin, die hem geen nieuwe hulp aan geld en troepen toestond, belette hem reeds in het voorjaar van 1587 terug te gaan. [1]) „Notwithstanding all their unthanck seems he loveth their causes more earnesly then I weshe he did. And I think more wil be done for them then I can guesh they wil be calling a deserve", zoo schreef een van Leycesters secretarissen, Athye, aan Hotman reeds den 24en Februari [2]) en een paar weken later vernam Hotman het nog eens van den landvoogd zelf: „Ik bemin dat volk, ondanks zijn kwade bejegening. Wat zou mij anders tot zulke ondankbaren voeren?" [3])

Wanneer het niet voldoende mocht zijn geweest, dat de landvoogd het Nederlandsche volk zoo zeer beminde, dan had hij bovendien voor zijn terugkeer aanleiding te over kunnen vinden in de verzoeken, die telkens tot hem kwamen. Men betoogde het herhaaldelijk aan hem zelf of zijn raadsleden hier te lande, hoe noodig het was, dat hij zelf de regeering wederom aanvaardde.

---

1) Motley III p. 22.
2) Arch. Paris.
3) Arch. Paris. Leycester—Hotman 10 Maart 1587.

„Ik zeg het U naar mijn beste weten, onder zuchten en met tranen in de oogen", zoo schreef iemand uit Utrecht — hoogstwaarschijnlijk burgemeester Deventer — aan Wilkes, „het is noodig, dat Zijne Exellentie terugkomt en niemand anders in zijn plaats." Waarom het zoo noodig was?

Het welzijn van het land, de moed en de goede wil des volks, het gedrag van hen, die wilden tegenwerken, het feit, dat een meer dan gewone autoriteit door velen gewenscht werd en nog meer redenen waren aan te voeren. [1])

Daar kwam bij, dat de komst van een *ander* hoogst nadeelig voor de Nederlanders zou zijn. „Inconveniens qui pourront advenir si Son Excellence ne revient pardeça", luidt de titel van een der stukken van Hotman. Wel tien redenen worden er in opgesomd, die Leycester tot den eenigen goeden landvoogd voor deze landen maken: De Graaf is rijk; welk Engelsch edelman zal zijn goederen veil hebben voor deze landen, behalve hij?

Voor het bestuur over deze landen is noodig de gunst en de steun der Koningin, en niemand staat zóó bij haar in gunst als hij. Het is wel waar, dat er een kleine ongenade is geweest, maar de oorzaak daarvan is zijn huwelijk. „Quand il est question des affaires de l'Estat, le Conte de Leycestre est quasi seul ouy et creu de S.M."

Niemand in Engeland is zoo rijk als hij; door zijn

---

[1]) Arch. Paris, Deventer (?)—Wilkes 4 April 1587.

crediet zal hij onder de kooplieden altijd twee of driemaal honderdduizend gulden kunnen vinden en dat is van belang, als het geld der Koningin of der Staten eens enkele maanden te laat komt.

Geen heer in Engeland is zoo gehecht aan de religie en zoo bemind door de predikanten.. „Courtois, affable et libéral aux estrangers, de belle présence", is hij geschikt om bij het volk geliefd te zijn.

Zijn leerjaar heeft hij gehad en hij zal niet in dezelfde fouten vervallen.

Hij is al vijf en twintig jaren in de politiek; hij kent de zaken, de vreemde vorsten, de gezanten; dat kan men van geen ander Engelsch edelman zeggen.

Nu volgt een „inconvénient", dat zeer van pas komt, want de hierboven opgegeven redenen zijn zóó eenvoudig, zóó simpel, dat ze niet van Hotman kunnen zijn. Van wien dan? Van Deventer, omdat vooreerst de brief aan Wilkes van den 4en April (zie boven), die meer dan waarschijnlijk van hem is, daarvoor pleit en vervolgens om het volgende „inconvénient":

Er zijn verscheidene hoofden van steden en garnizoenen, predikanten en anderen, die niet slechts de Engelsche partij hebben gevolgd in het algemeen, maar die vooral „ont courru la fortune de Son Excellence et luy ont fait de bons et signalez services, s'estans à cette occasion rendus odieux aux Estas et aux Contes, à la mercy desquelz ilz viendront à tomber en cas que S. E. ne revienne." Ook is het te vreezen, dat die personages tot een uiterst besluit zullen komen liever dan zich toe

te vertrouwen aan hen, wier gezworen vijandschap zij kennen. „Estant bien certain que, sans Utrecht et Northollande, l'on alloit du tout changer la forme du gouvernement, et par aventure n'y auroit-il aucun Anglois par deça."

Wie in Leycesters plaats, zoo vervolgt de berekenaar, zal komen, moet zich eerst nog voorbereiden en dat kost vier maanden tijd.

En ten slotte is het te vreezen, dat degene, die hem moet vervangen, zich gedwarsboomd zal zien door den Graaf. [1])

Wie Leycester zóó begeerlijk achtte als landvoogd boven alle Engelsche edelen, moest wel òf door sterke genegenheid bevooroordeeld zijn, òf zijn persoonlijke belangen van Leycesters aanwezigheid afhankelijk stellen. Vrees voor eigen welzijn kon den steller van dit stuk zich doen afpeinzen om hoedanigheden te ontdekken, die den Graaf zoo bijzonder aannemelijk maakten als landvoogd voor de Nederlanders. Ook deze trek, dien het stuk verraadt, doet vermoeden, dat Deventer de steller ervan is. Want al hebben sommigen [†]) een dam opgeworpen tegen het ondoordacht afbreken van Deventers karakter en den man zelfs verheven tot een achtenswaard en rechtschapen partijhoofd, hij blijft toch een niets ontziend ijveraar, die in het dogma-kleed rondgaat om de Staten in een kwaad daglicht te stellen, die eigen

---

1) Arch. Paris. Uitgegeven door Groen: Archives II, 1 p. 42.

†) Mej. Toussaint en Ackersdijk in Tijdschr. voor Utrecht.

meening doctrinair verheft, het welzijn des lands niet spaart om zijn partij te verheffen, en middelen kiest, die aan een ridderlijk figuur niet passen.

Er waren er wel, die niet, gelijk Deventer en de zijnen, reikhalsden naar Leycesters terugkomst. Dat was de meening van niemand minder dan Hotman, die de gezindheid der partijen uitnemend kende. Die lieden hier, zoo zei hij, denken, dat de Koningin zich niet staande kan houden, wanneer dit land verloren gaat en dat zij, eenmaal in de zaken dezer gewesten gemengd, ter wille harer eer geen hulp kan weigeren. Daarom moet de Koningin maar eens met goede redenen aantoonen dat zij heel goed buiten hen kan. De lieden hier zeggen, dat zij zich zelf wel zullen besturen „*sansque sa Majesté ait besoin d'envoyer aucun homme signalé de son Royaume pour les gouverner.*" Hotman keurt dat af; hij verwacht niets van dat bestuur „de jeunes gens, de gens seulement nourris et estrangers aux armes, de papistes et de gens espagnollisez et la plus part partiaux et ambiteux." Men ziet er immers de gevolgen reeds van: Leycesters afwezigheid „leur a (comme a jeunes enfans de l'eschole) donné d'autant plus de liberté et hardiesse de mesdire et de traiter de luy." Zij zijn op het gezag verlekkerd en toch weten zij, dat zij zonder Engelands hulp verloren zijn. Daarom moet de Koningin zich boos toonen „comme de fait elle a assez d'occasion de l'estre"; zij toone, dat zij hun manier van doen doorziet. Dat lichaam (de Staat) is ziek en zal ten gronde gaan. „Il me semble qu'il seroit besoin de reformer et repurger

premierement le dedans et oster les abus qui sont en ce gouvernement, chose bien aisée a faire, s'il plaist a sa Majesté, au plus *que huit ou dix mauvais garsons qui sont ou marchans ou papistes ou partiaux et tous ensemble gens de petite estoffe, avares et ambicieux; lesquels ayans gagné credit parmy ce peuple et entre leurs compagnons font et disposent maintenant de toutes choses à leur plaisir.*" Intusschen zal de koningin haar hulp moeten blijven geven, de grensplaatsen bezet houden en het volk verzekeren, dat zij het niet verlaten zal. Alle vrienden zijn van oordeel, dat hij terstond moet terugkeeren, ja zóó, dat hij er eerder is dan het gerucht van zijn komst. Dan zal het arme volk gerust zijn, de kwaadsprekers, die zeggen, dat de landvoogd niet terugkomen zal, zijn dan gelogenstraft; de landvoogd zal in zijn gezag worden hersteld, de Engelsche natie in haar goeden naam. Want de groote hoop kent geen grenzen: zij schrikt, zoo zij niet beeft en is zij eenmaal bevreesd gemaakt, dan kan men haar ongestraft gering achten. (Tacitus, Ann. I: nihil in vulgo modicum; terrere ni pavent, ubi pertimuerint, impune contemni). [1])

Gaarne zou men weten aan wien Hotman dat advies gericht heeft. Het stuk wijst het niet uit. Het is mogelijk dat het bestemd was voor een lid van den privy-council. Daartegen pleit wel, dat het stuk in het Fransch

---

1) Arch. Paris, Hotman – ? Maart 1587. Bij Groen: Archives II, 1 p. 38 vindt men eenige zinsneden uit dit stuk.

is gesteld, doch het is slechts een minuut en zou dus wel in het Engelsch kunnen zijn overgebracht.

Hotman schreef dergelijke zaken niet zonder grond onder de voeten te hebben. Hij was uitstekend ingelicht; hij kende de geheimste gedachten der Staten; hij wist wat zij tegen den landvoogd en zijn bestuur hadden.

Toen hij dien brief schreef, lag ongetwijfeld vóór hem het groote zondenregister van Leycester, dat zich onder Hotmans papieren bevindt. Het register was in denzelfden tijd door hem zelf opgesteld.

Drie en dertig redenen somt het stuk op, waarom de Staten zich aan de alliantie met Engeland zouden kunnen onttrekken en „donner couleur a leurs procédures contre le party et nation angloise."

Vooreerst negen afwijkingen van het tractaat in 1585 met Engeland gesloten, afwijkingen betreffende de monstering en de betaling der troepen, het schenden van rechten en privilegiën enz.

Dertien posten van het register vermelden klachten over het overschrijden van Leycesters commissie als gouverneur-generaal. Daaronder komen ook voor de uitzetting van burgers uit Utrecht, de gevangenneming van Buys, het vergeven van ambten zonder voorafgaande nominatie, de acte van restrictie aan den Raad van State enz.

In vier opzichten draagt de Raad van State ook schuld: het instellen van den Raad van Financiën en het aanstellen van den verdachten Reingoudt als tresoriergeneraal, de practijken van Reingoudt, het plakaat, dat den uitvoer verbood.

Ten slotte hebben de Staten zeven klachten over misbruiken en malversaties der Engelschen: het verraad van Stanley en York, de ongeregeldheden der Engelsche troepen enz.; en eindelijk — het hooge woord moest er maar uit — de gedeputeerden der Staten in Engeland waren door de Koningin zelf „rudoyéz"; zij hadden geen goed woord gehad al den tijd, dien zij in Engeland hadden doorgebracht. [1])

Er bestaan brieven der Staten aan Leycester, vertoogen, besprekingen, verslagen van gecommitteerden, die elk klachten bevatten over Leycester en zijn bestuur, maar er is geen stuk, dat zulk een indruk maakt als dit. Hoe is het mogelijk, vraagt men zich af, hoe is het mogelijk, dat van der Kemp meermalen de Staten aanvalt, omdat zij soms, uit nood, onwettig handelden? Maar hij kende dit zondenregister niet.

Nu wordt het nog duidelijker, dat de Staten-Generaal dien beruchten brief van 4 Februari schreven. De brief was niet algemeen bekend; in Utrecht wist men althans niets ervan. Doch wat gebeurt?

Den 18en Maart (28 Maart n. s.) komen Rataller en Modet van hunne zending naar Engeland terug. Zij brengen berichten van Leycester en brengen ook den

1) Arch. Paris. „Raisons pour lesquelles les Estats peuvent prétendre occassion de ce départir de l'alliance d'Angleterre et donner couleur à leurs procédures contre le party et nation angloise." Maart 1587.

Bij Groen: Archives II, I p. 38 komt alleen de titel van het stuk voor met de onderscheiding der vier groepen, waarin de klachten verdeeld zijn

brief der Staten-Generaal van 4 Februari mede. De Utrechtsche democraten springen op: Welk een ongehoorde schending van den verdienstelijken landvoogd! Een brief van de Staten-Generaal? Maar Utrecht had dat *nooit* goedgevonden; men wist er niets van!

En *nu* ving opnieuw de groote agitatie aan tegen de Staten-Generaal. 2)

Burgemeester Deventer greep handig de gelegenheid aan om den Staten-Generaal een knak te geven. „Alsoo die Staten van Utrecht vanden voorzeiden brieff (nl. van 4 Febr.) egheen kennisse en hebben noch oick haeren gedeputeerden last daertoe gegeven hebben ende men oick vermoet dat die van Gelrelant, Zeelant en Vrieslant van gelijcken verclaeren zullen, maer dat het die gedeputeerden van den provincien inden Hage wezende op haer eygen autoriteyt gedaen zullen hebben, vuytgenomen die van Hollant die haere principalen bydehant hebben", werd besloten aan de Staten der genoemde gewesten copie te zenden van den brief en te vragen of zij tot het schrijven ervan machtiging hadden verleend. 2) Ook Sonoy kreeg een brief; hij moest een verklaring trachten te bekomen van de Staten van het Noorderkwartier.

De Staten van Gelderland antwoordden aanstonds, dat zij tot het schrijven van den voor Leycester smadelijken brief geen last hadden gegeven. Utrecht ging daarop

---

1) Bor. II : 953.

2) Res. Ged. Staten v. Utrecht 26 Maart/5 April 1587. Bor. II : 958, Ged. Staten v. Utrecht—Staten van Gelderland 26 Maart/5 April 1587.

een stap verder en schreef terug, dat Gelderlands afgevaardigde, Wijnbergen, evenals de afgevaardigden van Holland, Zeeland en Friesland, schuldig was. Het gevolg was, dat Wijnbergen teruggeroepen werd, hoewel hij uitdrukkelijk verklaarde, dat de brief „by gemeen consent van de gedeputeerde van alle de Provintien goedgevonden" was. De Staten-Generaal namen het voor hem op en drongen er op aan, dat Wijnbergen zou blijven;[1]) voorloopig bleef hij dan ook.

De Staten-Generaal lieten niet na Utrecht op zijn vreemd gedrag te wijzen. Eendrachtig samengaan had tot nog toe het land niet onder Spanje gebracht, zoo schreven zij, maar thans waren er in elk gewest, die trachtten de goede gemeente op te hitsen, de wettige macht der Staten-Generaal te bestrijden, samenzweringen op touw te zetten. Zij verzochten daarom een scherp onderzoek te doen instellen naar de onruststokers.[2])

Welk een succes voor Deventer! Wanneer nu spoedig de landvoogd terugkeerde, was het spel geheel gewonnen. Nogmaals geschreven dus. „Si nous altérons souvent les passions de notre ame, tantost intressé pour entendre le bien que votre Excellence nous faict et veut, tantost en tristesse pour veoir le retardement de votre retour et les occasions qu'on en donne à votre Excellence, l'on ne s'en doit pas emerveiller." Want van buiten en van binnen worden wij bedreigd. Onze eenige hoop, zoo ver-

---

1) Bor. II : 960.

2) Rijksarch. Utrecht, St. Gen. — Stat. v. Utrecht, 9 April 1587.

volgt de schrijver, is daarop gevestigd, dat gij U zelf voor oogen stelt „l'exemple de ce grand Capitaine et chef des Israelites, Mose; item du vray Roy et brave guerrier, David." [1])

Dat was zeker de ware manier om den landvoogd, den strijder voor de hervormde religie te lokken. Jammer, dat Deventer hem ook niet het toonbeeld van wijsheid, Salomo, heeft voorgehouden.

Een plechtige acte werd opgesteld om in Den Haag overgelegd te worden, een acte, waarin de brief van 4 Februari werd gedesavoueerd. „Delegati ordinum provintie Trajectensis in publico Ordinum generalium concessu hesterno die audito Serenissimae Majestatis Angliae Legati Illustrissimi domini Baronis de Bochorst mandato" enz. [2]) verklaren, dat het schrijven geschied is buiten hun weten en betuigen hun leedwezen, dat Zijn Excellentie dusdanig is gelasterd.

Nog van iets anders hadden Deventer en zijn aanhangers groote verwachtingen; het was de zending van Buckhurst. Zooals reeds is meegedeeld, had Elisabeth tot de Nederlandsche gezanten gezegd, dat zij, alvorens haar hulp voort te zetten, den toestand van het land goed wilde kennen en dat zij daarom iemand van rang zou zenden. Tevens gaf zij kennis van haar voornemen aan de Staten-Generaal, natuurlijk op onaangenamen toon:

---

1) Arch. Paris, Utrecht—Leycester 4/14 April 1587.

2) Arch. Paris, Haghae Comitis 15 April 1587. Een vertaling vindt men bij Bor II : 959.

Uwe gezanten hebben om vermeerdering van hulp gevraagd, zoo schreef zij, en dat had ik niet verwacht. Als de geheven belastingen maar beter waren bestuurd, dan zou, wat wij voor U gedaan hebben, voldoende zijn geweest. De alteraties, waarvan wij vernomen hebben, vinden wij al even vreemd als de rest. Om te weten, wat ervan is, zal ik iemand zenden. [1])

Den volgenden dag schreef Leycester: De Koningin zal Buckhurst zenden. Ik heb reden genoeg om de handen van U af te trekken. Maar dat zal ik niet doen, „ne désirant me resentir de chose aulcune en préjuce de l'estat général desdits pays." Ik zal wachten tot Buckhurst volledige inlichtingen heeft verschaft. [2])

Ook Hotman ontving terstond mededeeling van Buckhurst's zending. De Koningin, zei Leycester, heeft hem opgedragen te onderzoeken „the very causes plainly wherein she myslykes with them, among other things ther strang manner of alterations of the government ys one, and yet ther deputyes here doing all as though nothing had byn changed or altered sinse my departure." Geef hem dus zorgvuldig en juist de inlichtingen, die hij behoeft. Laat Buckhurst u handelbaar vinden. Ik zal wel spoedig komen en ik laat alles reeds in gereedheid brengen. Ik ga nu wel voor twaalf of veertien dagen naar de baden, maar dat verhindert niet, dat ik toch binnen

---

1) Rijksarch. Den Haag, Elisabeth — Stat.-Gen 8 Maart 1587.
2) Rijksarch Den Haag, Leycester — Stat.-Gen 9 Maart 1587.

kort komen zal, „yf hit fall out". *) Buckhurst is een wijs en geschikt mensch, een lid van den privy-council, dat door de Koningin zeer vertrouwd wordt. „I pray ye send to master Deventer te Utryckt, *that in any wyse he have conference with mylord of Buckhurst. Spare not to encourage as well as these of Utryckt as of Freseland and specyally my frend Sonoy for Northholland.* 1)

Thomas Sackville, lord Buckhurst was een beschaafd man. Dichter, tooneelschrijver, ambassadeur, voelde hij zich in geen kring vreemd. Van een goed voorkomen, was hij ook man van het woord. Dien man had de Koningin uitgekozen voor een gewichtige zending. 2)

Wat het doel was, is reeds vermeld: den algemeenen toestand opnemen. Daartoe moest Buckhurst van alle kanten inlichtingen inwinnen en zoo kwam hij er van zelf toe als scheidsrechter te gaan fungeeren bij de twistende partijen. Hij gaat zich bemoeien met de geschillen te Utrecht, in Friesland; hij spreekt met de Geldersche afgevaardigden enz.

Doch Buckhurst had ook een geheime opdracht, zooals te zijner tijd blijken zal.

Den 14en April kwam hij voor het eerst in de Staten-Generaal. Clerk, Engelsch lid van den Raad van State deed het woord voor hem. Van het verhandelde is een

---

*) De Graaf laboreerde aan het graveel.

1) Arch. Paris, Leycester — Hotman 10 Maart 1587.

2) Motley III p. 26.

een afzonderlijk verbaal opgemaakt *), zoodat men in de resolutieboeken der Staten-Generaal niets vindt opgeteekend. En toch behoeft men niet in het onzekere te verkeeren. Alles werd behandeld, wat Leycester en de Koningin had aanstoot gegeven: de maatregelen der Staten en de brief van 4 Februari. De inlichtingen, den 14en en 15en April verkregen, hebben *Buckhurst volkomen bevredigd.* Den volgenden dag werd gesproken over garnizoenen, over een veldleger en over de kosten daarvan. Op de vraag der Staten-Generaal, of de Koningin geneigd zou zijn *de souvereiniteit aan te nemen*, werd geantwoord, dat *Elisabeth daartoe nog niet gezind was.* 1)

Buckhurst schreef dadelijk aan de Statencolleges van alle gewesten, dat de verkregen inlichtingen hem hadden voldaan: hij had bevonden, dat alle daden der Staten waren gericht geweest op het behoud des lands. 2)

Die verklaring kwam goed van pas; zij moest kalmeerend werken op de beweging in sommige gewesten tot vermindering, ja tot vernietiging van het gezag der Staten-Generaal.

Het bleek nu, dat Buckhurst de man was, die de vele moeilijkheden zou kunnen opheffen, zoo zij op te heffen waren.

---

*) Het verbaal zal zich zeker wel in het Rijksarchief in Den Haag bevinden, schoon het mij niet onder de oogen is gekomen.

1) Res. St.-Gen. 14, 15, 16 April 1587.

2) Bor II: 956 brief van 17 April 1587.

Moeilijkheden van allerlei aard vond men in alle gewesten, in menig college. De Raad van State klaagde, dat hij te weinig leden telde en dat er niet over voldoende geldmiddelen kon worden beschikt; de leden wilden nog veertien dagen of drie weken, maar hoogstens een maand aanblijven. Dat de Raad niet voltallig was, moet op rekening gesteld worden van Utrecht en Friesland; het eerste zond niemand in plaats van Buys, het tweede zond onbevoegden, die de Staten-Generaal niet konden toelaten in het college van den Staatsraad. Met groote moeite hielden de Staten het college in stand. [1])

De correspondentie van den Raad met Leycester gelijkt een klachtenboek. Wij doen, wat wij kunnen, maar we hebben geen „liart" om de soldaten te bevredigen. Wij blijven aan op hoop van Uw spoedige terugkomst en vooral om ten minste te bewaren „quelque ombre d'authorité et du gouvernement affin d'éviter plus grande confusion et desordre par le pays qui en eust ensuyvy a grande joye de l'ennemy par la discontinuation de ce conseil." De Staten-Generaal kunnen niet voort, omdat Utrecht geen afgevaardigden zendt. De naijver der hoofden, de ontevredenheid der gewesten en steden nemen toe. Generaal Norrits durft de stad niet te verlaten uit vrees voor oproer; Wilkes is er heengegaan op ons verzoek. De vijand maakt groote toerustingen; denkelijk heeft hij

---

1) Res. St.-Gen. 6, 21 Febr, 4 Maart 1587.

het oog op Bergen op Zoom, Heusden en Utrecht. Wij hopen dus, dat Uwe Excellentie spoedig kome. [1])

En wat later luidt het weer: „Zonder voldoend gezag zijn wij hier, en blijven toch onzen plicht doen. De vijand zal gebruik weten te maken van ons ongeluk. Sedert eenigen tijd is in ons college niemand voor Vlaanderen, Utrecht en Friesland. Schenck heeft Ruhrort ingenomen, maar wordt nu belegerd". In een naschrift wordt vervolgd: de vijand heeft Ruhrort genomen. [2])

Het lot van den Raad was dus niet benijdenswaardig. Even groote onaangenaamheden hadden de Staten-Generaal. Behalve de telkens herhaalde klachten van den Raad van State, maakten de gedragingen van Utrecht het hun moeilijk. De groote pogingen om het gezag der Staten-Generaal in Den Haag te breken kent men reeds; ook kleine middelen werden niet versmaad om het doel te bereiken.

Den 17[en] Februari ontvingen zij uit Utrecht een brief, gericht aan de „Gedeputeerden van de Staten-Generaal." De bedoeling was duidelijk. Utrecht erkende hen niet meer als de vergadering, waarin het gezag der geunieerde gewesten zetelde. Utrecht noemde hen slechts gedeputeerden; het gezag zelf was in de gewesten. Die gewesten konden dus de besluiten hunner afgevaardigden waardeloos maken, vernietigen.

---

1) Arch. Paris, R. v. St. — Leycester 24 Maart 1587.
2) Arch. Paris, R. v. St. — Leycester 8 April 1587.

De Staten-Generaal weigerden een brief met zulk een adres te openen. [1])

Twee maanden later herhaalde zich het geval.

Toen het noodig was, met het oog op de vragen van Buckhurst, de consenten vast te stellen, zonden de Staten van Utrecht twee gedeputeerden naar Den Haag. Wat die consenten betreft, Utrecht wilde maar de helft opbrengen van vroeger, dus het twintigste deel van Hollands consent. Maar bovendien verschenen de beide heeren, Van den Berch en Dompselaer, met een lastbrief, waarin „duysterheden" bevonden werden. [2])

De invloed der Staten-Generaal, zoo berekenden terecht de Utrechtsche democraten, werd niet weinig vergroot door het bijna voortdurend bijeenzijn. Eigenlijk behoorden de vergaderingen slechts zóó lang te duren als de besprekingen volgens den beschrijvingsbrief het vereischten. Doch er was altijd een post „voorkomende zaken" en zij verlengden soms den duur der vergaderingen aanmerkelijk. Welnu, dat moest een einde nemen. De heeren Van den Berch en Dompselaer verklaarden nu in de vergadering in Den Haag, dat zij gekomen waren om resoluties in te brengen op artikelen der beschrijving, maar daarna weer huiswaarts zouden gaan. Want voor voorvallende zaken konden zij niet blijven; daarvan dienden zij hunne principalen kennis te gaan geven. De Staten-Generaal antwoordden, dat hunne auto-

---

1) Res. St. Gen. 17 Febr. 1587.

2) Res. St Gen. 31 Maart, 2 April 1587.

riteit daarin bestond, dat de gedeputeerden der gewesten kwamen, *volkomen gelast op voorvallende zaken, tenzij dezen zooveel zwarigheden bevatten, dat de gedeputeerden niet zouden kunnen besluiten zonder vooraf rapport te hebben gedaan bij hunne principalen. Vroeger was dat met de Utrechtsche gedeputeerden ook het geval geweest.* [1])

Een andere moeielijkheid deed zich voor met Gerrit van Remundt, den onderschout van Utrecht, die Buys had losgelaten. Hij was de stad ontvlucht en wilde nu weer terug. Daartoe wendde hij zich tot de Staten-Generaal. Men besloot den stadhouder te doen verzoeken, dat Remundt in zijn ambt zou worden gehandhaafd. Hiertegen verzette zich Utrecht en de stadhouder kreeg later een berisping omdat hij Remundt paspoort had gegeven om zijn verblijf weer te Utrecht te hebben. [2]).

De Staten-Generaal hadden, gelijk bekend is, een plakaat uitgevaardigd, waarbij de uitvoer van verschillende artikelen weer was toegestaan. Maar de stad Bommel vond dat niet goed en hield de schepen tegen. Het kwam zoo ver, dat de Staten-Generaal besloten represaille-maatregelen te nemen. Bommel wendde zich tot Utrecht en dáár werd besloten met Buckhurst over dien afkeurenswaardigen uitvoer te spreken. [3]).

---

1) Res. St. Gen. 7 Mei 1587.

2) Res. St. Gen. 4 Maart. Res. Ged. Staten v. Utrecht 13/23 April. 25, 26 April/5, 6 Mei 1587.

3) Res. St. Gen. 23 April, 7 Mei; Res. Ged. St. v. Utrecht 1/10 Mei 1587.

In Utrecht zelf scheen de verhouding der Statenleden tot elkaar nog wel te wenschen over te laten. Schoon de archieven te Utrecht het niet uitwijzen, zijn er toch gegevens om dat vast te stellen. Tot tweemaal toe vindt men besluiten der Staten-Generaal om gecommitteerden naar het gewest te zenden tot ondersteuning van den stadhouder en van Buckhurst in hunne pogingen tot herstel der orde en der goede verstandhouding te Utrecht.[1]) Men ziet dus, dat er voor Buckhurst, zoo hij vrede- en ordestichter wilde zijn, genoeg viel te doen.

Een goede gelegenheid om zijn diensten te verleenen deed zich weldra voor. De Staten van Gelderland waren bevreesd voor een aanval des vijands op Arnhem en verlangden niets vuriger dan hulp. Wanneer nu de kans op voortzetting van den Engelschen onderstand verminderd was door zekeren brief van 4 Februari, gelijk Utrecht had beweerd, dan was het vóór alles noodig de nadeelige gevolgen van dat schrijven te verhoeden en daartoe met Utrecht pogingen aan te wenden.

Zoo moet de deputatie van Gelderland worden opgevat, bestaande uit de heeren Cornelis van Gent, burgemeester van Arnhem, Gasin van der Hel en Jan van Golstein, burgemeesters van Harderwijk. [2])

Den 22en April kwamen zij bij burgemeester Deventer te Utrecht en deelden hem het doel hunner zending

---

1) Res. St. Gen. 18 Maart, 1 Mei 1587.

2) Res. St. Gen. 25 April 1587. Bor II: 962 noemt slechts twee afgevaardigden; den heer Gasin van der Hel noemt hij niet.

mede. Zij sloegen voor, dat Utrecht een afgevaardigde met hen mede zou zenden naar Den Haag. Doch Deventer antwoordde, dat Utrecht daar reeds gedeputeerden had en dat bovendien Buckhurst te Utrecht zou komen. Evenwel kwam er dienzelfden dag bericht, dat Buckhurst zijn reis nog een week had uitgesteld, weshalve de Geldersche heeren naar Den Haag vertrokken.

Daar onderhielden zij zich in de eerstvolgende dagen met verschillende personen en telkens kwamen zij met den brief van 4 Februari voor den dag, die, zooals zij vernomen hadden, een gunstig besluit der Koningin om voort te gaan met helpen had verhinderd. Doch èn Leoninus, kanselier van het Hof van Gelderland en lid van den Raad van State, èn generaal Norrits gaven ten antwoord, dat zulks niet het geval was. In de vergadering der Staten-Generaal stond Oldenbarneveldt hen te woord: het misverstand met Engeland was door Buckhurst reeds weggenomen; het was wel waar, dat men een brief (van 4 Febr.) had geschreven, doch de Raad van State had hem gelezen en goedgekeurd. Wat er in stond was reeds vóór dien dag aan den landvoogd betoogd; alleen het verraad van Stanley en York was iets nieuws in den brief. Dat hun schrijven het nemen van een gunstig besluit der Koningin had verhinderd, was onwaar, want de Nederlandsche gezanten hadden al vóór het overhandigen van den brief een definitief antwoord ontvangen. Tot tweemaal toe had Buckhurst verklaard, namens de Koningin en Leycester, dat hij volkomen voldaan was.

Den volgenden dag hadden de Geldersche afgevaardigden een onderhoud met Buckhurst, die hun verzekerde dat Elizabeth hen niet zou verlaten.

De heeren keerden daarop naar Utrecht terug en vonden er afgevaardigden van Overijsel. Men wachte er Buckhurst, die den 3en Mei dan ook verscheen. Vier dagen daarna was er een samenkomst van de afgevaardigden der drie gewesten met Buckhurst. Burgemeester Deventer stond gereed het gehate college der Staten-Generaal een vervaarlijken slag toe te brengen.

Hij wilde nu de onderhandelingen van Buckhurst met de Staten-Generaal hier opnieuw doen beginnen en verzocht derhalve den gezant, dat hij zou herhalen, wat hij namens de Koningin in Den Haag had voorgesteld. Doch Buckhurst deed niet mede aan het onderkruipen der Staten-Generaal. Hij verklaarde aan het verzoek niet te kunnen voldoen; alle gewesten behoorden hunne gedeputeerden „met volkomen procuratie" naar Den Haag te zenden om er te onderhandelen over de punten der beschrijving, maar ook over „voorvallende saken". Konden zij dan niet terstond besluiten, dan moesten die gedeputeerden zorgen binnen drie of vier dagen uitsluitsel van hunne principalen te hebben.

Derhalve verijdelde Buckhurst de poging van Deventer om het college, in Den Haag vergaderd, machteloos te maken.

Dit is een der belangrijkste feiten van het jaar 1587.

Wanneer Buckhurst het streven van Deventer in de hand had gewerkt, zou de overmoed der Utrechtsche

democraten nog zijn versterkt en zouden zij allicht meer steun in andere gewesten hebben gevonden.

Buckhurst deed ten slotte aan de Gedeputeerde Staten van Utrecht nog enkele voorstellen: vooreerst, dat zij met Holland het eens zouden zijn in het opbrengen der algemeene middelen. Utrecht sloeg dat af. Betreffende den Raad van State, drong de gezant er op aan, dat Utrecht iemand zou deputeeren, doch het antwoord luidde, dat men dat slechts wilde doen, wanneer de Raad ingericht werd op de wijze, die vóór Leycesters vertrek had gegolden. Wel verklaarde Utrecht op een desbetreffende vraag, dat het de financiën in handen van den landvoogd zou willen stellen. Daarentegen sloeg Utrecht Buckhurst's voorstel af om de uitgezetten van 1586 weer toe te laten, opdat zij zich zouden kunnen verdedigen. [1])

Het was in deze dagen, dat de bezorgdheid der Staten-Generaal voor het behoud des lands weder sterk was toegenomen. Men had iets vermoed en vervolgens iets vernomen van een geheim artikel van Buckhurst's last, namelijk dat hij de Staten moest polsen over vrede met Spanje.

Zoo geheel vreemd en onverwacht kon hun dat niet voorkomen. Een zekere Cajus Rantzau, een Deensch edelman, was ruim twee maanden geleden door eenige Staatsche soldaten uit Bergen op Zoom nabij Brussel gevat en naar Den Haag gevoerd. Men opende zijn koffer

---

1) Hier is het verhaal gevolgd der Geldersche deputatie, dat te vinden is bij Bor II : 962.

. . . . en vond verdachte stukken. Hij was door zijn koning gezonden naar Parma, evenals een ander edelman naar Engeland, om een vredesonderhandeling mogelijk te maken. Terstond besloten de Staten aan de Koningin te schrijven, dat onderhandeling hoogst schadelijk zou zijn en dat zij volgens het tractaat niet mocht plaats hebben zonder advies der gewesten. [1])

Men kan zich voorstellen, dat de Staten nu op hun hoede waren. Een bewijs daarvan vindt men in het tooneel, dat in het deftige college aardig zou zijn, ware het niet te ernstig, het tooneel, dat den 22en April vertoond werd. Dompselaer, gedeputeerde van Utrecht, kwam dien dag de vergaderzaal binnen, toen er nog slechts enkele andere afgevaardigden met den griffier bijeen waren. Hij opende een brief van Ruysch, burgemeester van Utrecht, over particuliere aangelegenheden. Maar in den brief bevond zich ook een bladzijde Latijn. „Dit sal die rescriptie wesen van thoff van Vrieslant", zei Dompselaer en reikte het den griffier over. (De particuliere zaak was een proces; de rescriptie was een afschrift van het vonnis). Op dat oogenblik traden de Friesche afgevaardigden binnen. De griffier werd bij het ontcijferen door eenige heeren geholpen en zoo kwam het stuk ook in handen van Roorda. Hij verklaarde kort daarop, dat het Latijnsche stuk een brief was van den president van het Friesche Hof aan burgemeester Deventer en dat nader onderzoek behoorde te worden

---

[1]) Res. St. Gen. 5 Febr. 1587. Bor. II : 893.

gedaan. Doch nu eischte Dompselaer, die lont begon te ruiken, zijn brief terug, zeggende, dat hij hem ontnomen was. Neen, zeiden de Friesche gedeputeerden, hij is ons in handen gekomen.

Intusschen waren gedeputeerden van de andere gewesten gekomen en daarna werd besloten den brief ter griffie te leggen. [1])

En welke brief was het nu? De brief van Aysma aan Deventer van 8 Maart, waarvan het slot deze volzinnen bevatte: „Zij, die den Spaanschen Koning met uitgestrekte armen verwachten, die verdwaasd zijn door zucht tot regeeren en die uitgeput zijn door den langdurigen oorlog, vormen het grootste deel des volks. Niet alleen de landlieden, maar ook de meeste burgers zijn verzoend of hebben een overeenkomst met hen (de vijanden) over een maandelijksche schatting". [2])

De Staten-Generaal besloten Aysma te ontbieden om verklaring te geven en daarna tegen de schuldigen op te treden. [3])

Dompselaer liet het daarbij niet. Hij meldde het gebeurde aan de Gedeputeerde Staten van Utrecht, die daarop een klacht richtten aan de Staten-Generaal en dreigden Dompselaer huiswaarts te roepen, wanneer de

---

1) Rijksarch. Utrecht, St. Gen. — Stat. v. Utr. 30 April 1587.

2) v. Deventer : Gedenkstukken I p. 151 ; het eerste gedeelte van den brief is reeds op blz. 97 besproken.

3) Res. St. Gen. 22 April 1587.

brief niet werd teruggegeven. [1]) Doch de Staten-Generaa leverden den brief niet uit en ontboden Aysma.

Terwijl de Staten nu zeer prikkelbaar waren, wanneer er over vrede gerept werd, was het hoogst moeilijk voor Buckhurst aan zijn geheimen last te voldoen. Deze toch hield niets minder in dan, na eerst de voornaamste staatslieden te hebben gepolst over vrede, dat onderwerp zoo voorzichtig mogelijk bij de Staten ter sprake te brengen. Buckhurst zelf was tegen onderhandeling. Hij ried de Koningin aan liever met geld en troepen de Staten te helpen dan te onderhandelen met den trouweloozen koning van Spanje. [2])

Buckhurst heeft Oldenbarnevelt gepolst. Vandaar wellicht het plotselinge verzoek om ontslag, dat de advocaat bij de Staten den 20en April indiende. Natuurlijk werd hem dringend verzocht in functie te blijven. Oldenbarnevelt stemde toe; voor vijf of zes maanden zou hij in zijn ambt blijven, mits men niet over vrede zou onderhandelen of de souvereiniteit aanbieden zonder waarborgen voor het behoud der privilegiën. [3])

Prof. Fruin heeft het wenschelijke van een nader onderzoek naar deze crisis betoogd, [4]) doch er schijnen geen bescheiden te bestaan, die daarover licht ontsteken.

Buckhurst heeft zijn meesteres te kennen gegeven, dat zijn voorstellen van onderhandeling geen goed onthaal

---

1) Res. Ged. Staten v. Utrecht 13/23 April 1587.
2) Motley III p. 54 vlg.
3) Bor II: 966.
4) Gids 1862 p. 689.

vonden, weshalve zij hem terstond gelastte die voorstellen in de Statenvergadering niet te herhalen. [1])

Doch het was te laat. Oldenbarnevelt wilde zekerheid hebben en ging daarom met den heer van Brederoden, Menin en Van der Mijle nogmaals tot Buckhurst. Zij zeiden te willen weten wat er van aan was, dat zekere Andries de Loo berichten van Parma aan Elizabeth bracht en omgekeerd. Buckhurst antwoordde toen, dat de Koningin wel tot vrede geneigd was. De Staten waren ontsteld, doch besloten de zaak nog geheim te houden. [2])

Eerst in het najaar van 1587 werd namens de Koningin openlijk een zoodanig voorstel aan de Staten gedaan. Het is niet zeker of hiermede het leugenachtige verhaal samenhangt, dat Leycester aan zijn Koningin gedaan had, namelijk, dat Maurits met den Spaanschen Koning in onderhandeling was over vrede en over de overgave van Vlissingen aan den Koning. In elk geval heeft Maurits zich tot Buckhurst gewend en hem duidelijk gemaakt, dat dergelijke geruchten geen reden van bestaan hadden. [3])

Datzelfde moet van burgemeester Deventer worden gezegd. Een brief van hem aan Buckhurst bewijst, dat hij vrede met Spanje noodlottig vond voor deze gewesten. „Nihil mihi nec gravius accidere nec tristius potuit eo rumore quem ex magnatum quorundam ore spargi

---

1) Motley III p. 57.
2) Bor II : 967.
3) v. Deventer : Gedenkstukken I p. 156.

exaudio de pacis conditione nostris ordinibus offerenda." De reden van den oorlog is, dat de Koning ons niet kan toestaan, wat ons door God is gegeven en dat wij niet willen dragen, wat hij ons oplegt. Niet zonder reden wilde de Koning van Denemarken †) den vrede bevorderen: „etenim summopere Germanorum interest Anglos cis mare provinciis tam potentibus non dominari." 1)

In dienzelfden tijd was het Buckhurst gelukt de verstandhouding tusschen graaf Hohenlo en den Engelschen generaal Norrits aanmerkelijk te verbeteren. Sedert waren de aanvoerders vrienden. 2)

Maar minder voorspoedig was Buckhurst's bemoeiing met de Friesche aangelegenheden.

Men herinnere zich, dat Oostergoo, zich noemende het vierde lid der landen van Friesland, in Januari gezanten had gezonden naar Engeland, hoofdzakelijk om de souvereiniteit aan te bieden, hetzelfde doel dus, waarmede Modet en Rataller voor Utrecht naar Elisabeth waren gereisd. In April nu kwamen de Friesche heeren tehuis en wilden verslag doen, doch de Staten van het gewest weigerden hen te ontvangen.

Uit een brief van 26 April (4 Mei n. s.) vernam Buckhurst van de Gedeputeerde Staten van Friesland, welk geschil er in het gewest bestond.

Zij spraken over de zending van Oostergoo. Wanneer

---

†) Men denke aan het geval met Rantzau.

1) Arch. Paris, Deventer—Buckhurst 4 Juni 1587.

2) Bor II: 966; Motley III p. 42.

Buckhurst de oorzaak van het geschil wilde weten, dan konden zij, zoo schreven de Gedeputeerde Staten, niets anders zeggen dan wat de Staten-Generaal hem van Utrecht hadden meegedeeld. „Dit zelve vier is van daer voort herwaers voortgesproten en overgevlogen in den herten van eenige onrustige geesten, en eergierige luiden dewelke al voor een geruimen tijd, hier met alle middelen verzocht hebben der Landen regeringe aen hun te trecken en tot dien einde den jegenwoordigen staet te versteuren, Landen en steden tot twedrachte en moeite te ritsen". 1)

Ziedaar dus de oorzaak. In Friesland bestond dus hetzelfde particularistische streven, dat men reeds in Utrecht en in N. Holland heeft waargenomen en waarvan Leycester meende, dat het hem zoo goed te stade kwam om het begeerde gezag te verkrijgen.

Buckhurst besloot nu iemand naar Friesland te zenden. Den 28en Mei kwam de Raadsheer Bardes, dien Buckhurst voor de zending had gekozen, te Leeuwarden aan. Hij ondervond al spoedig, dat hem door de mannen van Oostergoo moeilijkheden in den weg zouden worden gelegd. De gevraagde inlichtingen zeiden zij op eigen gezag niet te kunnen verschaffen: de Staten van Oostergoo, hunne principalen, moesten ter vergadering worden opgeroepen. Doch Bardes begreep, dat hierin een middel lag om „veel rumoers te maken" en de zaak slepende

---

1) Ged. Staten v. Friesland — Buckhurst 26 April/14 Mei 1587, bij Bor II: 971.

te houden. Hij zeide dus, dat Oostergoo hem op schrift antwoord op eenige vragen, die hij gesteld had, moest geven en dat hij binnen enkele dagen zou vertrekken. [1])

Een dergelijk geschrift is hem werkelijk ter hand gesteld, waarin Oostergoo zijn grieven ontvouwde. Toen in het voorjaar van 1586 de commissie voor Leycester als landvoogd door de gewesten was opgesteld, zoo luidde het, ware de Friesche gedeputeerden niet voldoende gemachtigd om namens hun gewest een eindbesluit te nemen. Daarom werd een Statenvergadering belegd, waar men zich eens verklaarde met de Staten-Generaal. Oostergoo had die resolutie reeds onderteekend, doch nu belette een zekere „Carel usurpateur du nom Roorda", dat ook de andere leden der Staten diezelfde resolutie teekenden. Zij echter teekenden een door Roorda verminkt besluit, waarvan het gevolg was, dat Leycester en de Raad van State verklaarden de opdracht van het bestuur met die restrictie niet te kunnen aanvaarden. Daarover vielen toen in de Friesche Staten harde woorden. Sedert had Oostergoo alle moeite gedaan om de opdracht, zooals die oorspronkelijk gesteld was, Leycester te doen aanbieden en daartoe diende ook de zending naar Engeland in Januari 1587, waarvan de Staten geen verslag hadden willen hooren. [2])

---

1) Bor II : 970.

2) „Geschrifte of antwoorde van de doleanten in Vriesland" aan Bardes 27 Mei/6 Juni 1587, bij Bor II : 972.

Het resultaat van Bardes' zending was dus niet groot; het geschil bleef bestaan. †)

Terwijl Buckhurst door middel van Bardes de partijen in Friesland zocht te bevredigen, moesten de Staten van Holland zich wenden tot eenige predikanten van hun gewest, omdat dezen zich veroorloofd hadden de regeering op den kansel te critiseeren. Zij werden uitgenoodigd om in Den Haag te verschijnen voor den stadhouder, den president en de raadsheeren van het Hof van Holland.

Het was hoog noodig, zoo werd den predikanten voorgehouden, dat in deze onrustige tijden onder de gemeente eerbied bleef bestaan voor de Overheid. Doch wel verre vandaar, liep onder het volk een gerucht, als zouden de Staten de ware religie niet handhaven en tot vrede met Spanje geneigd zijn. Het mocht derhalve den dienaren des H. Woords behagen de gemeente te vermanen tot eensgezindheid en tot eerbiediging der Overheid.

Den volgenden dag, het was den 15^{en} Mei, kwamen de predikanten met hun antwoord: Het was in Vlaanderen gebleken, dat er veel kwaad uit voortkomen kon, wanneer het volk of de predikanten niet eensgezind waren

---

†) De Friesche zaken zijn ingewikkeld en moeilijk te ontwarren. Naar mijn weten heeft een onderzoek naar den oorsprong en de afwikkeling der Friesche geschillen niet plaats gehad. Zonder kennis van hetgeen het Friesche Archief hiervoor ongetwijfeld zal kunnen opleveren, zullen die geschillen niet grondig kunnen worden verklaard. Ook in Den Haag bevindt zich een belangrijke bundel (Loopende Lias No. 2, 1588).

en ongehoorzaam aan den gouverneur of de wettige magistraten. En inderdaad — het volk had geklaagd in meer dan één plaats, dat de Staten een andere partij schenen te willen kiezen en in verdeeldheid te geraken met de Koningin en Leycester, die hun nu zooveel was als eertijds de prins van Oranje. Daarbij kwam, dat het volk zich altijd bitter ergerde aan het feit, dat het meerendeel zijner magistraten papisten waren en Spaanschgezinden. Wat onlangs te Leiden was gebeurd, was niet alleen schadelijk voor de Universiteit, maar ook voor het algemeen. *) En dan werkte het op den gemeenen man verbitterend, dat zoovele overheidspersonen weinig tot het gehoor van Gods Woord kwamen en dat zij geen belijdenis deden en niet aan het Avondmaal gingen. Ja zelfs werd wel eens gespot met de religie. De predikanten hadden zelf ook nog een klacht: Zij hadden tot nog toe niet kunnen verkrijgen, dat een vaste kerkordeding in Holland werd ingevoerd, waaraan zich ieder, hetzij magistraat, of predikant of burger, zou moeten houden.

Van der Mijle, de president, bracht hiertegen in, dat die zoogenaamde paapsche Staten groote genegenheid hadden voor de hervormde religie en Spanje haatten. Wat de

---

*) Die woorden zien blijkbaar op het gebeurde met Donellus, professor in de rechten te Leiden. Hij was een sieraad der academie, doch de curatoren ontsloegen hem, om 'at hij had medegewerkt om onrustbarende brieven uit Utrecht in Leiden te verspreiden.

De Staten bekrachtigden de daad der curatoren. (Wagenaar 8 p. 217.)

kerkordening betrof, zij mochten wel tevreden zijn met de Synode, die zij met machtiging van Leycester hadden gehouden. Wanneer zij de kerkordening bij wijze van edict wilden ingevoerd zien, dan moest zij ter goedkeuring naar de vroedschappen worden gezonden en — de predikanten hadden het zelf getuigd — dat waren papisten voor het meerendeel, die de ordening verdacht zouden vinden, omdat zij een strenge tucht wilde instellen, omdat zij een juk was voor de gewetens, omdat zij was een tweede inquisitie, waarvan de herinnering hun zelfs hatelijk was. [1])

Minder rustig dan in Holland verging het te Utrecht met een zaak, waarin ook de predikanten, maar vooral één predikant, Modet, betrokken waren.

Den 6en Juni was te Utrecht een groot oproer uitgebroken; de poorten waren gesloten, de burgerij was in de wapenen en een bloedbad scheen te zullen volgen. Want de Graaf van Nieuwenaer wilde Modet gevangen doen nemen, maar de gemeente verzette zich. Gelukkig bemiddelden de ex-keurvorst van Keulen, die in 1583 reeds uit zijn gebied verjaagd, thans te Utrecht verblijf hield, en generaal Norrits, zoodat Modet in de stad bleef en ten slotte met den stadhouder niet alleen verzoend, maar zelfs bevriend raakte.

Zoo verhaalt Bor [2]) in korte trekken, zonder eenige verdere inlichting van deze blijkbaar belangrijke gebeur-

---

1) Arch. Paris. Verslag der besprekingen. Bor. II 975 vlg.
2) Bor II : 981.

tenis mede te deelen. Helaas, het schijnt, dat er geen genoegzame bescheiden voorhanden zijn om over dien nieuwen twist het volle licht te doen opgaan. Toch is het mogelijk een enkele bijzonderheid aan BOR's verhaal toe te voegen.

Den 29en Mei kwam de stadhouder in de Staten van Utrecht klagen over onaangenaamheden, hem in zijn bestuur aangedaan. Want zonder zijn voorkennis en zonder patenten, door hem verstrekt, waren troepen aangenomen en was kapitein Cleerhagen met een en dertig soldaten in de stad gekomen, terwijl kapitein Spenser *) ook wilde binnenkomen: zulks was in strijd met het gezag des stadhouders. Bovendien verzocht hij, dat de stad Utrecht enkele Friesche vendelen, die gemuit hadden, zou opnemen om hen behoorlijk te straffen en ten slotte eischte hij, dat men Modet binnen vier en twintig uren uit de provincie zou doen vertrekken, omdat hij hem als stadhouder te kort had gedaan. 1)

Vanwaar zoo plotseling die eischen van den stadhouder? Een antwoord is daarop niet te geven. Het is niet bekend, of er een directe aanleiding voor dat doortasten van Nieuwenaer is geweest, nog minder welke aanleiding. Doch er bestaat grond om te vermoeden, dat de twist niet eerst in Juni begon. Immers schreef de later zoo bekende Ledenberch reeds den 6en Mei, dat

---

*) Cleerhaghen was een echte Leycesteriaan, die aan het hoofd stond der bezetting van „de Vaert", thans Vreeswijk. Spenser was een Engelsch krijgsman.

1) Rijksarch. Utrecht, Res. Stat v. Utrecht 19,29 Mei 1587.

Nieuwenaer een billet had gezonden aan Modet, hem gelastende binnen drie dagen uit het Sticht te vertrekken. Modet had dat bevel aanstonds zijn collega's vertoond, die daarop den Staten en den magistraat een geschrift hadden overgegeven, waarin zij met redenen uit de Schrift aantoonden, dat een stadhouder niet het recht had een predikant het preeken te verbieden zonder advies van diens ambtgenooten. De stadhouder had vervolgens ondershands Modet gelast te vertrekken en het had allen schijn gehad, dat Modet uit vrees zou gehoorzamen. [1])

Evenwel was die schijn geen waarheid geworden blijkens de eischen van Nieuwenaer van den 29en Mei.

Meer dan eenig ander lid der Staten ging het geschil de stad Utrecht aan, die de zaak dan ook opeischte ter overweging en beslissing. Burgemeester Deventer weerde zich bijzonder. Hij gaf advies, hield besprekingen, bracht verslag uit.

Doch alleen het feit, dat hij zich zoo beijverde, is bekend ; de inhoud zijner adviezen en verslagen niet (op één enkele uitzondering na). Daarom zou het onvoorzichtig zijn, onvoorwaardelijk geloof te slaan aan de bewering van WAGENAAR, dat Modet getracht had mylord North in de plaats te schuiven van Nieuwenaer als stadhouder. [2])

Den dag na het gebeurde, den 30en Mei, schreef

---

1) Rijksarch. Utrecht, Ledenberch — Thin 26 April/6 Mei 1587.

2) Wagenaar XIII p. 220.

Deventer over de zaak aan een onbekende, wellicht Hotman, onder wiens papieren zich het origineel bevindt. [1])

Na in het kort de feiten te hebben verhaald, vervolgt Deventer: „A paine (tant estoit il soustenu des nobles) pouvions nous nous obtenir d' en communiquer avecq le conseil (vroedschap) et que cependant il mettroit ses points par escript."

De stadhouder had reeds de officieren van Cleerhagen doen vatten en naar hem zelf werd gezocht, wat zeker een bloedig einde zou hebben gehad, „outre ce que j'ay fait rompre audit conte son dessein par la declaration de mylord Adley et de capitaine Spenser de ce qui touche sa compagnie, item parce que mon confrère et moy avons commandé al' escoutette d'aller advertir au conte que s'il ne luy plaisait surceoir l' attentat dudit saisissement, jusques à l'ouverture de notre resolution, *que nous serions contraints le faire de notre autorité*, selon les droits de ceste ville."

Uit zijn eigen woorden blijkt dus, dat Deventer een zeer werkzaam aandeel had in het getwist en dat hij niet schroomde den stadhouder zelfs te dreigen. Deventer zelf had Cleerhagen bevel gegeven binnen Utrecht te komen, „want," zoo zeide hij, „de Vaart is afhankelijk van onze stad. Leycester heeft het opperbevel over ons garnizoen; wij zijn aan hem verantwoordelijk of aan den ambassadeur, Buckhurst. En wat de patenten en het veranderen van de garnizoenen betreft, ik heb door re-

1) Arch. Paris, V. Prouninck —? 20/30 Mei 1587.

denen, vriendelijkheid en goede verstandhouding zooveel bewerkt, dat in de Staten het besluit is genomen, dat krachtens de commissie, door de gewesten aan Leycester gegeven, hij de patenten zal geven en in zijn afwezigheid de stadhouder met toestemming der Staten of steden. Cette résolution coupe breche sans leur sceu a toutes leurs alterations et alterations desquelles ils ont tasché faire leur proffit."

Er blijft nu nog over, vervolgt de schrijver, de zaak van Modet, dien wij hebben gehandhaafd. Wij hebben bewerkt, dat zijn zaak zal behooren onder de jurisdictie der stad. De keurvorst van Keulen zal het nu in orde brengen. „Et voilà, monseigneur", roept Deventer dan uit, ou c'est que nous sommes logez, d'un coste par les pratiques de ce Frizon et ses partisans d'autre par la grace de Dieu."

Les pratiques de ce Frizon! Men herinnere zich, dat de Staten-Generaal den 1en Mei gedeputeerden hadden gezonden om Nieuwenaer bij te staan. Een van hen was Roorda, die ook vroeger reeds in Utrecht was geweest om mede te werken tot het wegnemen der geschillen.

Daaruit mag men besluiten, dat de stadhouder de hulp der Staten-Generaal inriep tegen niemand anders dan Modet met zijn aanhang. Modet had het gezag des stadhouders ondermijnd, waardoor deze nogmaals zijn genegenheid van de eene partij naar de andere verplaatste en den oproerigen predikant trachtte te verjagen.

Het was dus Deventer gelukt de woede des stadhouders in zooverre tot bedaren te brengen, dat Modet niet

binnen vier- en twintig uren moest zorgen de stad te hebben verlaten. Er zou eerst nog overweging plaats hebben. In dien geest hadden ook de collega's van Modet een verzoek gericht aan Buckhurst ten behoeve van hun „charissimum collegam."

„Noch wij, noch de bisschop van Keulen, noch iemand anders heeft Nieuwenaer van zijn eischen kunnen afbrengen en daarom roepen wij uw tusschenkomst in. Modet moet in zijn ambt blijven. Nieuwenaer stelt zijn eisch, beweerden de predikanten in dien brief, „ob laesam verbis existimationem sui magistratus in privato colloquio." Eerst moest Modet overtuigd worden; nu zou hij, onverhoord, worden gestraft." [1])

Dus was de poging van den vroegeren keurvorst niet gelukt. Daarom droeg men de zaak aan Buckhurst ter beslissing op. Doch ook hem mocht het niet gelukken een bevredigend slot te vinden. Wat nu? In zulk een geval meende de Raad der stad niet anders te kunnen doen dan den stadhouder „den wech van Justitie demoedelick te recommanderen". Zij verzochten dus, dat Nieuwenaer binnen behoorlijken tijd, Modet „ticht ende anspraeck" zou geven, in welk geval de Raad na dit oogenblik Modet in zijn eigen huis zou doen verzekeren m. d. v. dat, wanneer de stadhouder binnen drie weken niet gereed was tot de „ticht", Modet „op hantastinge ende belofte van syn Genade (stadhouder) te recht te staen

---

[1]) Arch. Paris, 31 Mei 1587.

der voirseyder versekeringe sall ontslagen zijn, doch tot den eynde toe vande saicke oft tot anders met zijn Genade sal verleken wesen hem des ministerii (predikambt) onthoudende". [1])

De drie weken zijn verloopen zonder eenig bijzonder voorval, naar men kan nagaan.

Doch den 13en Juli meenden de predikanten, dat men Modet nu lang genoeg gemist had op den kansel en wendden zich tot den Raad om hem te herstellen in zijn ambt. De Raad was blijkbaar verlegen. Deventer was afwezig. Besloten werd naar Deventer te schrijven en voorts den landvoogd, die op het punt stond het bestuur weer te aanvaarden, te verzoeken om een beslissing in die twistzaak. [2])

Sedert zwijgen de raadsnotulen over de zaak. Ook is niet bekend, dat Leycester eenige beslissing in deze heeft genomen. Men zal hier dus zich met de verzekering van Bor moeten vergenoegen, dat de twist is bijgelegd en dat de stadhouder en de predikant vrienden werden. Intusschen is aan een dergelijke oplossing moeilijk te gelooven met het oog op Modets karakter. Doch gegegevens voor een andere bestaan niet.

Leycester was dus op de komst, toen de twist tusschen Modet en Nieuwenaer hangende was. Eindelijk zou hij dan terugkomen, de geliefde landvoogd. Meenende, dat hij werkelijk de regeering over deze landen niet meer

---

1) Stedel. Arch. Utrecht, Raadsnotulen 29 Mei/8 Juni 1587.
2) Stedel. Arch. Utrecht, Raadsnotulen 3/13 Juli 1587.

begeerde konden de Utrechtsche democraten en hunne medestanders in andere gewesten zijn komst als een succes beschouwen van hunne smeekbeden. Doch zij hadden niet nagelaten Leycester het gif van haatdragendheid in te gieten; reeds lang had het in hem gewerkt. Men had als lokmiddel laten doorschemeren, dat hij nu zou kunnen zegevieren over zijn tegenpartij; men had hem herinnerd aan de zoetheid der wraak.

Let goed op hetgeen ik ga zeggen, schreef Deventer te midden van het Utrechtsche getwist [1]) en verwittig de Koningin ervan. Uwe Excellentie weet toch, dat dit land democratisch is? Welnu het souvereine volk is ongeloofelijk sterk aan U gehecht. Het is wanhopig van het wachten op Uw terugkeer. Na het bekend worden van den brief van 4 Februari waren de Staten-Generaal zóó bang, dat zij publicaties uitstrooiden van Buckhurst's verklaring, dat hij tevreden was. „Les auteurs craignoient leur peau pour l'apparence d'une commotion générale." De predikanten moesten in de Kerk „adoucir l'humeur du peuple." Geen der graven zal U een oorlog kunnen aandoen. Wanneer zij nu reeds bang zijn in Uw afwezigheid, hoeveel te meer dan, wanneer Uwe Excellentie hier zal zijn. „Un prince magnanime cerche les endrotz

---

1) Arch. Paris, V. Prouninck — Leycester 27 Mei 1587.
Motley III p. 40 heeft ook dezen brief gebruikt, althans gedeeltelijk, dien hij vond in het Britsch Museum. Daardoor is bewezen, dat Deventer de schrijver was, wat in den brief te Parijs niet is te zien.

ou telles bravades (?) se complottent asseuré que la furie des mutins réussit en couardisce."

Deventer bedacht zich, dat hij Leycester nog beter kon prikkelen, zoo hij den naam Buys noemde. „Quel triumphe en rapportera un Paul Buys et toute sa bende, gens bays et decriez du peuple en cas que cette ruse leur réussit", — de „ruse" om Leycester te doen wegblijven.

Daarna sprak Deventer van het driemanschap Maurits, Hohenlo, Norrits, alleen om hem te sarren.

Wanneer de Koningin hun plan niet verijdelt door U te zenden, zoo ging Deventer voort, dan is ons land in drie maanden Spaansch. En wat zal er dan van ons, arme verlatenen worden, wat van die mooie kerken? Wat zal de wereld zeggen, wat de historie van Engelands eer?

Daarna ging Deventer er toe over Leycester een plan de campagne aan de hand te doen. *)

Wat was er nu nog over, dat Leycester in Engeland kon doen blijven? De brief van 4 Februari, waarvan de Koningin had gezegd, dat hij den terugkeer des landvoogds onmogelijk maakte? Dat zou mogelijk zijn, doch de Staten-Generaal hadden bevredigende verklaringen afgelegd aan Buckhurst en bovendien hadden zij, na zijn mededeeling, dat alleen een brief der Staten het misdrijf van 4 Februari kon goedmaken, een nadere verklaring aan Leycester gericht.

---

*) Dit gedeelte behoort bij een beschrijving van Leycesters tweede bestuur te pas gebracht te worden, en blijft hier dus achterwege.

Maar tot ieders verbazing, en niet het minst van Leycester zelf, was deze brief van den 17en Juni eigenlijk een totale bevestiging van hetgeen zij ruim vier maanden geleden hadden geschreven.

Dezelfde grieven werden er in besproken en nog eens werd duidelijk gemaakt, wat de Staten tot het zenden van den brief had bewogen. [1]) Die brief was dus zeker niet geschikt om Leycester terug te doen keeren. En toch kwam hij. Wellicht had de Koningin het hem nòg niet vergund, wanneer niet de toerustingen van Parma haar den schrik om het hart hadden doen slaan.

De krijgsbedrijven van weerszijden waren na het verlies van de schans bij Zutfen en van Deventer gering. Geen enkele groote onderneming was er geweest. Doch nu, in het zomerseizoen, kwam er beweging op het oorlogsterrein. Weer zag men een stad, door Staatsche troepen bezet, in handen des vijands vallen. Want de Schot Paton gaf Gelder over. Reeds lang hadden Hohenlo, Oldenbarnevelt en anderen geweten, dat Paton niet te vertrouwen was, maar alweer had de acte van restrictie hen belet Paton de stad te doen verlaten. [2])

Gewichtiger echter zou het verlies van Sluis zijn en op die stad bleek Parma het gemunt te hebben (Juni). Het gevaar, dat daaruit de gewesten bedreigen zou, bracht Elisabeth er toe Leycester terug te zenden.

---

1) Bor II : 986.

2) Bor II : 984.

Leycester gaf er terstond kennis van aan den Raad van State. [1])

Zijn brieven aan de predikanten van Zuid-Holland, aan de regeering van Utrecht, aan burgemeester Deventer getuigden van zijn goede voornemens om alle lasteringen en beleedigingen in het vergeetboek te zetten. [2])

Doch hij schreef ook aan zijn secretaris Junius den 10^{en} Juni en in dien brief heerschte een minder welwillender toon. Leycester openbaarde zijn plannen. De brief bewijst, dat Deventer geslaagd was in zijn opstoken.

Junius moest, zoo gelastte hem zijn meester, alle steden langs reizen en aan de gunstig gezinden de goede bedoelingen der Koningin meedeelen.

Wat Buckhurst had verteld van hare plannen tot vredesonderhandelingen, moest hij loochenen. Hij moest te kennen geven, *dat de landvoogd een behoorlijke autoriteit diende te hebben, zonder de oppositie der Staten*, gelijk te voren ; dat de Koningin dat zoo wilde en hem, Leycester, zou terugroepen, wanneer hij geen behoorlijke autoriteit kon verwerven. [3])

Den 6^{en} Juli kwam Leycester te Vlissingen aan.

De verhouding van den landvoogd tot de Staten was in zijn afwezigheid niet beter geworden. Waren de maatregelen tot herstel van allerlei verkeerdheden reeds prikkels geweest voor Leycesters toorn, zijn wraakzucht was

---

1) Arch. Paris, Leycester — R. v. St. 31 Mei/9 Juni 1587.
2) Bor II : 985.
3) Bor II : 991.

voortdurend opgewekt en gevoed door zijn vrienden, verkeerde vrienden. Wilde de landvoogd zich aan de overzijde der Noordzee een blijvende plaats verwerven, dan moest hij vóór alles zich met de Staten verstaan. Doch dit juist maakten de zoogenaamde vrienden onmogelijk.

Men kan den brief aan Junius beschouwen als een profetie voor het tweede bestuur van Leycester als landvoogd der geuniëerde gewesten.

BIJLAGEN.

I.

ARCHIVES DU MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES, PARIS. CORRESPONDANCE HOLLANDE 2.

Hotman – Leycester, 12 October 1586.

Sigr. ill^mo et ecc^mo.

Perche V. E. mi ha fatto l'honore di communicarmi il suo disegno sopra la sua partita in Inghilterra et di rimettere il governo nelle mani de' i Stati : Io pigliaro l'ardire di dire a Vrâ Ex^za che tutto questo popolo generalmente entrerà in una gran desperatione ; et gia alcuni mormorano contra gli stati, dicendo che egli sono la causa sola della partita di V. E. Et che si accade qualche inconveniente per la detta partita vostra, non falliranno d'ammazzarli tutti. Il che dimostra la grand amista che portono a V. E. et la confidenza che hanno che V. E. è il solo liberatore delle loro miserie. Li ministri stessi di questa citta sono stati conmeco questa mattina et hanno deliberato di mandar a V. E. lor' lettere et huomo certo per remostrarvi li grandi inconvenienti che usciranno della vostra partita, se V. E. non da inanzi buono ordine

a le lor' cose et specialmente per lasciar qui col consiglio certi vostri deputati et luogotenente durante l'assentia vostra. Et ancora jo stesso, Sigr. illmo. per l'interesse de la gloria di Dio et per la liberta et conservatione de questi paesi, supplico humilmente à V. E. di non lasciar una cosi buona et santa opera imperfetta; et laquale jo son certo che V. E. non ha pigliato nelle mani se non per la gloria di Dio. Et se ben questi Stati non hanno per tutto ajutato V. E. in tutte le cose necessarie et manco sodisfatto a lor' debito in molti rispetti: niente dimeno, Sigr. illmo. fate come il medico savio che nonostante la pazzia et contraria volontà del sua ammalato, l'ajuta et li mette il ferro et il medicamento: cosi havete piu riguardo al fine et alla sanita di questi popoli che a le lor' imperfettioni: poi che queste imperfettioni non sono di tutti ma di pochi solamente: et che V. E. rinovando li trattati con loro, come fara necessario potra fargli con piu avantagio della sua autorita della quale per certo depende la conservatione di questi paesi. Et se ancora V. E. riguarda l'interesse suo particolare, per esser il stato d'Inghilterra sempre dubio et incerto se accadesse la morte di sua Ma.tà è certo che V. E. haveva qui un albergho sicuro et fondato sopra l'openione delle vostre virtù, donde V, E. ha fatto assai buona pruova a questi popoli che vi stimano et amano piu che non hanno mai fatto il Principe d'Orange. Ma si per la partita di V. E. et per la resignatione del governo vostro nelle loro mani accade qualche confusione et pericolo a questo stato, oltra che V. E. perdera tutta qnesta riputatione acquistato con

tanti travagli et perigli vostri, anche s'imposera la causa di questo male a V.E. forze Dio, la cui benedittione deve aspettar per il resto della sua vita se ne offendera grandemente. Io non dubito Sig^r. ill^mo. che V. E. ha molte et gravi considerationi et havera in Inghilterra molte et varie persuasioni di non tornar mai in questi paesi. Li vostri invidi per impedir il corso della vostri gloria: la vostra moglie, per infinita spese che V. E. ha fatte et bisognarà ancora di fare ni questo governo: li vostri amici et servitori per il suo proprio et privato rispetto; li quali jo sò' che hanno deliberato di conjurar con preghi V. E. di non tornar mai ie questo paese. Ma jo son sicuro che V. E. è tanto ripiena di bonta et gratia di Dio, che non vorrà lasciar per tutte queste tentationi il servitio de la chiesa d'Iddio et preporre l'interesse suo particolari à la gloria d'un tanto bene publico. Io spero ancora che havendo V. E. imperato in un anno le cose di questo governo et l'humore de questi huomini, fara facile adesso a V. E. con l'amista et favore del popolo di pigliar a se tutta quanta authorita essa giudicarà essere necessaria et havendo V. E. visto li errori di questo primo anno sapra con la sua prudencia prevenirgli nel tempo sequente. Per tanto Sig^r. ill^mo. V. E. mi perdonnara questo mio ardire che non hà altro fine che la gloria di Dio et l'honore di V. E. Et cosi jo resto pregando Iddio per ogni sua felicita. Utrecht a di 12 Ottobri 1586.

Di V. E. Illma. servitor humill^o. et affectionat^mo.

HOTMAN.

II.

STEDELIJK ARCHIEF UTRECHT,
Bundel „Importante stukken.

Verzoek der hoplieden tot cassatie van het lid der Geëligeerden.

Die burgerhopluyden ende gemeen bevelhebbers verstaende dat geheel ongefundeert ende onredelicken wesen soude dat vijff ofte zes persoonen die hem noemen vande geëligeerden souden representeren een derde lith vande Staten jae die eerste ende zoeveell stems hebbende als vijff haerlicke steeden deser provintie, ende dat well te bemercken is dat dselve haere opinie moeten formeren volgende tadvijs van heure principale capitulare vergaderingen inde welcke compareren persoonen openbaere vianden vande gereformeerde religie, waervuyt men te verwachten heeft, dat den viant van alle onse handelinge seekere kennisse crijgen kan tot groot nadeell van de gemeene zaeke; Item dat den staet daer tselve op gefun-

deert es promaneert ende compt vanden Paus van Roomen ende syne leeringe dwelcke alhier overlange versaeckt ende verswoeren es met alle exercitien ende dependenten vandien ; Item dat in andere geunieerde provintien ende namentlijck in VriesIandt een Paepschen Staet gecasseert ende te nyet gedaen es ; Soo versoucken dselve hopluyden ende bevelhebberen om dese ende merckelicke meer andere consideratien haer daertoe moverende, dat mijnheeren vande magistraet mitten anderen steden die goede hant daeraen houden willen dat dvoerz. paepschen staet als vuyten Roomschen hove gecommen zijnde, datelicken gecasseert ende te nyete gedaen worde mit interdictie penaell omme geene capittulare vergaderingen ofte anders meer te houden dan mit voerweten, wille ende consent vande Schoudt ende Borgemeesteren ende dat in presencie van eenige vuyten magistraet die daertoe telcke reyse gecommitteerd sullen werden ten eynde men weeten mach dat daer nyet getracteert ofte gehandelt wordt tegens dwaere religie ende het gemeene lants welfaeren.

III.

STEDELIJK ARCHIEF UTRECHT,
Bundel „Importante stukken".

Antwoord van de steden van Utrecht op het voorstel van Hotman.

Sur la proposition faite par le seigneur d'Hotman, agent de son Excᵉ. et par monsieur l'ambassadeur Wilkes au nom d'icelle envoyé en cette ville pour appaiser le différent esmeu entre la cité et villes-pais d'Utrecht d'une part et la noblesse d'iceluy pais, à cause que la dite cité et villes avoyent fait insinuer aux députéz du clergé de ne se trouver aux Estats du dit pays. Ayant iceluy Seigneur Hotman au nom que dessus requis qu'on n'allast plus avant en une affaire de si grande conséquence sans la sceu, authorité et ordonnance de sa dite Excᵉ. à laquelle on alloit deroguer par semblables comportements. Il a esté dit et respondu par la cité et villes :

qu'en premier lieu ils remercient mon dit sieur Wilkes de la bonne affection et du soing qu'il porte du bien et

repos de ce pais, offrans le recognoistre de tout leur pouvoir. Qu'après ils remercient de mesmes le dit sieur Hotoman de la peine et du très bon devoir qu'il a pris et fait en la cause susdite pour l'équité de laquelle ils ont à leur gouverneur monsieur le comte de Niewenaer en forme de response sur ce qu'il luy a pleu leur remonstrer, exhibé certain escrit, résolus au dénouement(?) de se rapporter comme il leur convient à la disposition de son Exce. Quoy pendant ils continueront tous devoirs possibles comme desia ils ont fait affin que la cause commune ne souffre point de dommage. Ayans à cest effect aux nobles faits des offres et presentations si raisonnables sans préjudice du principal que pour amateurs, qu'ils font du bien publicq ils n'auront occasion de les refuser.

Fait à Utrecht ce 14 Décembre 1586.

G. VAN DER VOORT. *)

*) Secretaris der stad Utrecht.

STELLINGEN.

I.

De Staten-Generaal waren in hun recht, toen zij Deventer niet als gedeputeerde van Utrecht in hunne vergadering toelieten.

II.

De Staten-Generaal vervulden hun plicht door Paulus Buys uit de gevangenis te doen ontslaan.

III.

Er bestaan geen redenen om aan te nemen, dat Modet den Graaf van Nieuwenaer in het stadhouderschap wilde doen vervangen door Baron North. (Wagenaar dl. 8 p. 220.)

IV.

Het is wenschelijk, dat in de handboeken der Vaderlandsche Geschiedenis duidelijk wordt uiteengezet, dat

de theorie van het staatsrecht der Republiek in het Leycestersche tijdvak is gevormd.

V.

„Salische Franken" beteekent: heerschappij dragende Franken. (Franci dominici.)

VI.

De gruwelen van den Bartholomeüs-nacht zijn niet de uitvoering geweest van een lang te voren beraamd plan.

VII.

Voor historici is die indeeling der archief-inventarissen het verkieselijkst, die gegrond is op de inrichting der besturen, waarvan het archief afkomstig is.

VIII.

De onschendbaarheid des konings strekt zich niet uit over het privaat recht.

IX.

Ten onrechte beweert Dr. Stoett (Mnl. Spr. Etym. § 190), dat de verba *bliven*, *brengen*, *comen*, *vinden*, *werden* het voorvoegsel *ge-* in het verleden deelwoord gewoonlijk verliezen.

X.

De verklaring van den vorm „wrook" door Dr. Stoett (Ned. Klassieken : Hooft, Hist. p. 49) leidt tot verkeerde gevolgtrekkingen.

XI.

De „Lucifer" van Vondel is geen politieke allegorie.

XII.

Ten onrechte beweert Dr. Jan ten Brink (Gesch. der Nederl. Letterk. p. 465) ten opzichte van Brandts „Veinzende Torquatus" : over navolging van Shakspere behoeft niet gesproken te worden.

XIII.

De verplichting, om achter het academisch proefschrift minstens twaalf stellingen op te nemen, behoort te worden opgeheven.